

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996

Citation for published version (APA):

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, ROA. (1997). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996*. Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Faculteit der Economische Wetenschappen. ROA Reports No. 003 <https://doi.org/10.26481/umarep.1997003>

Document status and date:

Published: 01/01/1997

DOI:

[10.26481/umarep.1997003](https://doi.org/10.26481/umarep.1997003)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996

ROA-R-1997/3

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt

Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde
Universiteit Maastricht

Maastricht, juni 1997

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996

ISBN 90-5321-204-3
SEC97.056

Inhoud

Voorwoord	I
Samenvatting	IV
1 Bestemming en arbeidsmarktpositie in vogelvlucht	1
1.1 Bestemming van schoolverlaters	1
1.2 Schoolverlaters op de arbeidsmarkt	2
1.3 Vrouwen en allochtonen op de arbeidsmarkt	7
2 Bestemming van schoolverlaters	9
2.1 Maatschappelijke positie 1996	9
2.2 Verschillen in maatschappelijke positie	13
2.3 Ontwikkelingen tussen 1995 en 1996	16
2.4 Resumé	19
3 Loopbanen in het onderwijs	21
3.1 Stromen in het onderwijs	21
3.2 Verschillen in doorstroom	25
3.3 Aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding	36
3.4 Resumé	40
4 Intrede op de arbeidsmarkt	41
4.1 Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt	41
4.2 Vinden van werk	43
4.3 Aanstelling en aansluiting	49
4.4 Belangrijke nevenaspecten van de baan	54
4.5 Arbeidsmarktpositie van opleidingen	59
4.6 Resumé	61
5 Instroom in het Hoger Onderwijs	63
5.1 Ontwikkelingen in de instroom	63
5.2 Trajecten naar het Hoger Onderwijs	65
5.3 Kwaliteit van de aansluiting	68
5.4 Uitval in het Hoger Onderwijs	71
6 Het transitieproces nader belicht	75
6.1 De oriëntatie op de arbeidsmarkt	75
6.2 De transitiefase van maand tot maand	78
6.3 Naar een stabielere arbeidsrelatie	83
Enkele centrale begrippen	89

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996

Voorwoord

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996 geeft een analyse van de bestemming van gediplomeerde schoolverlaters en pas afgestudeerden van het school- of studiejaar 1994/1995 gedurende de eerste anderhalf jaar na het voltooien van de opleiding. Het rapport is grotendeels gebaseerd op de gegevens van enkele grootschalige enquête-onderzoeken onder schoolverlaters en pas afgestudeerden. Enerzijds betreft dit de enquête Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters (RUBS), die is gericht op de schoolverlaters van het Algemeen Voortgezet Onderwijs (AVO), het Voorbereidend Beroepsonderwijs (VBO) en de korte, tussen en lange variant van het Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO). Anderzijds zijn dit de HBO-Monitor en de Kunsten-Monitor, gericht op respectievelijk de afgestudeerden van het Hoger Beroepsonderwijs (HBO) en het Kunst-vakonderwijs. In deze rapportage wordt uitsluitend ingegaan op de afgestudeerden van de voltijdopleidingen.

De genoemde schoolverlatersonderzoeken hebben een tweevoudige doelstelling. In de eerste plaats is het een kwaliteitszorginstrument voor individuele (hoge)scholen of specifieke opleidingsrichtingen daarbinnen. Scholen ontvangen daartoe een uniek vertrouwelijk instellingsrapport met de resultaten van hun 'eigen' schoolverlaters of afgestudeerden¹. Door het grootschalige karakter van de onderzoeken en de goede onderlinge afstemming worden echter ook statistisch betrouwbare landelijk representatieve gegevens verkregen. Deze landelijke gegevens vormen niet alleen het ijkpunt binnen de schoolspecifieke rapportages, maar zijn tevens een belangrijke informatiebron voor nadere analyses op het gebied van de overgang van school naar werk.

Dit rapport richt zich met name op degenen die zich in beleidsmatige zin bezighouden met de doorstroom van schoolverlaters binnen het onderwijssysteem enerzijds en de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters anderzijds. In het bijzonder kunnen worden genoemd de Ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, sociale partners, Arbeidsvoorziening en het (georganiseerde) onderwijsveld. De gegevens in dit rapport geven een beeld van de recente ontwikkelingen in het doorstroomgedrag en de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. Dit betekent dat niet wordt ingegaan op de verwachte toekomstige arbeidsmarktontwikkelingen. Dergelijke prognoses worden gepresenteerd in het rapport *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002*, dat in oktober van dit jaar verschijnt.

In dit rapport zal nauwelijks een vergelijking worden gemaakt met het eerste rapport in deze serie *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1995*. De belangrijkste reden hiervoor is dat de gegevens ook niet altijd vergelijkbaar zijn. Dit is het gevolg van

¹ De RUBS-enquête en de desbetreffende instellingsrapportages worden bij de deelnemende scholen aangeboden door het Landelijk Dienstverlenend Centrum voor studie- en beroepskeuzevoorlichting (LDC). De aanbieding van de HBO-Monitor aan de hogescholen verloopt via de HBO-Raad. DESAN Marktonderzoek verzorgt voor beide enquêtes de dataverzameling en -verwerking alsmede de vertrouwelijke instellingsrapportages voor de deelnemende onderwijsinstellingen.

het feit dat het meetmoment van de RUBS-enquête is verschoven van het voorjaar (ongeveer 10 maanden na schoolverlaten) naar het najaar (ruim een jaar na schoolverlaten). Juist in de transitiefase tussen school en werk, alsmede bij de overgang naar een nieuwe opleiding is het eerste jaar doorgaans erg belangrijk. Door deze verschuiving in meetmoment wordt niet alleen een beter beeld van dit transitieproces verkregen; bovendien kan op deze manier een directe vergelijking van de RUBS-gegevens met de resultaten van de HBO-Monitor worden gemaakt. De HBO-Monitor-gegevens zijn dit jaar voor het eerst in de voorliggende rapportage opgenomen.

De gegevens van dit rapport zijn veelal verbijzonderd naar opleidingssector en soms naar schooltype. Daarbij is het van belang om op te merken dat binnen het MBO nog de oude nomenclatuur wordt gehanteerd. Inmiddels is met de invoering van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) de kwalificatiestructuur gewijzigd. De schoolverlaters waarover hier wordt gerapporteerd hebben hun opleiding echter in de oude structuur gevolgd.

Ook voor de nabije toekomst zijn er enkele belangrijke ontwikkelingen betreffende het schoolverlatersonderzoek in Nederland te verwachten. In de eerste plaats heeft de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) besloten dat met ingang van 1998 een vrijwel integrale 'WO-Monitor' zal worden gehouden onder de academici. Deze zal qua opzet en methodiek worden afgestemd op de schoolverlatersonderzoeken die door het ROA worden uitgevoerd. Daarnaast heeft het ROA het initiatief genomen tot uitbreiding van het schoolverlatersonderzoek binnen het beroepsonderwijs en de educatie. Concreet betekent dit dat in 1997 ook de schoolverlaters van het Individueel Voorbereidend Beroepsonderwijs (IVBO) zullen worden benaderd, alsmede voortijdig schoolverlaters. Daarnaast worden pilot-onderzoeken gehouden onder schoolverlaters van het beroepsbegeleidend onderwijs en de volwasseneneducatie.

Bij dit rapport verschijnt een bijlage met *Kerngegevens*, waarin de belangrijkste resultaten in tabelvorm zijn samengebracht. Daarnaast verschijnen tegelijkertijd rapportages over de arbeidsmarktpositie van hoger opgeleiden. In de eerste plaats betreft dit de rapportage van de HBO-Monitor, waarvan de resultaten dit jaar voor de zesde keer in successie worden gepubliceerd. Verder verschijnt de WO-Monitor economie, een verslag van een vergelijkbare enquête onder afgestudeerden van vrijwel alle economische faculteiten in Nederland. Later dit jaar zal bovendien de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het kunstvakonderwijs worden belicht in de rapportage van de Kunsten-Monitor.

Dit rapport is verder als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 1 gaat eerst op hoofdlijnen in op de bestemming en arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. Vervolgens wordt dit in een drietal hoofdstukken verder uitgewerkt, waarbij met name ook een nader onderscheid naar de verschillende opleidingssectoren wordt gemaakt. In hoofdstuk 2 wordt de bestemming van schoolverlaters – verder leren of aanbieden op de arbeidsmarkt – nader beschreven. Hoofdstuk 3 gaat daarna dieper in op degenen die na het verlaten van de opleiding zijn gaan verder leren in voltijd of duaal onderwijs. In hoofdstuk 4 komt de arbeidsmarktintrede van schoolverlaters uitgebreid aan bod. Niet alleen zal worden ingegaan op de mate van werkzekerheid (werkloosheid, zoekduur, mogelijkheid tot het verwerven van een vaste baan), maar ook op meer kwalitatieve aspecten

van het werk: beloning, de mate waarin de verworven banen aansluiten bij de gevolgde opleiding e.d. Dit resulteert in een typering van de arbeidsmarktpositie van de onderscheiden opleidingssectoren.

In dit rapport zullen bovendien twee thema's nader worden belicht. Hoofdstuk 5 bespreekt de aansluiting van het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs op het hoger onderwijs, zoals die door de schoolverlaters wordt gepercipieerd. Bovendien zal in dit hoofdstuk worden getracht mogelijke oorzaken van een slechte aansluiting te achterhalen. In hoofdstuk 6 zal tot slot het transitieproces van school naar werk worden uitvergroot. Daarbij zal met name de dynamiek in het intredeproces in de eerste anderhalf jaar na schoolverlaten in kaart worden gebracht. Tevens wordt ingegaan op de ontwikkeling van de aard van de aangeboden contracten en de mate waarin functie en opleiding op elkaar aansluiten.

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996 is samengesteld door dr. R.K.W. van der Velden, drs. E.J.T.A. Willems (projectleiders), drs. A.S.R. van der Linden en drs. M.S.M. van Smoorenburg. Aan het Schoolverlatersinformatiesysteem, waarop dit rapport is gebaseerd, werken verder mee A.M. Kleijnen, drs. P.J.E. van de Loo, J.M.J.A. Pisters, B.J. Weerkamp en drs. H.M. Zuurbier (allen werkzaam bij ROA), alsmede drs. K.R. Becker, drs. H. van Dongen, drs. ing. K.J. Pagrach en ing. J.J. Rutjes (allen werkzaam bij DESAN Marktonderzoek). Bij het onderzoek onder schoolverlaters van de agrarische opleidingen wordt samengewerkt met bureau arbeidsmarktonderzoek van het STOAS te Wageningen. Waardevolle adviezen, met name ten aanzien van de ontwikkeling van de vragenlijsten, zijn daarbij ontvangen van ir. M. Gimbrère en dr. I. Lokman. Een speciaal woord van dank wordt gericht aan de vertegenwoordigers van de financiers die in de klankbordgroep zitting hebben: drs. J.A. Donk (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Arbeidsmarkt), J.A. de Hoog (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, VO), drs. P.J.P. Klaassen (LDC), ir. J.E.M. Lint (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Kennissystemen), drs. A.J. Steenbrink (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, HBO), F.A. Straatjes (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Analyse en Onderzoek), drs. G.J. Thomassen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, WO) en drs. B.T.M. Verlaan (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, BVE).

Samenvatting

Doorstroom naar vervolgonderwijs

Alhoewel nog steeds het overgrote merendeel van de AVO-schoolverlaters na het behalen van het diploma gaat verder leren is het percentage dat een voltijd vervolgonderwijs gaat volgen toch iets afgenomen. Bijna 90% van de AVO'ers kiest hier voor. Van de VBO'ers gaat ruim de helft verder leren en van de schoolverlaters van zowel de korte als de lange opleidingen van het MBO stroomt ongeveer een derde door naar een nieuwe voltijdse vervolgonderwijs. Vanuit het HBO is er sprake van een doorstroom naar vervolgonderwijs van ruim 10%.

Opvallend is dat veel schoolverlaters bij de keuze voor een nieuwe vervolgonderwijs 'switchen' van opleidingssector, bijvoorbeeld van techniek naar economie. Daarbij is het opmerkelijk dat deze verandering van opleidingsrichting veelal tot meer traditionele keuzes leidt: mannen die aanvankelijk voor gezondheidszorgopleidingen hadden gekozen, gaan alsnog economie of techniek doen, terwijl van het toch al lage percentage vrouwen dat in eerste instantie voor een technische opleiding had gekozen een groot deel na het behalen van het diploma 'overstapt' naar bijvoorbeeld een opleiding in de gezondheidszorg.

Instroom in het hoger onderwijs

De belangstelling voor het hoger onderwijs is de afgelopen decennia ontegenzeggelijk toegenomen. Vooral het HBO heeft zich in een grote toename van de belangstelling mogen verheugen. De instroom in de universiteiten is minder hard gegroeid; de laatste jaren is er zelfs sprake van een lichte daling. De door de studenten gepercipieerde aansluiting tussen de vooropleiding en de vervolgonderwijs in het hoger onderwijs is vooral afhankelijk van de door hen gevolgde vooropleiding. Zo oordelen VWO'ers die naar het HBO gaan veel positiever over deze aansluiting dan de HAVO'ers die een HBO-opleiding zijn gaan volgen. Eenzelfde beeld zien we bij het WO, waar de HBO-instromers op dit punt duidelijk positiever zijn dan de instromers vanuit het VWO. Wellicht dat er door een betere loopbaanoriëntatie en -begeleiding nog één en ander verbeterd kan worden. Maar liefst een kwart van de studenten heeft de opleidingskeuze niet met de decaan van de middelbare school besproken. Bijna 20% vindt dat er op HAVO en VWO te weinig aandacht is voor loopbaanoriëntatie. Vooral de inhoud van mogelijke vervolgonderwijs wordt door de decanen onderbelicht.

Een slechte voorbereiding op een studie in het hoger onderwijs maakt de kans op voortijdige uitval vanzelfsprekend aanzienlijk groter. Dat blijkt ook wanneer de uitvalpercentages worden verbijzonderd naar vooropleiding. Is deze hoog in vergelijking met de vervolgonderwijs, dan is de kans op het staken van de studie ook duidelijk lager. Overigens worden als belangrijkste redenen van voortijdige uitval genoemd het niet interessant zijn van de lessen en het gebrek aan motivatie bij de studenten.

Intrede op de arbeidsmarkt

De schoolverlaters en afgestudeerden van het school-/studiejaar 1994/1995 zijn onder een gunstig economisch gesternte op de arbeidsmarkt gekomen. In veel sectoren was er sprake van een grote groei van de werkgelegenheid. Toch heeft dit niet of nauwelijks geleid tot een daling van de werkloosheid. Voor de schoolverlaters van het VBO lijkt zelfs een duidelijk omslagpunt bereikt. Kwamen deze tot voor kort toch nog redelijk gemakkelijk aan een baan, nu blijkt dat de lager opgeleiden grote moeite krijgen om hun positie op de arbeidsmarkt te verwerven. Schoolverlaters van etnische minderheidsgroepen blijken nog steeds verhoudingsgewijs erg vaak werkloos te zijn. Bij het VBO en het kort MBO ligt de werkloosheid onder allochtone schoolverlaters zelfs dicht bij de 40%.

De kwaliteit van het werk die schoolverlaters bereiken is duidelijk beter naarmate het opleidingsniveau hoger is. Dit heeft niet alleen te maken met het feit dat dan de gemiddelde beloning ook hoger is, maar bovendien weten MBO'ers en HBO'ers vaker een baan op het eigen niveau en in de eigen of een aanverwante vakrichting te verwerven. Daarnaast treedt er bij de nieuwkomers op de arbeidsmarkt een duidelijk verschil op ten aanzien van de gewenste arbeidsduur. Een groot deel van de schoolverlaters van de lagere opleidingen zou eigenlijk wel méér uren per week willen werken. Maar liefst een derde van de HBO'ers zou juist minder willen werken.

Het transitieproces nader belicht

De intrede op de arbeidsmarkt verloopt volgens een min of meer continu proces: schoolverlaters oriënteren zich al tijdens de opleiding op hun toekomstige mogelijkheden op de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld via het volgen van stages en het reeds opdoen van relevante werkervaring. De helft van de schoolverlaters begint bovendien reeds vóór het behalen van het diploma te zoeken naar een baan. Opvallend daarbij is dat vooral schoolverlaters van het kort MBO pas verhoudingsgewijs laat naar werk gaan zoeken. Gezien de toch vrij hoge werkloosheid onder deze groep zou verwacht mogen worden dat zij zich eerder op de arbeidsmarkt aanmelden. De dynamiek van de transitiefase blijkt ook duidelijk wanneer wordt nagegaan hoe de maatschappelijke positie van schoolverlaters in het eerste jaar varieert. Zo heeft een groot deel van de werkenden tussentijds een andere belangrijkste bezigheid gehad (bijvoorbeeld studie); zo'n 20% van de schoolverlaters is reeds toe aan een tweede of misschien wel derde baanperiode.

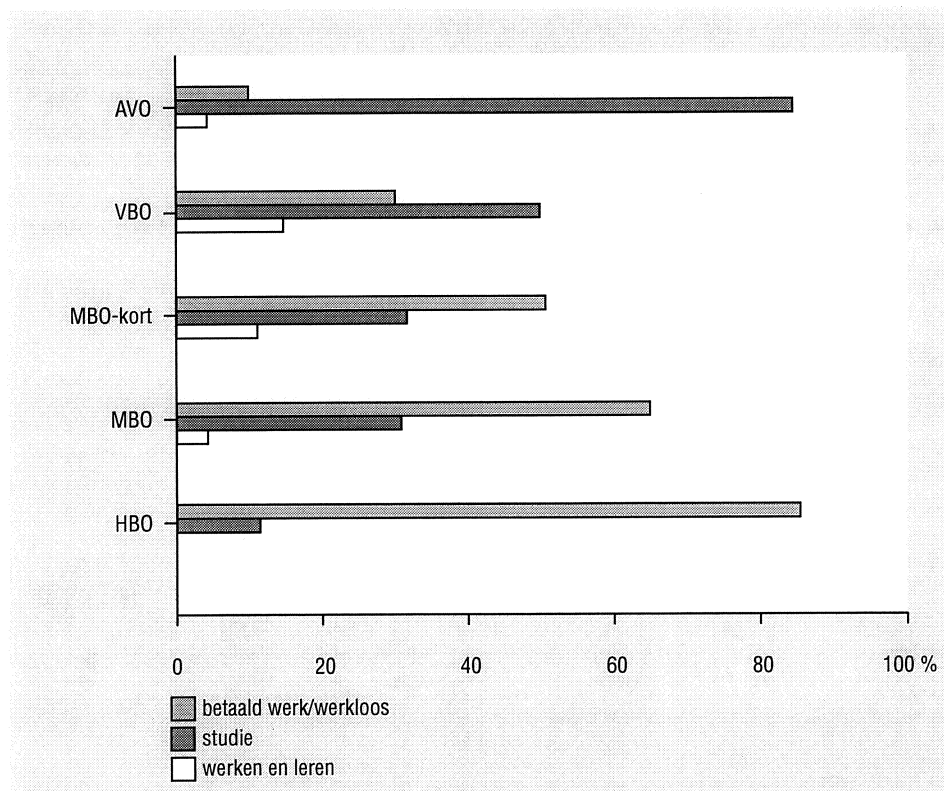
De vraag is of er na verloop van het intredeproces sprake is van een groei naar meer stabielere arbeidsrelaties en – daarmee samenhangend – in hoeverre de directe arbeidsmarktintrede bepalend is voor de latere arbeidsmarktpositie. Ruim de helft van de schoolverlaters begint de beroepsloopbaan in een tijdelijke baan. Een groot deel daarvan blijft ook binnen dat jaar op basis van een tijdelijk contract werkzaam, ofschoon ook zo'n 40% van de baanwisselaars doorstroomt naar een vaste aanstelling. Een belangrijk deel van de schoolverlaters die beginnen in een baan onder hun niveau, blijft ook na verloop van tijd nog onder het niveau werkzaam. Toch vindt ongeveer de helft van de schoolverlaters die aanvankelijk een baan op een lager niveau dan hun opleiding hadden binnen een jaar een baan die wat dit betreft wel aansluit.

1 Bestemming en arbeidsmarktpositie in vogelvlucht

1.1 Bestemming van schoolverlaters

Met het behalen van het diploma in het vooruitzicht komt voor schoolverlaters de vraag aan de orde wat zij daarna willen gaan doen. In feite zijn er daarbij drie mogelijkheden: het volgen van een vervolgopleiding, het aanbieden op de arbeidsmarkt of een combinatie van beide via een opleiding in het leerlingwezen of in-service onderwijs. Figuur 1.1 geeft eerst een overzicht van de bestemming van schoolverlaters zo'n anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding.

Figuur 1.1
Maatschappelijke positie van schoolverlaters per schooltype

Na het voltooien van een opleiding in het algemeen voortgezet onderwijs gaat het merendeel van de gediplomeerden verder leren. Ruim 80% van de schoolverlaters van deze opleidingen ziet zichzelf in de eerste plaats als scholier of student. Toch is voor één van de tien AVO-schoolverlaters de maatschappelijke positie vooral gerelateerd aan de arbeidsmarkt. Slechts een klein deel kiest voor een duale leerweg, waarbij leren en werken worden gecombineerd. De doorstroom naar het voltijd vervolgonderwijs lijkt

beduidend lager dan de afgelopen jaren. Voor een klein deel is dit verschil toe te schrijven aan de verandering in het meetmoment: eerst na circa 10 maanden, nu ongeveer anderhalf jaar na schoolverlaten. Een andere oorzaak van het verschil is gelegen in het feit dat de vraagstelling in de enquête op dit punt afwijkt van die in andere jaren. Werd voorheen meer objectief naar de doorstroom naar het vervolgonderwijs gevraagd, dit jaar zijn de cijfers gepresenteerd van een meer subjectieve beleving van de schoolverlaters van hun maatschappelijke positie. Ook dit leidt tot een vertekening van het verschil, omdat schoolverlaters zichzelf nogal eens als een betaald werkende zien, terwijl zij tevens een voltijd vervolgopleiding volgen. Desalniettemin lijkt er ook los van deze aanpassingen sprake te zijn van een lichte afname in de doorstroom naar het voltijd vervolgonderwijs.

Opvallend genoeg beschouwt slechts ongeveer tweederde van de VBO-schoolverlaters zich vooral als scholier, al dan niet in combinatie met een arbeidsplaats in het kader van het leerlingwezen. Zo'n 30% van de VBO'ers geeft aan dat hun bestemming anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding op de arbeidsmarkt ligt. Iets meer dan de helft van de schoolverlaters van het kort MBO biedt zich na de afronding van hun opleiding aan op de arbeidsmarkt. Ongeveer éénderde kiest er echter voor om na het kort MBO te gaan verder leren in een voltijd vervolgopleiding, doorgaans een lange opleiding op MBO-niveau. Voorts kiest ruim 10% van de schoolverlaters van een korte MBO-opleiding voor de combinatie van leren en werken. Na het (tussen en lang) MBO vindt ruim 30% van de schoolverlaters dat het volgen van een nieuwe voltijd vervolgopleiding hun belangrijkste activiteit is. Opmerkelijk is daarbij dat dergelijke vervolgopleidingen niet alleen binnen het HBO worden gevolgd; een niet onaanzienlijk deel van de MBO'ers kiest er voor om aansluitend een opleiding op MBO-niveau te gaan volgen. In een groot aantal gevallen gaat het hierbij om een verdere verdieping van de reeds afgesloten opleiding, maar ook het verbreden van de kennis in een geheel andere richting komt voor. De doorstroom van MBO-schoolverlaters naar een positie van werken en leren heeft met name betrekking op degenen die een in-service opleiding in de verpleging of verzorging zijn gaan volgen.

Afgestudeerden van het HBO kiezen er in grote getale voor om zich met dit diploma aan te bieden op de arbeidsmarkt. Ruim 85% ziet de eigen maatschappelijke positie in de eerste plaats als werkende of werkloze. Iets meer dan 10% stroomt door naar een vervolgopleiding en beschouwt zich derhalve vooral als student. Daarbij gaat het overigens niet alleen om doorstromers naar een universitaire opleiding. Een deel van de HBO'ers gaat een zogenaamde Mastersopleiding volgen, terwijl ook post-HBO-opleidingen vrij veelvuldig worden gevolgd.

1.2 Schoolverlaters op de arbeidsmarkt

Ofschoon voor schoolverlaters van het voortgezet onderwijs een vervolgopleiding de belangrijkste bestemming is, zoekt toch ook een deel van de gediplomeerden van deze 'voorbereidende' opleidingen direct zijn heil op de arbeidsmarkt. Voor de schoolverlaters van het (kort) MBO en het HBO is – zoals hierboven is aangegeven – de arbeidsmarkt de belangrijkste bestemmingscategorie. Deze paragraaf gaat nader in op deze groep intreders op de arbeidsmarkt. Het blijkt dat de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters aan de hand van twee dimensies kan worden getypeerd: *werkgelegenheid en*

*werkzekerheid en kwaliteit van het werk*².

Werkgelegenheid en werkzekerheid

Bij de beschrijving van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters wordt de aandacht nogal eens gericht op één enkel kengetal: de werkloosheid. Toch komen arbeidsmarktdiscrepanties niet alleen en wellicht zelfs niet in de eerste plaats tot uitdrukking in een hogere werkloosheid³. Het gaat er immers ook om in welk tijdsbestek schoolverlaters een baan weten te vinden en wat de aard van deze baan is: een vaste baan of een tijdelijke baan, bijvoorbeeld via het uitzendbureau. Figuur 1.2 geeft van deze drie elementen van de arbeidsmarktpositie een overzicht. De werkloosheid is daarbij gedefinieerd aan de hand van de – ook door het Centraal Planbureau gehanteerde – definitie van werkloze beroepsbevolking⁴. De intredewerkloosheid is de totale duur die men sinds het verlaten van de opleiding, al dan niet aaneengesloten, werkloos is geweest. Een flexibele aanstelling is, in navolging van het CBS, gedefinieerd als een aanstelling via het uitzendbureau, als oproepkracht e.d., dan wel een aanstelling in tijdelijke dienst voor een periode van ten hoogste één jaar.

De gemiddelde intredewerkloosheid is vooral bij schoolverlaters van het kort MBO en het VBO verhoudingsgewijs hoog. Gemiddeld gezien zijn zij in de eerste anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding zo'n twee maanden werkloos geweest. Bij MBO'ers en HBO'ers ligt deze termijn in het algemeen lager: ruim een maand. Schoolverlaters van het AVO hoeven minder lang te zoeken naar een baan: gemiddeld bedraagt de intredewerkloosheid nauwelijks een halve maand.

Het werkloosheidspercentage houdt enigszins gelijke tred met dit beeld. Ook hier zien we bij VBO'ers en schoolverlaters van de korte MBO-opleidingen de meest ongunstige positie, met werkloosheidspercentages van respectievelijk 15% en 12%. Ook onder de AVO'ers is de werkloosheid met zo'n 11% relatief hoog. Het MBO en het HBO nemen een duidelijk gunstiger positie in. Voor beide schooltypen bedraagt de werkloosheid 7%. Nogmaals zij opgemerkt dat deze percentages door de gewijzigde definitie en het andere meetmoment niet helemaal vergelijkbaar zijn met de resultaten van voorgaande enquêtes. Toch kan voorzichtig worden geconcludeerd, dat de werkloosheid zich in 1996 heeft gestabiliseerd, een beeld dat overigens ook door het CBS is geconstateerd. Pas begin 1997 rapporteerde het CBS een forse daling van de werkloosheid. Het VBO is een uitzondering op deze algemene trend. Hier is duidelijk sprake van een toename van de werkloosheid⁵.

² Zie P.J.E. van de Loo, G.W.M. Ramaekers, R.K.W. van der Velden en H.M. Zuurbier, *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van hoger beroepsonderwijs*, HBO-Raad, Den Haag, 1996. Een zelfde analyse op de meest recente gegevens laat vergelijkbare resultaten zien. Opgemerkt wordt dat deze indeling in dimensies enigszins afwijkt van de vorig jaar in dit rapport gehanteerde indeling.

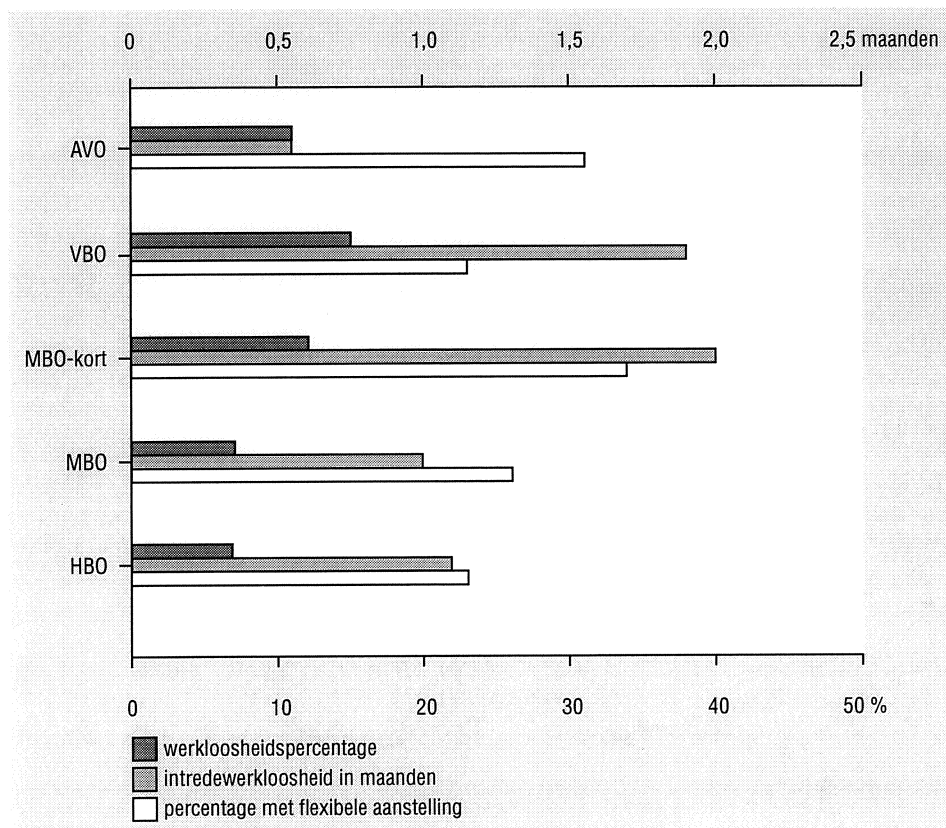
³ M. Wieling en L. Borghans, *Discrepancies between Demand and Supply and Adjustment Processes on the Labour Market*, ROA-RM-1995/4E, Maastricht, 1995.

⁴ Deze definitie wijkt af van de officiële door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gehanteerde Geregistreerde werkloosheid. Daarvoor is registratie bij het Arbeidsbureau een strikte voorwaarde. In dit rapport kiezen wij voor een meer economisch gefundeerde afbakening van het begrip werkloosheid.

⁵ In hoofdstuk 4 zal hier dieper op worden ingegaan.

Figuur 1.2

Gemiddelde intredewerkloosheid, werkloosheidspercentage en percentage schoolverlaters met een flexibele aanstelling per schooltype

Flexibele aanstellingen blijken met name bij het kort MBO en het AVO voor te komen. Ongeveer één derde van de schoolverlaters van deze opleidingen blijkt een dergelijke atypische aanstellingsvorm te hebben. HBO'ers werken het minst vaak op basis van een flexibele arbeidsrelatie. Dit komt vooral doordat zij relatief weinig via een uitzendbureau werkzaam zijn. Schoolverlaters van het kort MBO hebben juist vaak een uitzendbaan.

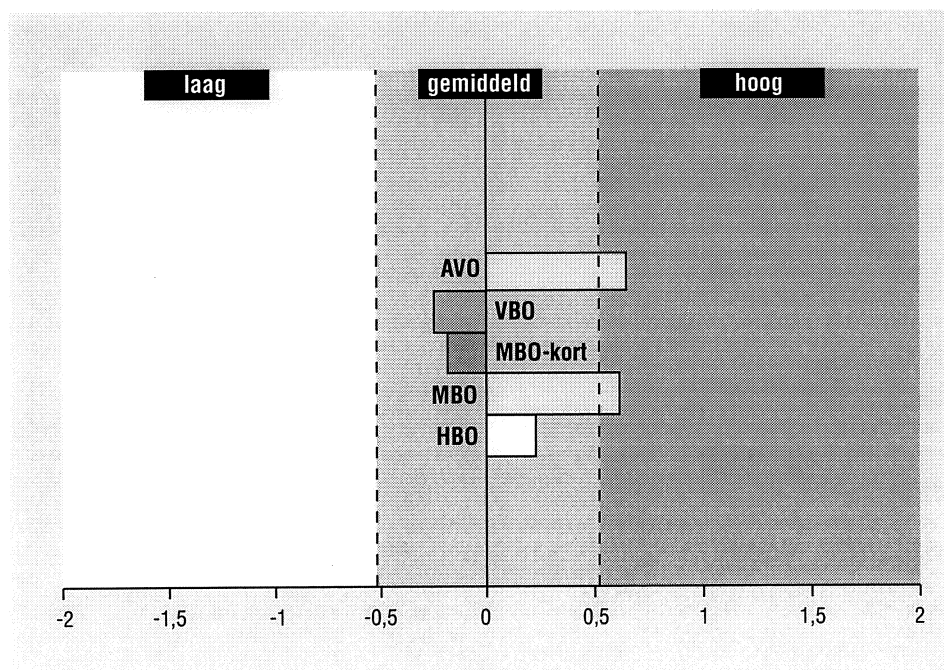
Figuur 1.3 geeft een globaal overzicht van de werkgelegenheid en werkzekerheid van schoolverlaters van de verschillende schooltypen. Daarbij is in één indicator een relatieve typering van de drie hierboven besproken kenmerken samengevat⁶. Met name het AVO en het MBO blijken het qua werkgelegenheid en werkzekerheid redelijk goed te doen op de arbeidsmarkt. AVO'ers hoeven, zoals gezegd, doorgaans niet lang naar een baan te zoeken, terwijl bij het MBO de werkloosheid laag is in vergelijking met de andere schooltypen. Ook het HBO zit aan de positieve kant van de score. Gezien het hier-

⁶ Overigens is daarbij uitgegaan van het percentage schoolverlaters met een vaste aanstelling en niet van het percentage met een flexibele aanstelling. Beide percentages tellen niet volledig op tot 100.

boven gepresenteerde beeld is het niet opmerkelijk dat de werkgelegenheid en werkzekerheid voor VBO-schoolverlaters als relatief laag wordt getypeerd.

Figuur 1.3

Werkgelegenheid en werkzekerheid voor schoolverlaters per schooltype

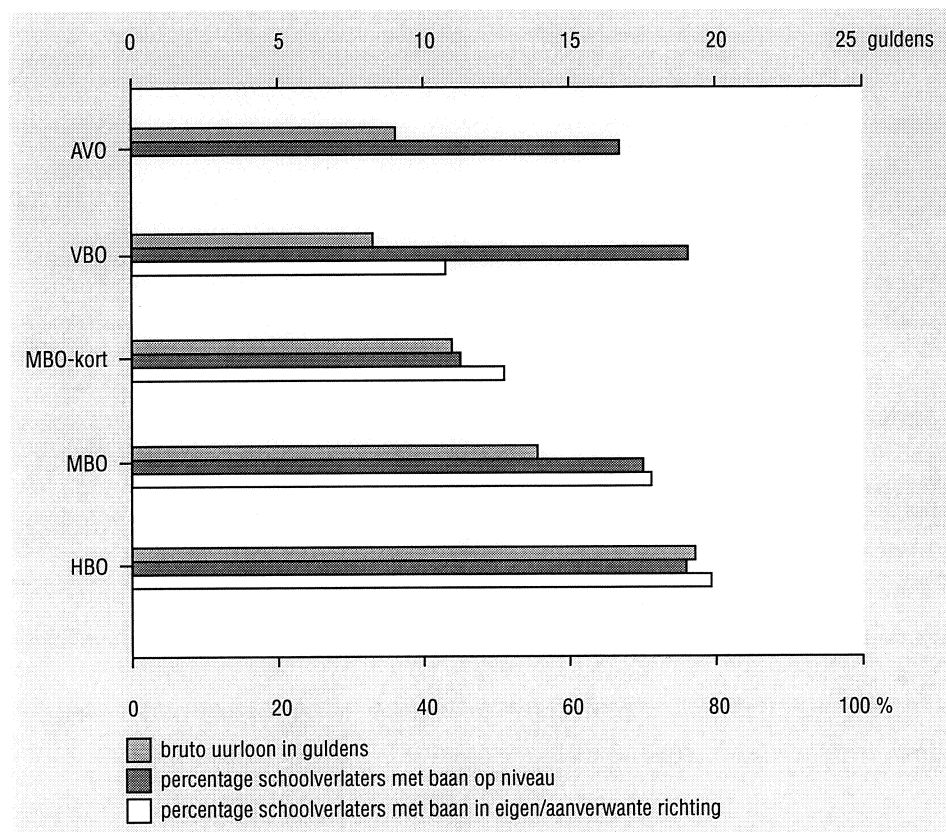
Kwaliteit van het werk

Naast het (snel) vinden van (vast) werk, speelt ook de kwaliteit van het werk een belangrijke rol. In figuur 1.4 is deze kwaliteit aan de hand van drie indicatoren uitgedrukt. In de eerste plaats betreft dit het percentage schoolverlaters dat een baan op niveau heeft weten te verwerven. Ten tweede is dit het aandeel waarbij de functievereisten aansluiten op de door de schoolverlaters gevolgde, of een daaraan verwante, opleidingsrichting. Bij beide indicatoren gaat het daarbij om de door de werkgever vereiste opleiding. Als derde element van de kwaliteit van het werk van schoolverlaters wordt de gemiddelde beloning besproken.

Zo'n 70% van de schoolverlaters weet een baan op minimaal het eigen niveau te verwerven. Bij het AVO is dit iets lager en bij het VBO en HBO juist iets hoger. Een opvallende uitschieter is echter het kort MBO. Meer dan de helft van de schoolverlaters heeft genoeg genomen of moeten nemen met een baan op VBO-niveau of zelfs met ongeschoold werk. Dit zou niet alleen kunnen wijzen op de slechtere arbeidsmarktpositie van het kort MBO (zie ook hierboven), maar mogelijk is dit ook een aanwijzing dat werkgevers het kort MBO-niveau niet goed weten te plaatsen en derhalve schoolverlaters van het kort MBO nogal eens aannemen op VBO-banen.

Figuur 1.4

Percentage schoolverlaters met een baan op minimaal eigen niveau, percentage schoolverlaters met een baan in eigen of aanverwante richting en gemiddeld bruto uurloon van schoolverlaters per schooltype

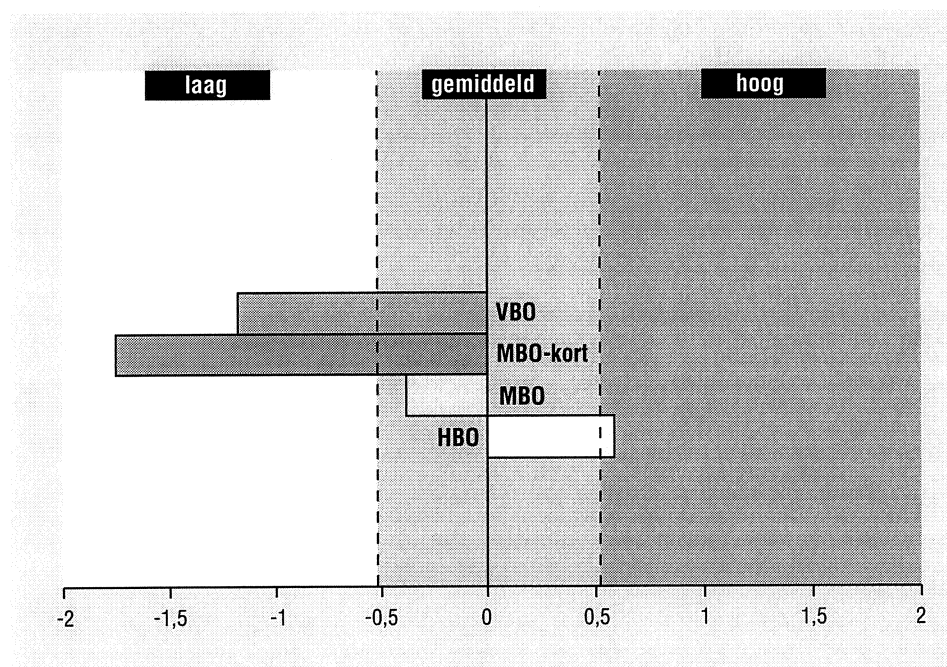
Naast het feit dat schoolverlaters van het kort MBO vaak onder hun niveau werkzaam zijn, blijkt bovendien een groot deel een beroep buiten de eigen vakrichting uit te oefenen. Slechts ongeveer de helft heeft een baan in de eigen of een verwante opleidingsrichting. Bij het VBO is dit percentage overigens nog lager. Schoolverlaters van het MBO en het HBO nemen ook hier een gunstigere positie in. Zo'n 70% (MBO) tot 80% (HBO) heeft een, wat mag worden genoemd, passende baan gevonden.

Voor velen is wellicht de geldelijke beloning de belangrijkste indicatie van de kwaliteit van het werk. Weinig verrassend is daarbij dat deze beloning oploopt met het genoten opleidingsniveau. Verder laat de figuur zien dat AVO-schoolverlaters gemiddeld een gulden per uur bruto méér verdienen dan degenen met een VBO-diploma. Per maand scheelt dat ruim 150 gulden. Daarnaast blijkt het toegevoegde rendement van het HBO ten opzichte van het MBO – in de regel vier jaar studie – ongeveer gelijk aan het toegevoegde rendement van het MBO ten opzichte van het VBO, eveneens een in de regel vierjarig leertraject. Het kort MBO dat feitelijk precies midden tussen het VBO- en het MBO-niveau zou kunnen worden geplaatst, laat hier een verhoudingsgewijs negatiever

beeld zien, ofschoon het verschil niet erg groot is. Overigens moet hierbij wel worden opgemerkt dat de verschillen in beloning van schoolverlaters, zeker bij de lagere niveaus, sterk gerelateerd zijn aan de leeftijd.

In figuur 1.5 wordt op vergelijkbare wijze als in figuur 1.3 een totaal-overzicht gegeven van de kwaliteit van het werk voor schoolverlaters. Meteen valt op dat het kort MBO wat dit betreft een verhoudingsgewijs erg zwakke positie inneemt, hetgeen vanzelfsprekend met name wordt veroorzaakt door het grote aantal schoolverlaters dat onder het eigen niveau werkzaam is. Ook de kwaliteit van het werk van VBO'ers is gemiddeld gezien niet hoog. De figuur laat duidelijk zien dat van de hier onderzochte opleidingen een HBO-opleiding duidelijk de beste kwaliteit van het werk oplevert.

Figuur 1.5
Kwaliteit van het werk voor schoolverlaters per schooltype

1.3 Vrouwen en allochtonen op de arbeidsmarkt

Sinds geruime tijd wordt door onder meer de verschillende overheidsorganisaties een voorkeursbeleid gevoerd ten aanzien van vrouwen en allochtonen. Aan de hand van de beide hierboven genoemde dimensies van de arbeidsmarktpositie wordt in deze paragraaf nagegaan of en zo ja in hoeverre het intredeproces van schoolverlaters van beide groepen moeizamer verloopt. Tabel 1.1 en 1.2 geven respectievelijk een beeld van de werkgelegenheid en werkzekerheid (intredewerkloosheid, werkloosheidspercentage, vaste arbeidsrelatie) en kwaliteit van het werk (aansluiting qua niveau en richting en beloning) van vrouwelijke en allochtone schoolverlaters in vergelijking met de arbeidsmarktpositie van alle schoolverlaters van de desbetreffende schooltypen.

Tabel 1.1

Werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk voor vrouwelijke schoolverlaters in vergelijking tot alle schoolverlaters per schooltype

Schooltype	werkgelegenheid en werkzekerheid	kwaliteit van het werk
AVO	gelijk	-
VBO	gelijk	gelijk
MBO-kort	gelijk	gelijk
MBO	slechter	gelijk
HBO	gelijk	slechter

De arbeidsmarktpositie van vrouwelijke schoolverlaters is in het algemeen iets slechter dan die van hun mannelijke collega's. Toch zijn de verschillen niet erg groot, met uitzondering van de typering van de werkgelegenheid en werkzekerheid van MBO'ers en de kwaliteit van het werk van afgestudeerden van het HBO. Allochtone⁷ schoolverlaters nemen wél een heel duidelijk slechtere positie op de arbeidsmarkt in. Dit uit zich met name in een verminderde werkgelegenheid en werkzekerheid. Deze wordt voor alle schooltypen, behoudens het HBO, als slechter getypeerd dan bij de schoolverlaters die zichzelf tot de Nederlandse bevolkingsgroep rekenen. Opvallend genoeg is er nauwelijks verschil in de kwaliteit van het werk tussen allochtone en autochtone schoolverlaters. Blijkbaar hebben allochtonen dus vooral meer moeite om 'aan de bak te komen'; als zij werk hebben gevonden wijkt dit qua niveau, passende vakrichting en beloning niet veel af van de functies die Nederlandse schoolverlaters weten te verwerven.

Tabel 1.2

Werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk voor allochtone schoolverlaters in vergelijking tot alle schoolverlaters per schooltype

Schooltype	werkgelegenheid en werkzekerheid	kwaliteit van het werk
AVO	slechter	-
VBO	slechter	gelijk
MBO-kort	slechter	gelijk
MBO	slechter	gelijk
HBO	gelijk	gelijk

⁷ In dit rapport wordt een subjectieve definitie van etniciteit gehanteerd. Iedereen die zichzelf niet tot de Nederlandse bevolkingsgroep rekent wordt als allochtoon beschouwd. Daarmee wijkt de definitie af van die in de Wet Bevordering Evenredige Arbeidsdeelname Allochtonen (WBEAA).

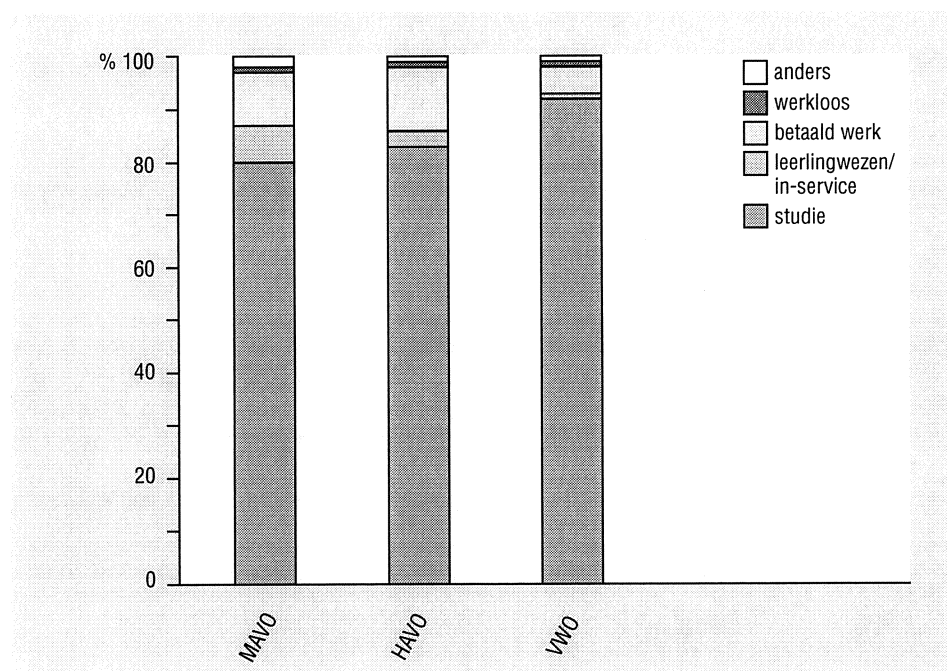
2 Bestemming van schoolverlaters

2.1 Maatschappelijke positie 1996

Dit hoofdstuk schetst een beeld van de bestemming van schoolverlaters. Daarbij gaat het om de subjectieve beleving door schoolverlaters van deze bestemming: welke maatschappelijke positie vindt men zelf het beste passen bij de eigen situatie⁸? Ongeveer anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding heeft het overgrote deel van de schoolverlaters van het AVO als belangrijkste bezigheid het volgen van een opleiding in het voltijd vervolgonderwijs. Figuur 2.1 geeft aan dat ruim drie kwart tot meer dan 90% van de schoolverlaters zichzelf vooral als scholier of student ziet. Met name VWO'ers kiezen massaal voor het aansluitend volgen van een vervolgopleiding. Evenals in de afgelopen jaren is de doorstroming naar het duale onderwijs het hoogste bij de MAVO. Zo'n 7% van de MAVO-schoolverlaters kiest voor een dergelijke vorm van vervolgonderwijs. Ondanks dat het VWO niet wordt beschouwd als vooropleiding voor het leerlingwezen of in-service onderwijs gaat toch nog ongeveer 1% van de schoolverlaters na hun VWO-opleiding hier naar toe.

Figuur 2.1

Maatschappelijke positie van AVO-schoolverlaters per opleidingssector

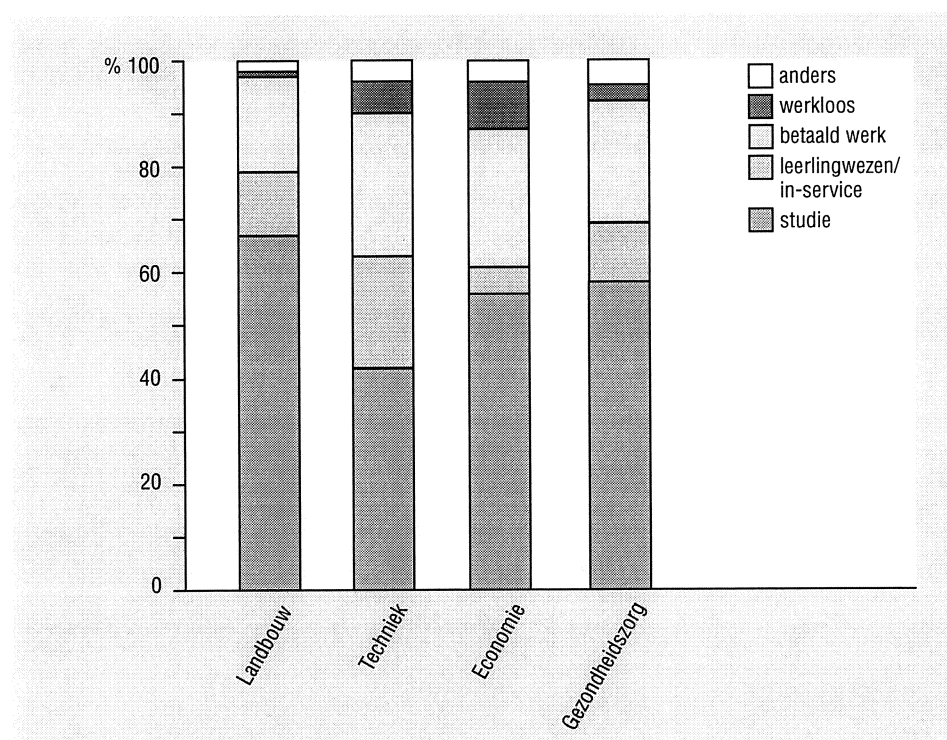
⁸ Hiermee wijkt de definitie af van die van M.S.M. van Smoorenburg en E.J.T.A. Willems, *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1995*, ROA-R-1996/3, Maastricht.

Eén van de tien schoolverlaters van de MAVO en HAVO beschouwt zichzelf ruim een jaar na het afsluiten van deze opleiding in de eerste plaats als werkende. Bij het VWO betreft dit één van de twintig schoolverlaters. Overigens is het daarbij niet uitgesloten dat men daarnaast ook een opleiding volgt, al dan niet in het leerlingwezen of in-service onderwijs. Overige bestemmingen als werkloos of onbetaald werk komen bij het VWO niet of nauwelijks voor. Kennelijk verlaat men alleen het onderwijs als men een concreet alternatief heeft.

Ook van de VBO-schoolverlaters gaat de meerderheid verder leren in een full-time vervolgopleiding. De doorstroom naar het vervolgonderwijs is met 67% het hoogste bij VBO landbouw en met 42% het laagste bij VBO techniek (zie figuur 2.2). Deze laatste opleidingssector kent daarentegen wel de grootste doorstroom naar het duale onderwijs, namelijk 21%. Bij de overige opleidingssectoren binnen het VBO ligt dit percentage beduidend lager, variërend van 5% bij economie tot 12% bij de landbouwopleidingen.

Figuur 2.2

Maatschappelijke positie van VBO-schoolverlaters per opleidingssector

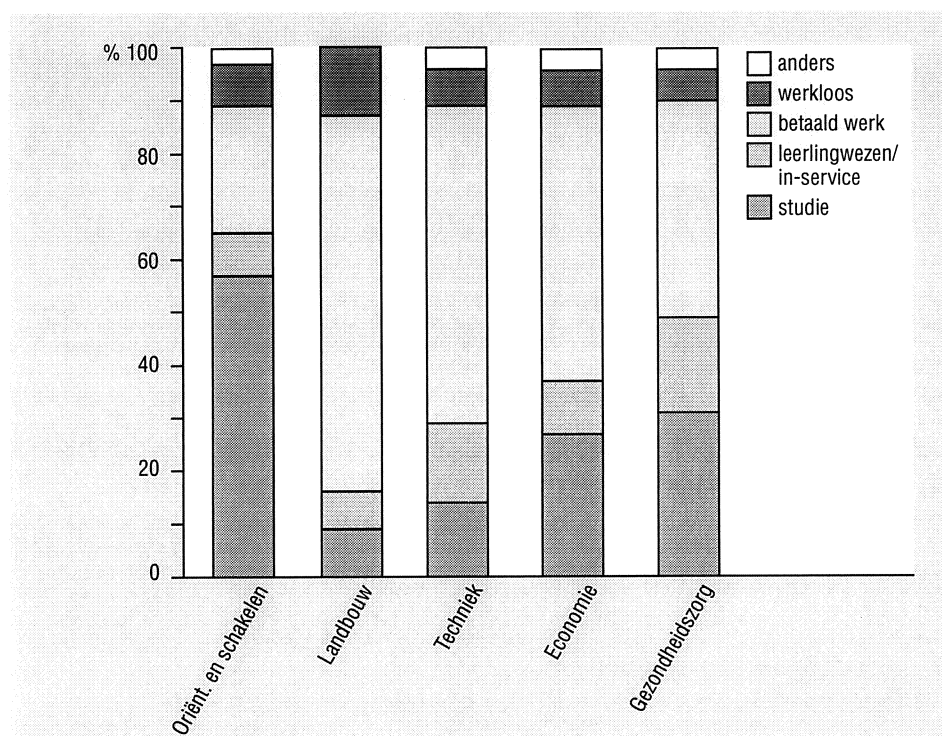

Ongeveer een kwart van de VBO'ers heeft als belangrijkste bestemming betaald werk. Alleen bij de schoolverlaters van het VBO landbouw ligt dit percentage iets lager. Het percentage schoolverlaters dat aangeeft werkloos te zijn ligt met bijna 10% bij VBO economie hoger dan in de overige drie opleidingssectoren. Net als bij het AVO komen overigens ook bij het VBO andere bestemmingen niet veel voor.

De grote doorstroom naar het voltijd vervolgonderwijs zoals dat bij het AVO en VBO het geval is, komt bij het kort MBO niet voor. Zoals figuur 2.3 laat zien, stroomt van de schoolverlaters van de opleidingssectoren MBO-kort landbouw en MBO-kort techniek slechts 10%, respectievelijk 14% door naar het voltijd vervolgonderwijs. Zoals mocht worden verwacht, vormt de oriëntatie- en schakelopleiding een uitzondering op dit algemene beeld. Meer dan de helft van de schoolverlaters van deze opleiding stroomt door naar een vervolgopleiding in het (kort) MBO.

Figuur 2.3

Maatschappelijke positie van schoolverlaters van het kort MBO per opleidingssector

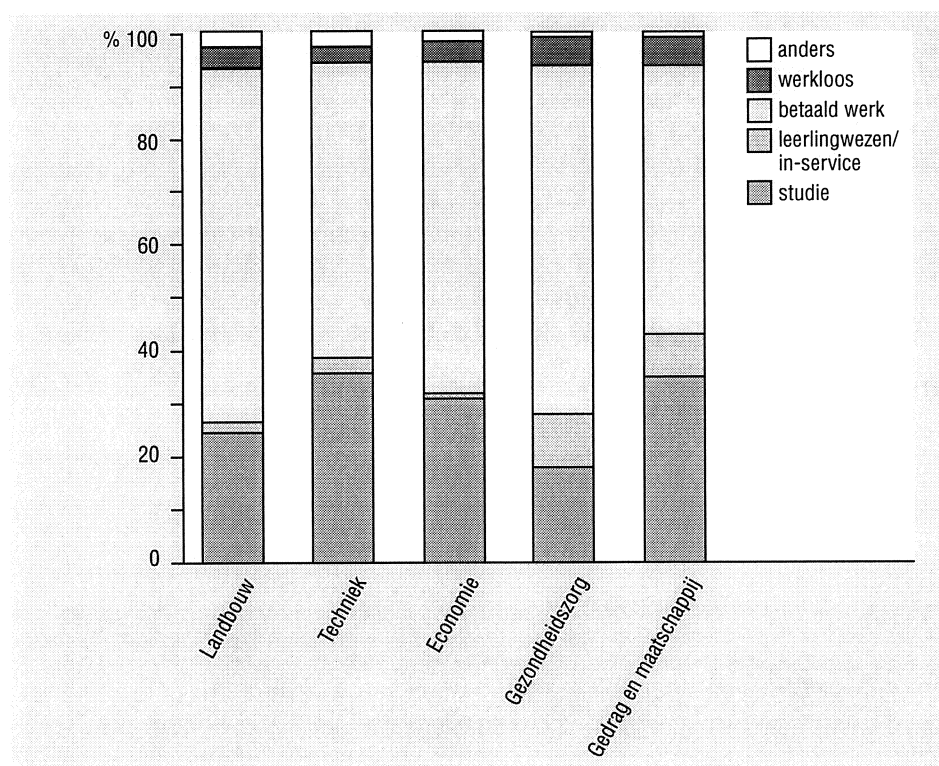

Het overgrote deel van de schoolverlaters van het kort MBO dat niet verder gaat leren in het regulier onderwijs gaat ook geen opleiding in het leerlingwezen of in-service onderwijs volgen; betaald werk is de belangrijkste bestemming voor de meeste schoolverlaters van een korte MBO-opleiding. Toch komt ook leren en werken in het duaal onderwijs nog regelmatig voor. Dit varieert van 7% bij MBO-kort landbouw tot 18% bij MBO-kort gezondheidszorg. Het percentage schoolverlaters dat zichzelf als werkloos beschouwt is bij het kort MBO duidelijk hoger dan bij het AVO of VBO: gemiddeld ongeveer 7%. Van de overige bestemmingen komt militaire of vervangende dienstplicht bij MBO-kort techniek met zo'n 3% nog vaak voor in vergelijking met de andere opleidingssectoren van het kort MBO.

Opvallend genoeg gaan de schoolverlaters van MBO landbouw en MBO techniek verhoudingsgewijs minder vaak betaald werk verrichten dan dat dit bij de korte varianten

van deze opleidingen het geval is. Bij MBO economie en gezondheidszorg geldt het tegenovergestelde. Zoals figuur 2.4 aangeeft, ligt het percentage betaald werkenden anderhalf jaar na het verlaten van de MBO-opleiding tussen de 51% voor de sector gedrag en maatschappij en 67% bij MBO landbouw. Als MBO'ers verder gaan leren doen zij dit overigens zelden in het leerlingwezen of in-service onderwijs, maar vooral in het voltijdse vervolgonderwijs. Een uitzondering daarbij is MBO gezondheidszorg. Deze opleidingssector kent met 10% nog een redelijk grote doorstroom naar het duale onderwijs en dan met name naar het in-service onderwijs. Het percentage schoolverlaters dat zichzelf als werkloos beschouwt is minder hoog dan bij het VBO.

Figuur 2.4

Maatschappelijke positie van MBO-schoolverlaters per opleidingssector

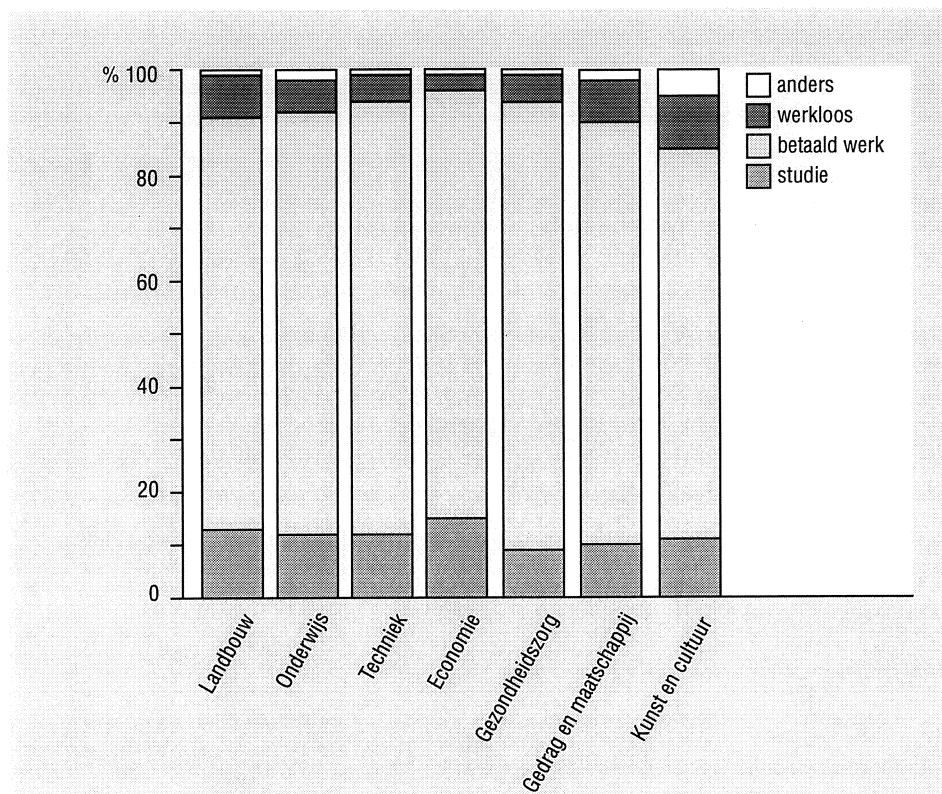
Het HBO is in het algemeen eindonderwijs, hetgeen door figuur 2.5 overduidelijk wordt bevestigd. Tussen de zeven en negen van de tien HBO-schoolverlaters heeft ongeveer anderhalf jaar na afstuderen als maatschappelijke positie betaald werk aangegeven. Rond de 12% geeft aan zichzelf als student te beschouwen. De grootste doorstroom naar een vervolgonderwijs is te zien bij HBO economie. In de sector gezondheidszorg is deze doorstroom het laagste van alle sectoren. Toch geeft ook van deze afgestudeerden nog bijna 10% aan zichzelf als student te beschouwen.

De – door de afgestudeerden zelf gepercipieerde – werkloosheid varieert van 3% bij HBO economie tot 10% van alle afgestudeerden bij HBO kunst en cultuur. Bij deze laat-

ste opleidingssector komt een andere situatie dan betaald werk, verder leren in het voltijd vervolgonderwijs of werkloos overigens het vaakst voor. Het betreft hierbij vooral het verrichten van onbetaald werk. Bijna 5% van alle afgestudeerden van het kunstvak-onderwijs ziet zichzelf in de eerste plaats als iemand met onbetaald werk.

Figuur 2.5

Maatschappelijke positie van HBO-afgestudeerden per opleidingssector

2.2 Verschillen in maatschappelijke positie

Om te achterhalen of de maatschappelijke positie van vrouwen verschilt van die van mannen is in tabel 2.1 per schooltype een overzicht gegeven van de door schoolverlaters aangegeven maatschappelijke positie. Tabel 2.2 geeft vervolgens een vergelijkbaar overzicht, maar dan met een verbijzondering naar etniciteit. Vrouwelijke schoolverlaters van het AVO volgen anderhalf jaar na schoolverlaten gemiddeld genomen iets minder vaak een aanvullende opleiding dan mannen en hebben iets vaker betaald werk. Daarnaast komt werkloosheid iets meer als bestemmingscategorie voor. De verschillen in bestemming tussen mannen en vrouwen bij de MAVO worden vooral waargenomen bij het leerlingwezen of in-service onderwijs en bij betaald werk. Jongens volgen vaker dan meisjes een duale opleiding. Meisjes hebben daarentegen vaker dan jongens betaald werk. Bij de HAVO is het totale percentage mannelijke en vrouwelijke schoolverlaters dat verder leert ongeveer gelijk, maar de verdeling over duaal en voltijd onder-

wijs laat verschillen zien. Meisjes die de HAVO verlaten volgen iets vaker dan jongens duaal onderwijs. Dit hangt samen met het feit dat HAVO-meisjes vaker doorstromen naar het in-service onderwijs, zoals de in-service opleiding tot verpleegkundige. Bij het VWO treden nauwelijks verschillen in maatschappelijke positie tussen mannen en vrouwen op.

Tabel 2.1
Maatschappelijke positie per schooltype naar geslacht

Schooltype	scholier/ student	leerlingwezen/ in-service	betaald werk	werkloos	anders
	%	%	%	%	%
Man					
AVO	86	4	8	0	2
VBO	46	19	26	6	4
MBO-kort	27	14	48	7	4
MBO	38	3	54	4	2
HBO	13	x	81	5	1
Vrouw					
AVO	83	4	10	2	1
VBO	58	9	24	5	4
MBO-kort	39	9	42	7	3
MBO	24	5	66	4	1
HBO	12	x	80	6	2

x = antwoordcategorie niet opgenomen in enquête

Van de AVO-schoolverlaters die zichzelf niet tot de Nederlandse bevolkingsgroep rekenen volgt het grootste gedeelte een opleiding in het reguliere of duale onderwijs, alhoewel de doorstroompercentages naar het voltijd onderwijs bij de HAVO en het VWO iets lager liggen dan bij de Nederlandse schoolverlaters van deze opleidingen. Allochtone schoolverlaters volgen wel iets vaker een opleiding in het leerlingwezen of het in-service onderwijs. Dit verschil geldt zowel voor MAVO, HAVO als VWO.

Gemiddeld gezien volgen vrouwelijke schoolverlaters van het VBO vaker een reguliere vervolgopleiding dan hun mannelijke collega's. Mannen volgen vaker een duale vervolgopleiding, waarbij leren en werken worden gecombineerd. Dit verschil is deels te verklaren door de verschillende vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in de diverse opleidingssectoren: vanuit het VBO techniek – waarin mannen sterk zijn oververtegenwoordigd – is de doorstroom naar het leerlingwezen aanzienlijk groter dan bij de andere richtingen. Toch treden er ook binnen de opleidingssectoren opmerkelijke verschillen tussen mannen en vrouwen op. Het meest duidelijk is dit bij VBO gezondheidszorg. Van de vrouwelijke schoolverlaters van deze opleidingssector volgt zo'n 60% een voltijd opleiding, terwijl dit bij de mannen slechts ongeveer een derde is. Mannen volgen vaker de duale variant van vervolgonderwijs. Ook bij VBO techniek zien we dat de doorstroom naar een voltijd opleiding bij mannen lager ligt dan bij vrouwen. Bij de economisch-administratieve opleidingen is juist het tegenovergestelde het geval. Voor

beide opleidingssectoren geldt dat het verschil in doorstroom naar vervolgonderwijs niet tot uitdrukking komt in een hogere uitstroom naar het duaal onderwijs, maar in het feit dat schoolverlaters vaker betaald werk als belangrijkste bestemming hebben.

Het meest opvallende verschil in maatschappelijke positie tussen autochtone en allochtone VBO-schoolverlaters betreft het percentage dat zichzelf als werkloos beschouwt. Bij VBO'ers van niet-Nederlandse bevolkingsgroepen komt dit maar liefst vier maal zo vaak voor. In hoofdstuk 4, waarin de arbeidsmarktintrede van schoolverlaters wordt besproken, zal hier dieper op worden ingegaan. Opmerkelijk is dat allochtone VBO-schoolverlaters niet alleen minder vaak betaald werk als bestemming hebben, maar ook minder vaak gaan verder leren in voltijd vervolgonderwijs of leerlingwezen.

Het onderscheid naar geslacht laat bij het kort MBO het beeld zien dat het vooral de vrouwen zijn die doorstromen naar een voltijd vervolgonderwijs. Mannelijke schoolverlaters van het kort MBO kiezen daarentegen vaker voor de combinatie van leren en werken in het leerlingwezen of in-service onderwijs. Een uitzondering op dit algemene beeld betreft de oriëntatie- en schakelopleiding, waarbij de doorstroom naar de duale opleiding bij mannen juist iets lager ligt. Gezien de doelstelling van de opleiding is het opmerkelijk dat bijna een derde van de mannen na een dergelijke schakelopleiding betaald werk als bestemming heeft. Bij vrouwen is dit weliswaar lager, maar toch ook nog 20%. Voorts is er een aanzienlijk verschil bij de korte economie-opleiding: terwijl bij de mannen bijna de helft van de schoolverlaters zich aanbiedt op de arbeidsmarkt, is dit bij de vrouwen circa tweederde. Daarbij valt op dat een groter deel van de mannen zich als werkloos beschouwt.

Het verschil in bestemming tussen Nederlandse en niet-Nederlandse schoolverlaters van het kort MBO ten aanzien van de bestemmingen leerlingwezen, betaald werk en

Tabel 2.2

Maatschappelijke positie per schooltype naar etniciteit

Schooltype	scholier/ student	leerlingwezen/ in-service	betaald werk	werkloos	anders
	%	%	%	%	%
Nederlands					
AVO	84	4	9	1	1
VBO	51	16	26	4	3
MBO-kort	31	12	47	7	4
MBO	31	4	60	4	1
HBO	12	x	81	5	2
niet-Nederlands					
AVO	85	5	8	2	0
VBO	47	10	21	16	7
MBO-kort	55	6	21	13	5
MBO	35	3	51	9	3
HBO	15	x	71	12	2

x = antwoordcategorie niet opgenomen in enquête

werkloos is net als bij het VBO aanzienlijk. Opvallend is daarentegen wel dat juist allochtone schoolverlaters van het kort MBO vaker verder gaan leren in het voltijd vervolgonderwijs dan autochtone jongeren.

Verder leren in het voltijd onderwijs komt bij mannelijke schoolverlaters van het MBO duidelijk meer voor dan bij vrouwelijke. Bijna 40% van de mannelijke MBO-schoolverlaters ziet zichzelf zo'n anderhalf jaar na het voltooien van de opleiding in de eerste plaats als student. Bij vrouwen bedraagt dit nauwelijks een kwart van de schoolverlaters. Tabel 2.1 laat bovendien zien dat vrouwen aanzienlijk vaker betaald werk verrichten. Wanneer dit beeld wordt verbijzonderd naar de onderliggende opleidingssectoren, dan blijkt dit bij alle richtingen het geval te zijn. De overige bestemmingen tonen geen noemenswaardige verschillen tussen mannen en vrouwen. Bij het MBO blijkt dat een groter deel van de allochtone schoolverlaters aangeeft werkloos te zijn. Het verschil is echter minder groot dan bij het VBO en het kort MBO. In de overige bestemmingscategorieën treden geen noemenswaardige verschillen tussen Nederlandse en niet-Nederlandse schoolverlaters op.

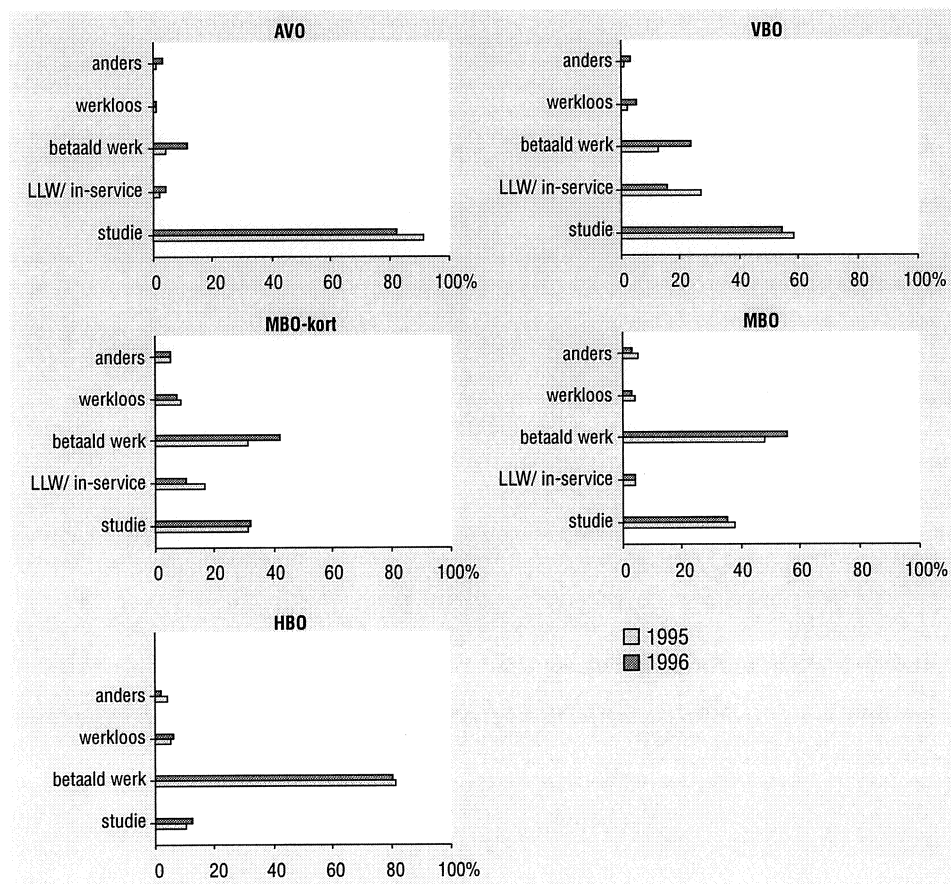
De bestemmingspatronen die waargenomen worden bij de afgestudeerden van de diverse opleidingssectoren van het HBO verschillen niet of nauwelijks tussen mannen en vrouwen. Ook het totaalbeeld van het gehele HBO is derhalve gelijk. Bij het onderscheid van bestemmingscategorieën naar etniciteit blijken er wel enkele verschillen te bestaan. HBO-afgestudeerden die zichzelf tot een niet-Nederlandse bevolkingsgroep rekenen, beschouwen zich namelijk ook bij het HBO vaker als werkloos. Daarnaast is het percentage afgestudeerden dat zelf aangeeft betaald werk als voornaamste bezigheid te hebben bij allochtone HBO-afgestudeerden beduidend lager dan bij autochtone HBO'ers.

2.3 Ontwikkelingen tussen 1995 en 1996

Deze paragraaf tracht een overzicht te geven van de ontwikkeling in de bestemming van schoolverlaters tussen 1995 en 1996. Figuur 2.6 geeft daartoe per schooltype de bestemming voor beide jaren weer. Aangezien de RUBS-enquête in 1995 nog in het voorjaar plaatsvond, wordt voor de desbetreffende schooltypen (AVO, VBO, MBO-kort en MBO) niet een vergelijking gemaakt met de maatschappelijke positie op het enquêtemoment (najaar 1996), maar met die in mei 1996. Bij het HBO vindt de vergelijking plaats op basis van de beide enquêtemomenten (respectievelijk najaar 1995 en najaar 1996).

Op het eerste gezicht lijkt er bij de meeste schooltypen sprake te zijn van een aanzienlijke daling van het aantal schoolverlaters dat een voltijd vervolgopleiding volgt. Het meest geprononceerd is deze afname bij het AVO, maar ook bij de VBO en het MBO laat de figuur een vrij forse terugloop in de doorstroom naar voltijd vervolgonderwijs zien. Ook het aandeel duaal onderwijs lijkt te zijn afgenomen, met name bij het VBO en de korte MBO-opleidingen. Opvallend is dat bij alle schooltypen, met uitzondering van het HBO, de bestemming betaald werk een forse stijging laat zien.

Figuur 2.6
Maatschappelijke positie per schooltype, 1995 en 1996

Bij de hierboven gepresenteerde vergelijking moet echter worden bedacht dat de bestemming van schoolverlaters in dit rapport, behoudens bij het HBO, op een andere manier is gedefinieerd dan in voorgaande jaren. De vraag is nu derhalve of dit de oorzaak van de verschillen is, of dat er wellicht toch sprake is van een terugloop in de doorstroom naar vervolgonderwijs in vergelijking met voorgaande jaren. Voor de duidelijkheid worden beide vraagstellingen hier expliciet vermeld. Tot en met 1995 is gevraagd: 'Wat doe je op dit moment? Geef je voornaamste bezigheid aan.' Deze vraag diende tevens als 'stuurvraag' om de respondenten het deel opleiding of het deel werk van de vragenlijst te laten invullen. In 1996 is daarentegen de volgende vraag gesteld: 'Geef [...] aan wat **volgens jou** het best paste bij jouw situatie' (vetgedrukt in vragenlijst). Daarnaast is apart expliciet de vraag gesteld of de schoolverlaters een voltijd of een duale opleiding zijn gaan volgen. Dit verschil in vraagstelling zou een verklaring kunnen zijn voor de geconstateerde terugloop in de doorstroom naar vervolgonderwijs. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat schoolverlaters die een vervolgopleiding volgen en daarnaast een (vrij omvangrijke) bijbaan hebben zichzelf vooral zien als betaald werkende. Voor degenen die een opleiding in het leerlingwezen of het in-service onderwijs volgen zou eveneens kunnen gelden dat zij dit zelf in de eerste plaats als betaald werk zien.

In tabel 2.3 en 2.4 wordt getracht te achterhalen in hoeverre de hierboven genoemde wijziging in vraagstelling de verschillen verklaart. Eerst is daartoe in het bovenste gedeelte van tabel 2.3 aangegeven welk deel van de schoolverlaters dat aangeeft een voltijd opleiding te zijn gaan volgen zichzelf vooral als student ziet. In het onderste deel van de tabel staat voor degenen die bij de directe vraag naar de vervolgopleiding leerlingwezen of in-service onderwijs ingevuld hebben gepresenteerd welk deel als maatschappelijke positie eveneens leerlingwezen/in-service aangeeft. In beide gevallen is nagegaan of de schoolverlaters in de periode na het verlaten van de opleiding ooit de maatschappelijke positie scholier/student, respectievelijk leerlingwezen/in-service hebben aangegeven.

Tabel 2.3

Overeenkomst tussen bestemming van schoolverlaters en de maatschappelijke positie per schooltype

Schooltype	scholier/student	LLW/in-service
	%	%
Bestemming: voltijd vervolgopleiding		
AVO	91	
VBO	76	
MBO-kort	71	
MBO	89	
Bestemming: leerlingwezen/in-service		
AVO		78
VBO		52
MBO-kort		58
MBO		74

De tabel laat zien dat er inderdaad een groot verschil bestaat tussen de meer objectieve bestemming van schoolverlaters en de meer subjectieve maatschappelijke positie. Vooral bij de duale opleidingen is het verschil groot. Een belangrijk deel van de schoolverlaters die een dergelijke opleiding is gaan volgen ziet zichzelf vooral als betaald werkende. Een kleiner deel beschouwt zichzelf als student.

In tabel 2.4 is tot slot een vergelijking gemaakt tussen het percentage schoolverlaters met als bestemming studie, respectievelijk leerlingwezen/in-service in 1995 en voor 1996 het percentage schoolverlaters dat aangeeft een dergelijke opleiding na het verlaten van de opleiding te zijn gaan volgen⁹. Ofschoon ook deze vergelijking niet geheel zuiver is, geeft deze wel het beste beeld van de ontwikkeling in doorstroom naar vervolgonderwijs tussen 1995 en 1996.

De daling van het aantal AVO-schoolverlaters dat een voltijd vervolgopleiding is gaan volgen blijkt inderdaad minder groot dan figuur 2.6 suggereert. Tabel 2.4 laat evenwel

⁹ Het gaat daarbij om de eerste vervolgopleiding. Er is geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat schoolverlaters deze vervolgopleiding inmiddels voortijdig hebben verlaten. In dat geval is namelijk niet bekend of ze inmiddels aan een andere opleiding zijn begonnen.

Tabel 2.4

Percentage schoolverlaters dat een vervolgopleiding is gaan volgen per schooltype, 1995 en 1996

Schooltype	Voltijd vervolgopleiding		Duale vervolgopleiding	
	1995 %	1996 %	1995 %	1996 %
AVO	92	88	2	4
VBO	59	59	27	21
MBO-kort	36	38	16	19
MBO	38	36	4	5

zien dat er wel degelijk sprake is van een verminderde belangstelling van AVO'ers voor het volgen van vervolgonderwijs. Uit een nadere analyse blijkt verder dat de toestroom vanuit het VBO naar het voltijd vervolgonderwijs bij de sectoren landbouw en gezondheidszorg lager is dan vorig jaar. De technieksector laat juist een toename in doorstroom naar het voltijd vervolgonderwijs zien. Deze sector kent daarentegen samen met economie een aanzienlijke daling van de doorstroom naar het duale vervolgonderwijs. Bij het kort MBO is er tussen de verschillende opleidingssectoren sprake van duidelijke verschillen in ontwikkeling in de doorstroom naar het vervolgonderwijs. Opvallend is het dalend percentage schoolverlaters dat doorstroomt naar het voltijd vervolgonderwijs bij de economie-opleiding en het stijgend percentage bij MBO-kort gezondheidszorg. De forse toename van de doorstroom naar het duale onderwijs vanuit het MBO-kort economie kan eveneens opmerkelijk genoemd worden. De lichte daling van de doorstroom naar het voltijd onderwijs bij het MBO wordt onder andere veroorzaakt door een daling bij één van de grootste opleidingssectoren binnen dit schooltype: economie. De technieksector wordt tot slot gekenmerkt door een toename in doorstroom naar het voltijd vervolgonderwijs.

2.4 Resumé

Enkele conclusies met betrekking tot de bestemming van schoolverlaters zijn:

- Vrouwen met een AVO- of MBO-opleiding volgen in het algemeen iets minder vaak dan mannen een voltijd vervolgopleiding, maar verrichten vaker betaald werk. Bij het VBO en kort MBO is het omgekeerde het geval: mannen volgen minder vaak voltijd onderwijs en werken vaker. Wel is het zo dat mannelijke schoolverlaters van deze opleidingstypen vaker dan de vrouwen een duale opleiding volgen.
- Het onderscheid naar etniciteit laat zien dat meer allochtone schoolverlaters zichzelf als werkloos beschouwen. Dit geldt voor alle schooltypen.
- Andere bestemmingen dan een opleiding volgen in het duaal of regulier onderwijs, betaald werk verrichten of werkloos zijn komen niet of nauwelijks voor. Uitzonderingen hierop zijn een concentratie van de laatste dienstplichtigen bij MBO-kort techniek en het hoge percentage schoolverlaters van HBO kunst en cultuur dat onbetaald werk als belangrijkste bezigheid heeft.

Ofschoon door een verschil in meetmoment en vraagstelling niet de exacte ontwikkeling kan worden geschetst, is de belangrijkste conclusie van dit hoofdstuk de voor een aantal opleidingen zichtbare terugloop in de doorstroom naar het (voltijd) vervolgonderwijs. Op grond van de uitgevoerde analyses kan niet eenduidig worden afgeleid wat

de oorzaak hiervan is. Mogelijk speelt echter de verbeterde economische situatie een rol. Bij de conjuncturele 'dip' van enkele jaren geleden was bij de schoolverlaters van het voortgezet onderwijs en het secundair beroepsonderwijs een duidelijke 'vlucht in het onderwijs'¹⁰ zichtbaar: om werkloosheid of kwalitatief slechte banen te ontlopen, kozen veel schoolverlaters om verder te studeren. Nu heeft de doorstroom naar de arbeidsmarkt zich weer min of meer hersteld.

¹⁰ Zie M.S.M. van Smoorenburg en R.K.W. van der Velden, *Schoolverlaters op de arbeidsmarkt*, LDC, Leeuwarden, 1995.

3 Loopbanen in het onderwijs

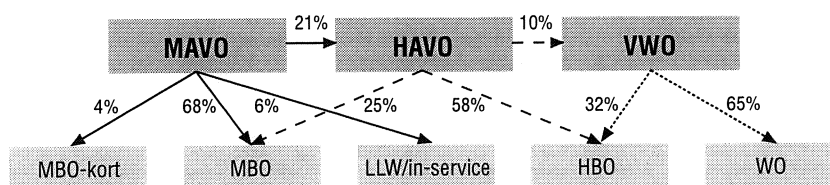
3.1 Stromen in het onderwijs

In het vorige hoofdstuk is aangegeven óf schoolverlaters na hun opleiding zijn gaan verder leren in het duaal of voltijd vervolgonderwijs. Gekeken is daarbij naar de positie anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding. In dat hoofdstuk is niet ingegaan op de vraag naar wélke opleidingen men direct na afstuderen doorstroomt. Volgen schoolverlaters de zogenaamde 'koninklijke' routes? Welke opleidingsrichtingen kennen een heterogene doorstroom en welke niet? Kortom: hoe zien de loopbanen in het onderwijs eruit¹¹?

Na het verlaten van de MAVO-opleiding is het gros van de verder lerende schoolverlaters een MBO-opleiding gaan volgen. Bij de bijna 70% van de verder lerenden die doorstromen naar het MBO (zie figuur 3.1) zijn de economie- en techniekopleidingen het meest populair. Uit de achterliggende cijfers blijkt dat ruim een kwart van de scholieren die na de MAVO verder gaan leren doorstroomt naar MBO economie en bijna een vijfde naar MBO techniek¹². Naast het MBO is de HAVO een belangrijke vervolgopleiding. De doorstroom van MAVO naar HAVO bedraagt 21%. De doorstroom naar het leerlingwезen of in-service onderwijs is daarentegen erg laag. Van de MAVO'ers die gaan verder leren kiest slechts zo'n 6% voor deze duale vorm van vervolgonderwijs, ook hier met name in een technische of economische richting.

Figuur 3.1

Doorstroom van AVO-schoolverlaters naar vervolgonderwijs per opleidingssector

¹¹ Indien een vergelijking wordt gemaakt met de resultaten van vorig jaar dan dient in het achterhoofd gehouden te worden dat het in dit hoofdstuk gaat om de (eerste) vervolgopleiding direct aansluitend op de gevolgde opleiding. M.S.M. van Smoorenburg en E.J.T.A. Willems, 1995, *op cit.*, beschrijven daarentegen de vervolgopleiding die men een jaar na het verlaten van de opleiding volgt. Bovendien zijn de percentages in dit hoofdstuk gebaseerd op het aandeel van de verder lerende schoolverlaters. Dit in tegenstelling tot de cijfers van vorig jaar die het percentage van het totaal aantal schoolverlaters aangeven. Daarnaast zijn de in dit hoofdstuk gepresenteerde cijfers waar mogelijk tevens vergeleken met de *Onderwijsmatrix*. Deze vergelijking heeft laten zien dat de resultaten in het algemeen redelijk met elkaar overeenstemmen.

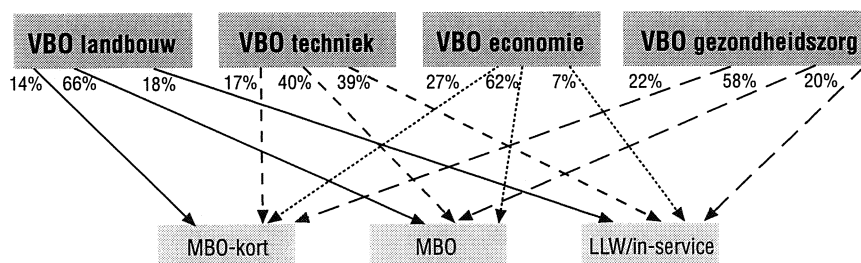
¹² Zie ook *Kerngegevens*, tabel A2.2.

Eén van de tien HAVO-schoolverlaters stroomt door naar het VWO. Bij de jongens en meisjes die van de HAVO afkomen is echter ook de doorstroom naar het MBO redelijk groot. Ongeveer een kwart van de HAVO-schoolverlaters die gaan verder leren, kiest voor deze vorm van beroepsonderwijs. Net als bij de MAVO trekt MBO economie de meeste schoolverlaters, gevolgd door MBO techniek. De meest belangrijke vervolgopleiding na de HAVO is echter, zoals mocht worden verwacht, het HBO. Van de honderd HAVO'ers die gaan verder leren kiezen er bijna zestig voor een HBO-opleiding. Binnen dit HBO trekken overigens de opleidingssectoren onderwijs, techniek en economie de meeste havisten.

Van de 92% van de schoolverlaters van het VWO die gaan verder studeren, kiest praktisch iedereen voor een opleiding aan een hogeschool of universiteit. Een vervolgopleiding binnen het WO is hierbij het meest populair: 65% kiest voor een universitaire studie, terwijl 32% opteert voor een opleiding aan een HBO-instelling. Daarmee lijkt de vorig jaar geconstateerde daling van de doorstroom van VWO naar WO overigens slechts gedeeltelijk teniet gedaan. Bij het HBO zijn het wederom de economie- en techniekopleidingen die de grootste doorstroom kennen. Het aantal VWO'ers dat in het WO verder gaat leren verdeelt zich vrij gelijkmatig over alle opleidingssectoren. Het varieert van 8% bij WO kunst en cultuur tot bijna 11% van alle verder lerenden bij WO gedrag en maatschappij. De opleidingssector landbouw is de enige uitzondering. De agrarische opleidingen van de landbouwuniversiteit trekken minder dan 1% van de VWO'ers.

Figuur 3.2

Doorstroom van VBO-schoolverlaters naar vervolgonderwijs per opleidingssector

De MBO-opleidingen (zowel de korte als lange varianten) zijn volgens figuur 3.2 de meest gekozen vervolgopleidingen door VBO'ers. Eén vijfde gaat naar het kort MBO en ongeveer de helft naar het MBO. De opleidingssectoren techniek en economie trekken ook hierbij de meeste studenten. Het merendeel van de VBO-schoolverlaters kiest binnen het MBO voor dezelfde sector als de gevolgde opleiding in het VBO. Dit geldt het sterkst bij VBO techniek en VBO economie. VBO'ers van de opleidingssectoren landbouw en gezondheidszorg die gaan verder leren in het (kort) MBO switchen wat regelmatig van sector. Vanuit het VBO landbouw is er een doorstroom van elk ongeveer 5% naar het MBO-kort economie, MBO techniek, MBO gezondheidszorg en MBO gedrag en maatschappij. Vanuit het VBO gezondheidszorg is er een doorstroom van 8% naar MBO economie en van zo'n 20% naar MBO gedrag en maatschappij. Dit laatste is

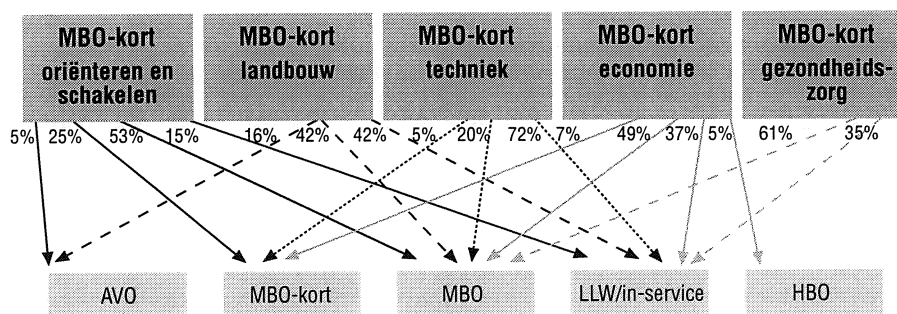
niet zo verwonderlijk, aangezien de sector MBO gedrag en maatschappij haar studenten vooral uit de sector VBO gezondheidszorg moet werven.

Ruim een kwart van de verder lerende schoolverlaters is na het VBO gaan leren en werken in het leerlingwezen of in-service onderwijs. Zoals reeds in hoofdstuk 2 is opgemerkt, ligt het percentage schoolverlaters dat vanuit VBO techniek ruim een jaar na het verlaten van de opleiding een opleiding in het leerlingwezen of in-service onderwijs volgt een stuk hoger dan bij het gehele VBO. Uit figuur 3.2 blijkt dat bijna vier van de tien verder lerende VBO-techniek-schoolverlaters direct na het verlaten van de opleiding naar zo'n opleiding doorstroomt. Van de VBO'ers die naar een duale opleiding in het leerlingwezen of in-service onderwijs stromen, volgen de meeste weer dezelfde richting als die ze bij het VBO hebben gevolgd. Scholieren van VBO landbouw en VBO gezondheidszorg wisselen wederom het vaakst van opleidingssector.

Van de schoolverlaters van het kort MBO die verder gaan leren, kiest volgens figuur 3.3 het merendeel voor een MBO-opleiding. Op de tweede plaats volgt het leerlingwezen en het in-service onderwijs. De verdeling primair leerlingwezen/secundair leerlingwezen is hierbij ongeveer fifty-fifty. Zowel voor de doorstroom naar het leerlingwezen en in-service onderwijs als voor de doorstroom naar het MBO geldt dat vrijwel iedereen in dezelfde richting blijft als in het kort MBO. Dit wijst erop dat scholieren van het kort MBO die verder gaan leren de vervolgopleiding vooral gebruiken om meer kennis op hun vakgebied op te doen. Schoolverlaters van de oriëntatie- en schakelopleiding gaan vooral naar MBO gezondheidszorg en MBO gedrag en maatschappij. Diegenen die voor het duale vervolgonderwijs kiezen, stromen door naar de sectoren economie of gezondheidszorg binnen het leerlingwezen en naar het in-service onderwijs.

Figuur 3.3

Doorstroom van schoolverlaters van het kort MBO naar vervolgonderwijs per opleidingssector

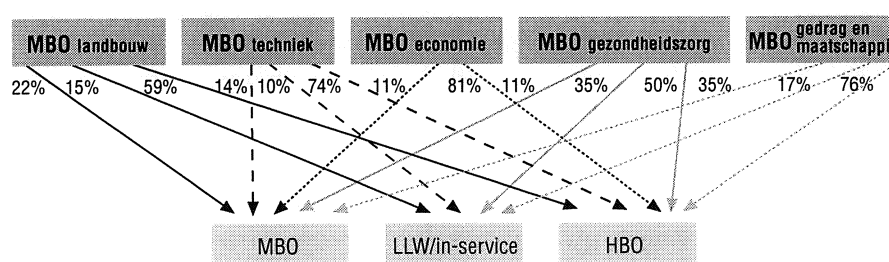

Zoals figuur 3.4 laat zien, kent het MBO evenals het kort MBO een vrij heterogene doorstroom. Opvallend is dat een niet onaanzienlijk deel van de MBO'ers verder gaat in een nieuwe opleiding op MBO-niveau. De economie- en techniekopleidingen zijn hierbij het meest in trek. Blijkbaar willen MBO'ers na de ene MBO-opleiding ook nog kennis opdoen in een andere. Het volgen van een opleiding in het leerlingwezen na het MBO

komt vooral bij de sector techniek voor. Meestal is dit weer techniek, in een enkel geval economie. Daarnaast zijn het vooral schoolverlaters van MBO landbouw die verder gaan in het leerlingwezen: grotendeels in de landbouwsector, maar toch ook in de techniek. Van de doorstroom naar het duaal vervolgonderwijs vanuit het MBO blijft het in-service onderwijs de koploper. Deze doorstroom is groter dan de doorstroom naar het leerlingwezen en wordt gedomineerd door schoolverlaters van MBO gezondheidszorg en MBO gedrag en maatschappij. De doorstroompercentages zijn respectievelijk 30% en 15% van alle schoolverlaters van deze opleidingssectoren die verder gaan leren.

Figuur 3.4

Doorstroom van MBO-schoolverlaters naar vervolgonderwijs per opleidingssector

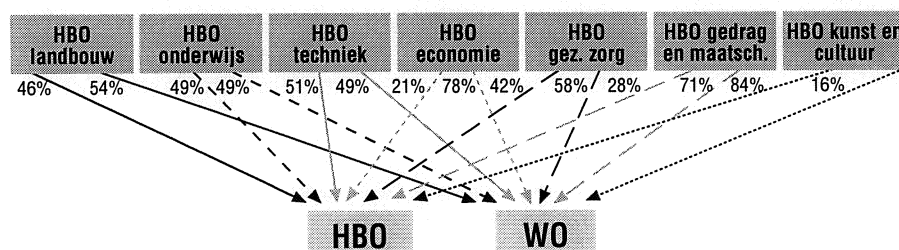

De grootste doorstroom van schoolverlaters die verder gaan leren na het MBO vindt naar het HBO plaats. Meestal zijn dit wederom scholieren die in hun eigen richting verder gaan. De doorstroom naar HBO onderwijs betreft vooral schoolverlaters die na hun MBO-opleiding de lerarenopleiding in hun eigen richting gaan volgen. Opvallend is de doorstroom van MBO gezondheidszorg naar HBO kunst en cultuur. Bijna 7% van degenen die gaan verder leren kiest voor een vervolgonderwijs binnen deze sector.

In figuur 3.5 valt op dat een groot deel van de afgestudeerde HBO'ers aansluitend opnieuw een opleiding op dit niveau gaat volgen. Dit betreft zowel afgestudeerden die zich verder willen specialiseren via bijvoorbeeld een post-HBO- of Mastersopleiding, als afgestudeerden die juist hun kennis willen verbreden in een andere HBO-richting. De meesten kiezen echter voor een opleiding in dezelfde opleidingssector. Het switchen van opleidingssector komt vooral voor bij afgestudeerden van HBO landbouw. Hiervan kiest bijna 14% voor HBO techniek na hun landbouwopleiding.

Voor diegenen die na het HBO willen verder studeren blijft het WO de belangrijkste optie. De opleidingssectoren economie, gedrag en maatschappij en techniek vormen hiervan de belangrijkste. In het algemeen blijft de eenmaal gekozen opleidingssector hetzelfde. Evenals bij schoolverlaters van VBO landbouw en (kort) MBO landbouw kiezen redelijk veel schoolverlaters van HBO landbouw voor een andere richting na hun landbouwopleiding. In dit geval zijn dat WO economie en WO natuurwetenschappen. Opmerkelijk is dat ruim één van de tien HBO techniek-schoolverlaters die gaan verder studeren voor WO economie kiezen in plaats van voor een bèta of technische universitaire studie.

Figuur 3.5

Doorstroom van HBO-afgestudeerden naar vervolgonderwijs per opleidingssector

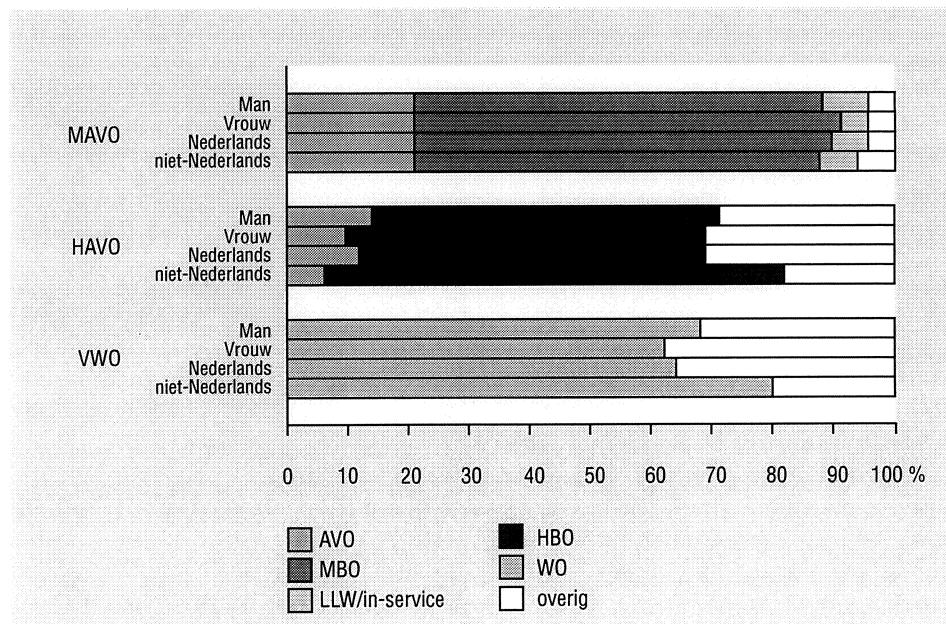
3.2 Verschillen in doorstroom

De vorige paragraaf heeft laten zien hoe de verschillende stromen binnen het onderwijssysteem eruit zien. Hierbij is geen onderscheid gemaakt naar geslacht en/of etniciteit. Een dergelijke verbijzondering wordt in deze paragraaf wel gemaakt, om zodoende na te gaan in hoeverre de keuzes van mannen en vrouwen enerzijds en autochtonen en allochtonen anderzijds verschillen. In paragraaf 2.2 is reeds ingegaan op het verschil in bestemming. Daarbij is het verschil in doorstroom naar het leerlingwezen of in-service onderwijs en het verschil in doorstroom naar het voltijd vervolgonderwijs in z'n totaliteit aan bod gekomen. In deze paragraaf ligt het accent op het verder uitdiepen van de keuze voor de verschillende vormen van vervolgonderwijs: naar welke schooltypen en sectoren binnen het voltijd vervolgonderwijs stromen de mannen en vrouwen door en welke verschillen zijn er wat dit betreft tussen allochtone en autochtone schoolverlaters? Kiezen vrouwen vaker dan mannen en/of allochtonen vaker dan autochtonen voor een afwijkende, niet-'koninklijke' leerroute? Zijn het juist de mannen of de vrouwen en/of de allochtonen of de autochtonen die voor bepaalde opleidingsrichtingen kiezen?

Zoals paragraaf 2.2 reeds heeft laten zien, is er nauwelijks een verschil in doorstroom naar het voltijd vervolgonderwijs tussen jongens en meisjes of allochtonen en autochtonen die van het AVO afkomen. Uit het vorig jaar verschenen rapport *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1995* is gebleken dat er wel enige verschillen in doorstroom naar de verschillende opleidingssectoren binnen het vervolgonderwijs bestaan. Zo stroomden vorig jaar minder allochtone MAVO'ers naar het MBO dan autochtone MAVO'ers. Daarnaast gingen vrouwelijke VWO'ers veel minder vaak naar het WO dan mannelijke VWO'ers, een beeld dat overigens al geruime tijd geldt. Om te achterhalen of deze ontwikkelingen inmiddels zijn veranderd is in figuur 3.6 aangegeven hoeveel procent van de verder lerende schoolverlaters een opleiding op de verschillende (aansluitende) niveaus is gaan volgen. Na de MAVO wordt als een opleiding op aansluitend niveau beschouwd de HAVO, het MBO of het leerlingwezen/in-service onderwijs. Vanuit de HAVO is dit het VWO of HBO. Een opleiding op WO-niveau is de min of meer bedoelde keuze na het afsluiten van het VWO.

Figuur 3.6

Doorstroom van AVO-schoolverlaters naar aansluitend vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit.

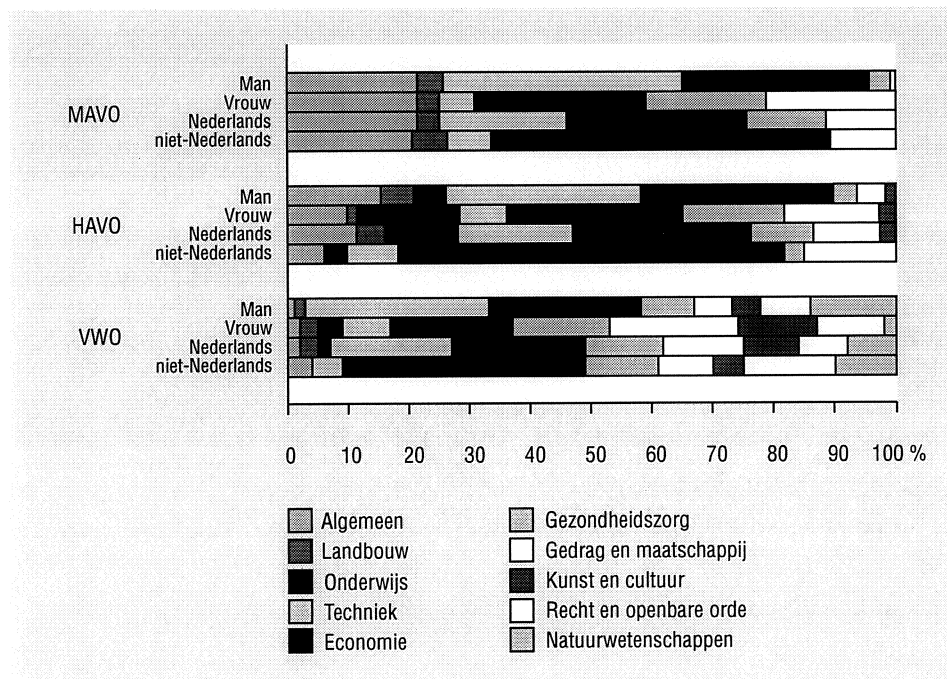
Vrijwel iedereen die na de MAVO verder gaat leren doet dit in een opleiding die qua niveau aansluit op de MAVO. Figuur 3.6 laat zien dat een onderscheid naar geslacht en etniciteit hierin nauwelijks tot verschillen leidt. Alleen het percentage mannen dat na de MAVO de beroepsbegeleidende leerweg gaat volgen, is net iets groter dan bij de vrouwen. Voor de doorstroom naar het MBO, oftewel de beroepsopleidende leerweg, geldt het omgekeerde: het aantal vrouwen dat daar naar toe gaat is verhoudingsgewijs net iets hoger. Evenals in 1995 gaan MAVO'ers die zichzelf tot een niet-Nederlandse bevolkingsgroep rekenen minder vaak naar het MBO, maar het verschil is heel klein. Bij de HAVO valt op dat een onderscheid naar etniciteit wél behoorlijke verschillen laat zien. Allochtone HAVO-schoolverlaters gaan minder vaak naar het VWO, maar juist vaker naar het HBO. Bovendien kiezen HAVO-schoolverlaters die zichzelf tot de Nederlandse bevolkingsgroep rekenen vaker voor een niet-aansluitende vervolgopleiding, met name MBO. Dit laatste geldt ook min of meer bij de schoolverlaters van het VWO. Allochtonen gaan vaker dan autochtonen naar het WO na het voltooien van de VWO-opleiding. Autochtone schoolverlaters kiezen daarentegen vaker voor het HBO. Mogelijk wordt dit verklaard door een selectie-effect: allochtonen stromen na het basisonderwijs minder vaak door naar het VWO. Deze qua leerprestaties selecte groep stroomt dan vervolgens vaker door naar de universiteiten. Het percentage vrouwen dat na het VWO naar het WO doorstroomt, is nog steeds lager dan het percentage mannen, maar het verschil is in vergelijking met vorig jaar wel iets afgenomen.

Naast de vraag of de aansluiting qua niveau 'juist' is, kan men zich afvragen welke categorieën schoolverlaters doorstromen naar welke opleidingsrichtingen. Gaan nog steeds

vrijwel uitsluitend jongens opleidingen in de technieksector volgen of doen meisjes dat ook in toenemende mate? Welke richtingen kiezen de allochtonen? Op deze en vergelijkbare vragen geeft figuur 3.7 voor het AVO een antwoord. In deze figuur is per opleidingssector aangegeven hoe de verdeling van jongens en meisjes en allochtonen en autochtonen is over de verschillende opleidingsrichtingen.

Figuur 3.7

Doorstroom van AVO-schoolverlaters naar verschillende sectoren in het vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit

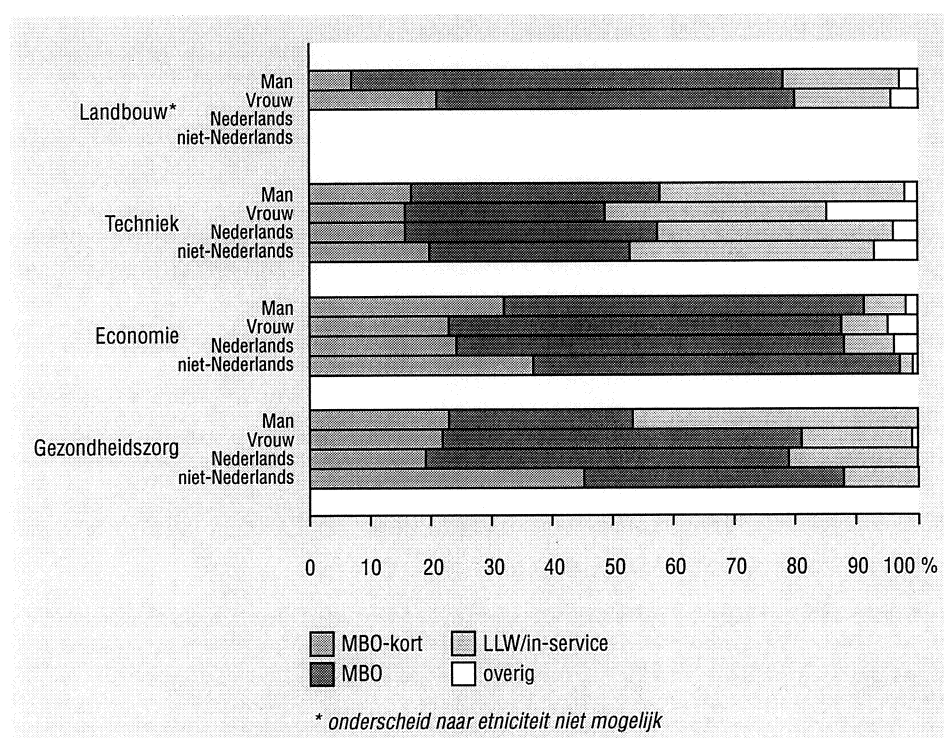
Jongens van zowel MAVO, HAVO als VWO kiezen vaker dan meisjes voor techniek; meisjes kiezen met name voor opleidingen in de sectoren gezondheidszorg en gedrag en maatschappij. Daarnaast gaan meisjes verhoudingsgewijs vaak na de HAVO een docentenopleiding volgen. Natuurwetenschappen en economie is bij jongens van het VWO meer in trek dan bij meisjes. Laatstgenoemden kiezen juist iets vaker voor een opleiding aan een kunstacademie of Conservatorium. Het onderscheid naar etniciteit laat zien dat allochtonen in het algemeen minder voor techniek, maar meer voor economie kiezen in vergelijking met autochtonen. Daarnaast blijkt dat de allochtone schoolverlaters van de MAVO en de HAVO verhoudingsgewijs minder vaak een opleiding in de gezondheidszorg gaan volgen. De – overigens nauw verwante – sector gedrag en maatschappij is daarentegen bij deze groep meer in trek¹³.

¹³ Overigens moet worden opgemerkt dat in de steekproef vrouwelijke allochtonen beter zijn vertegenwoordigd dan mannelijke. De resultaten kunnen hierdoor enigszins zijn vertekend.

Na het VBO stromen vrijwel alle schoolverlaters die gaan verder leren door naar het kort MBO, naar het MBO of naar het leerlingwezen of in-service onderwijs. In paragraaf 3.1 is aangegeven dat de meeste schoolverlaters daarbij in dezelfde opleidingsrichting blijven als op het VBO. Om de vraag te beantwoorden of dit ook geldt als er een onderscheid naar geslacht en etniciteit wordt gemaakt, is in figuur 3.9 geschetst naar welke opleidingssectoren de verschillende groepen schoolverlaters doorstromen. In figuur 3.8 wordt echter eerst aangegeven of de doorstroom naar de verschillende schooltypen verschillend is tussen mannen en vrouwen en tussen allochtonen en autochtonen.

Figuur 3.8

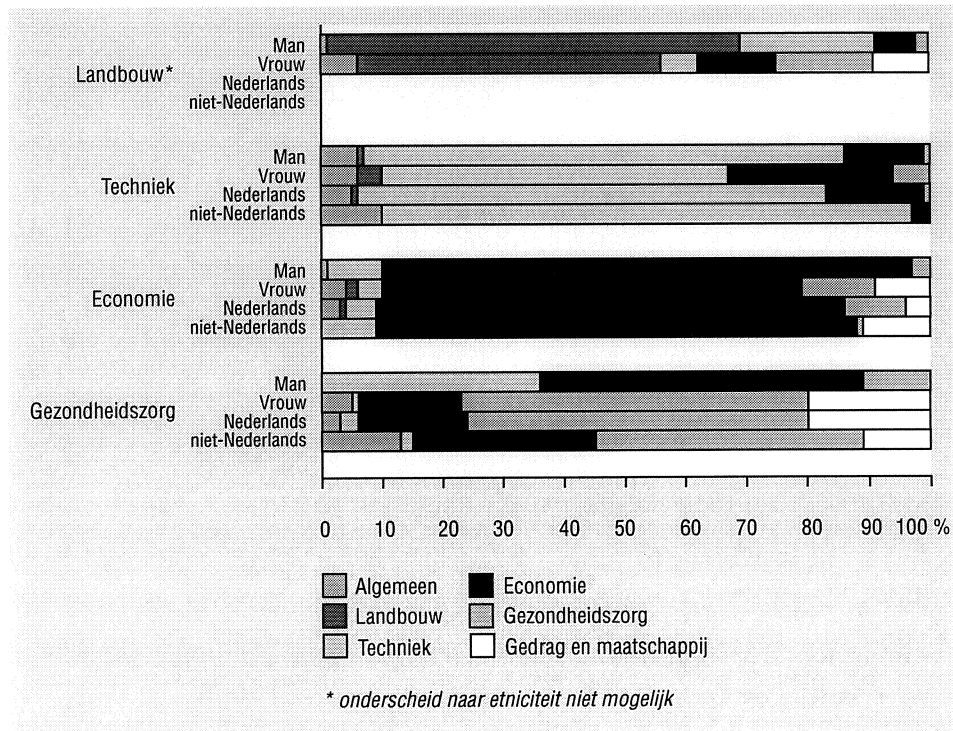
Doorstroom van VBO-schoolverlaters naar aansluitend vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit

Een tussen of lange MBO-opleiding wordt door mannen van VBO landbouw en VBO techniek meer gekozen dan door vrouwen na het afsluiten van deze opleidingen. Bij VBO economie en gezondheidszorg kiezen juist de vrouwen vaker voor het MBO. Opvallend is dat van de schoolverlaters van VBO landbouw maar liefst driemaal zoveel vrouwen voor een vervolgopleiding in het korte MBO kiezen dan mannen met dezelfde opleidingsachtergrond. In paragraaf 2.2 is al opgemerkt dat naar verhouding veel mannen van VBO gezondheidszorg naar het duaal onderwijs gaan na hun VBO-opleiding. Het onderscheid naar etniciteit laat zien dat allochtone schoolverlaters minder vaak voor het MBO kiezen, maar beduidend vaker voor het kort MBO. Dit beeld geldt voor alle opleidingssectoren.

Figuur 3.9

Doorstroom van VBO-schoolverlaters naar verschillende sectoren in het vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit

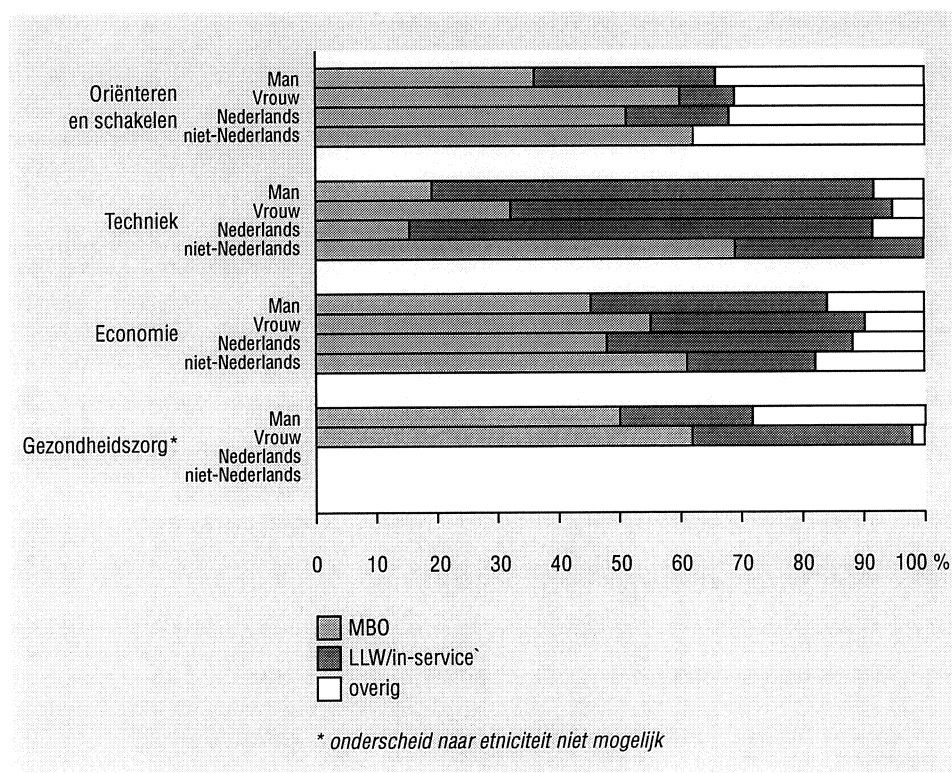
De keuze voor de verschillende richtingen laat ten opzichte van het algehele beeld van het VBO, zoals besproken in paragraaf 3.1, tussen mannen en vrouwen nogal wat verschillen zien. Uit figuur 3.9 blijkt dat met name vrouwen van VBO landbouw vaak van richting veranderen als zij doorstromen naar een vervolgopleiding. Na deze opleiding gaan de vrouwelijke wisselaars vooral een opleiding in de economie of gezondheidszorg doen. Mannen die wisselen na hun landbouwopleiding kiezen daarentegen vooral voor techniek. Ook bij de schoolverlaters van het VBO techniek zijn de vrouwen eerder geneigd om van richting te veranderen en aansluitend opleidingen in de economisch-administratieve richting of binnen de gezondheidszorg te gaan volgen. Het percentage vrouwen dat na VBO economie wisselt van opleidingssector is beduidend lager dan bij de twee hierboven genoemde sectoren, maar is nog steeds hoger dan bij de mannen¹⁴. Gezondheidszorg vormt wederom het meest gekozen alternatief. Uitzondering op de constatering dat vrouwen vaker wisselen dan mannen vormt de opleidingssector VBO gezondheidszorg. Hier is het beeld juist andersom.

¹⁴ Ook door M.S.M. van Smoorenburg en E.J.T.A. Willems, 1996, *op cit.*, is geconstateerd dat vrouwen significant vaker van opleidingssector veranderen.

Het onderscheid naar etniciteit laat zien dat ook schoolverlaters die zichzelf als allochtoon beschouwen nogal eens van richting veranderen. Vooral bij VBO gezondheidszorg is het percentage wisselaars onder allochtonen opvallend hoog. Zij kiezen met name voor een economisch-administratieve vervolgopleiding. Allochtone schoolverlaters van het VBO techniek kiezen juist verhoudingsgewijs vaak voor een vervolgopleiding binnen dezelfde sector.

Figuur 3.10

Doorstroom van schoolverlaters van het kort MBO naar aansluitend vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit

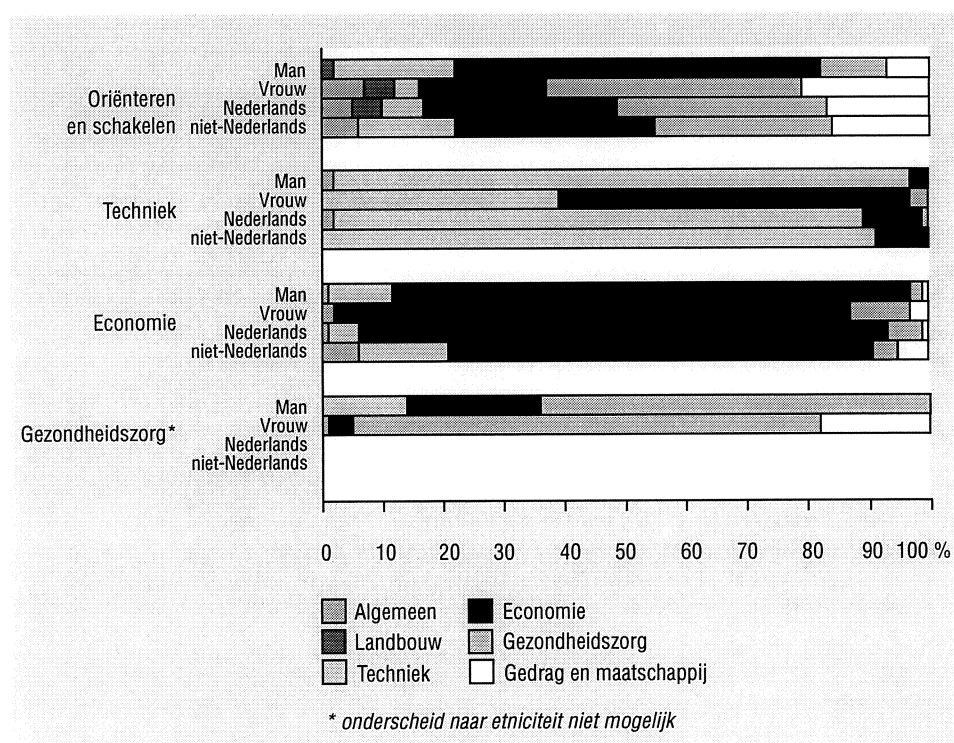
Figuur 3.10 laat zien dat vrouwen van het kort MBO vaker dan mannen voor een opleiding op aansluitend niveau – (lang) MBO, leerlingwezen of in-service onderwijs – kiezen dan mannen. Het MBO wordt hierbij door vrouwen geprefereerd boven een opleiding in het duaal vervolgonderwijs. Behalve voor MBO-kort techniek geldt dit beeld voor alle opleidingssectoren¹⁵. Alleen bij MBO-kort gezondheidszorg is het aantal verder lerende vrouwen dat voor het duaal onderwijs kiest relatief groter dan het aantal mannen van de desbetreffende opleidingen. De doorstroom naar het duaal onderwijs betreft zowel de doorstroom naar het in-service onderwijs in de verpleging of verzorg-

¹⁵ Binnen het MBO-kort landbouw is een onderscheid naar geslacht en etniciteit op statistische gronden niet mogelijk.

ging, als de doorstroom naar de richting gezondheidszorg binnen het leerlingwezen. Allochtone schoolverlaters van het kort MBO die gaan verder leren prefereren in vergelijking met Nederlandse schoolverlaters vaker een opleiding in het MBO. De recrutering van allochtonen in het leerlingwezen blijft derhalve achter bij het percentage autochtonen die voor deze vorm van vervolgonderwijs kiezen.

Figuur 3.11

Doorstroom van schoolverlaters van het kort MBO naar verschillende sectoren in het vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit

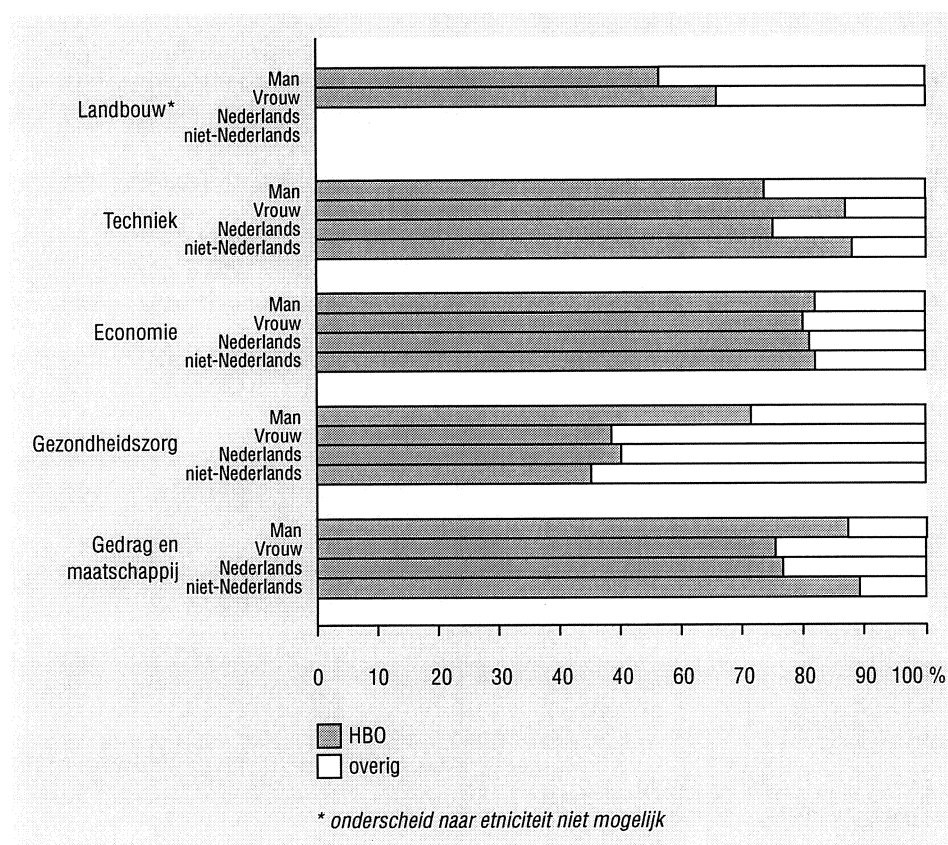
Wat de keuze voor de verschillende richtingen betreft geeft figuur 3.11 een antwoord op de vraag of er op dit punt verschillen bestaan tussen mannen en vrouwen enerzijds en autochtonen en allochtonen anderzijds. Zoals – gezien de algemene segregatie in de opleidingsrichtingkeuze van mannen en vrouwen – mocht worden verwacht, kiest een groot deel van de vrouwen na de oriëntatie- en schakelopleiding voor een vervolgonopleiding in de sectoren gezondheidszorg of gedrag en maatschappij. Mannen hebben daarentegen een voorkeur voor de economische en de technische opleidingen. Zeer opvallend is het verschil in 'studie-wisselaars' bij de schoolverlaters van het MBO-kort techniek. Terwijl mannen vrijwel allemaal binnen dezelfde sector een vervolgonopleiding gaan volgen, blijkt van het toch al geringe aantal vrouwen een groot deel niet verder te gaan in deze richting. Zij kiezen massaal voor vervolgonopleidingen van economische aard. Bij de overige opleidingssectoren zijn de verschillen niet opmerkelijk, in die zin dat van de wisselaars mannen vaker voor een technische vervolgonopleiding kiezen en

vrouwen juist relatief vaak doorstromen naar een verzorgende richting. De figuur laat verder zien dat er tussen verder lerende allochtone en autochtone schoolverlaters niet of nauwelijks verschillen in keuze van opleidingsrichting bestaan. Wel kan worden opgemerkt dat allochtone schoolverlaters van MBO-kort economie relatief minder vaak bij hun oorspronkelijke keuze blijven: zij wijken met name uit naar de sector techniek.

Na het afsluiten van een opleiding op MBO-niveau is de volgende stap als men verder wil studeren logischerwijs het HBO. In paragraaf 3.1 is echter reeds gebleken dat velen na het MBO weer voor een opleiding op hetzelfde niveau kiezen. Ook gaat er een niet onaanzienlijk deel na het MBO naar het leerlingwezen of in-service onderwijs. Of deze min of meer afwijkende keuzes vooral door bijvoorbeeld de vrouwen of door de schoolverlaters die zichzelf als niet-Nederlands beschouwen worden gemaakt, wordt in figuur 3.12 belicht.

Figuur 3.12

Doorstroom van MBO-schoolverlaters naar aansluitend vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit

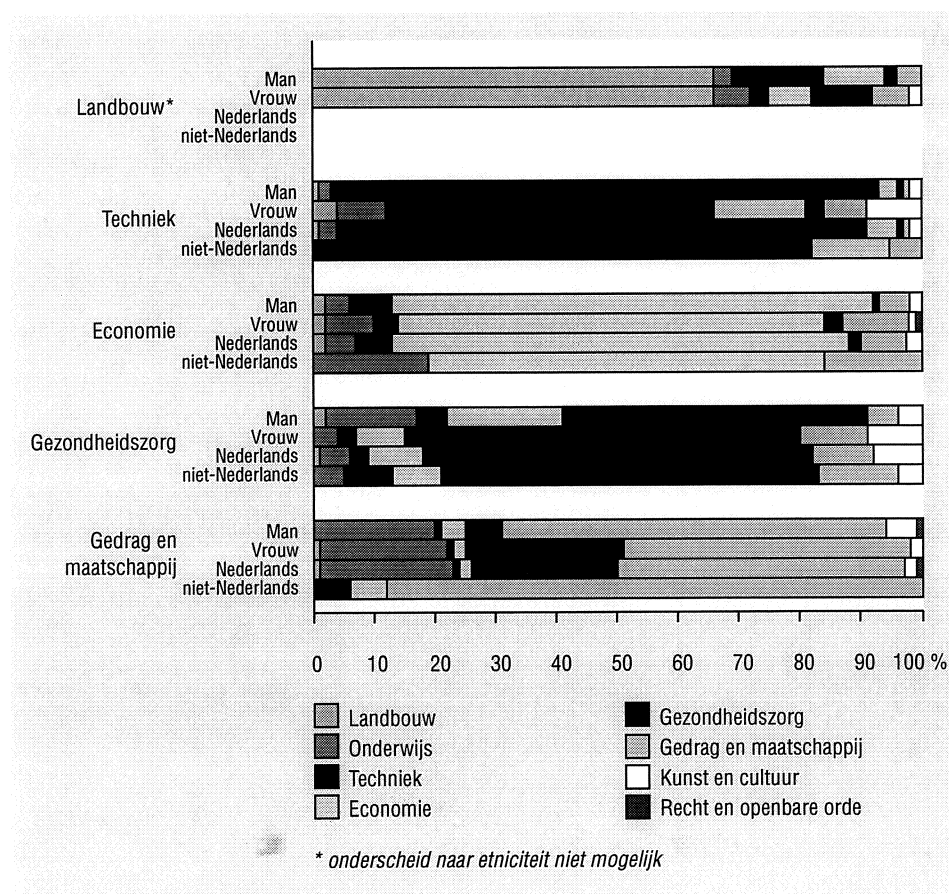
Vrouwen die MBO landbouw of MBO techniek met succes hebben afgerond stromen vaker dan mannen door naar het HBO. Bij de overige drie opleidingssectoren kiezen daarentegen de mannen vaker voor het HBO. Opvallend is dat allochtonen die gaan

verder studeren, net als bij het AVO, vaker naar het aansluitende niveau gaan dan autochtonen. Uitzondering hierop is MBO gezondheidszorg; het verschil is hier echter gering.

Naast de verschillen in het kiezen van de niveaus is het ook mogelijk dat bepaalde categorieën MBO-schoolverlaters voor verschillende richtingen kiezen. Hoe sterk die verschillen zijn, komt in figuur 3.13 tot uitdrukking. Ook hier blijkt dat het algemene beeld van het wisselen van richting bij vrouwen veel meer voorkomt dan bij mannen. Opvallend is dat evenals bij het kort MBO vooral de technieksector te maken heeft met een relatief hoog 'uitvalpercentage' van vrouwen: slechts iets meer dan de helft van de verder lerende vrouwen kiest na het MBO techniek voor een vervolgopleiding in deze zelfde sector. Bij mannen bedraagt het vergelijkbare percentage maar liefst 90%. Blijkbaar kampen de techniek-opleidingen niet alleen met een geringe belangstelling van meisjes voor hun vakgebied, maar bovendien weten zij hen in veel mindere mate te binden aan deze sector. Hierdoor blijkt opnieuw dat bij ieder keuzemoment het aan-

Figuur 3.13

Doorstroom van MBO-schoolverlaters naar verschillende sectoren in het vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit

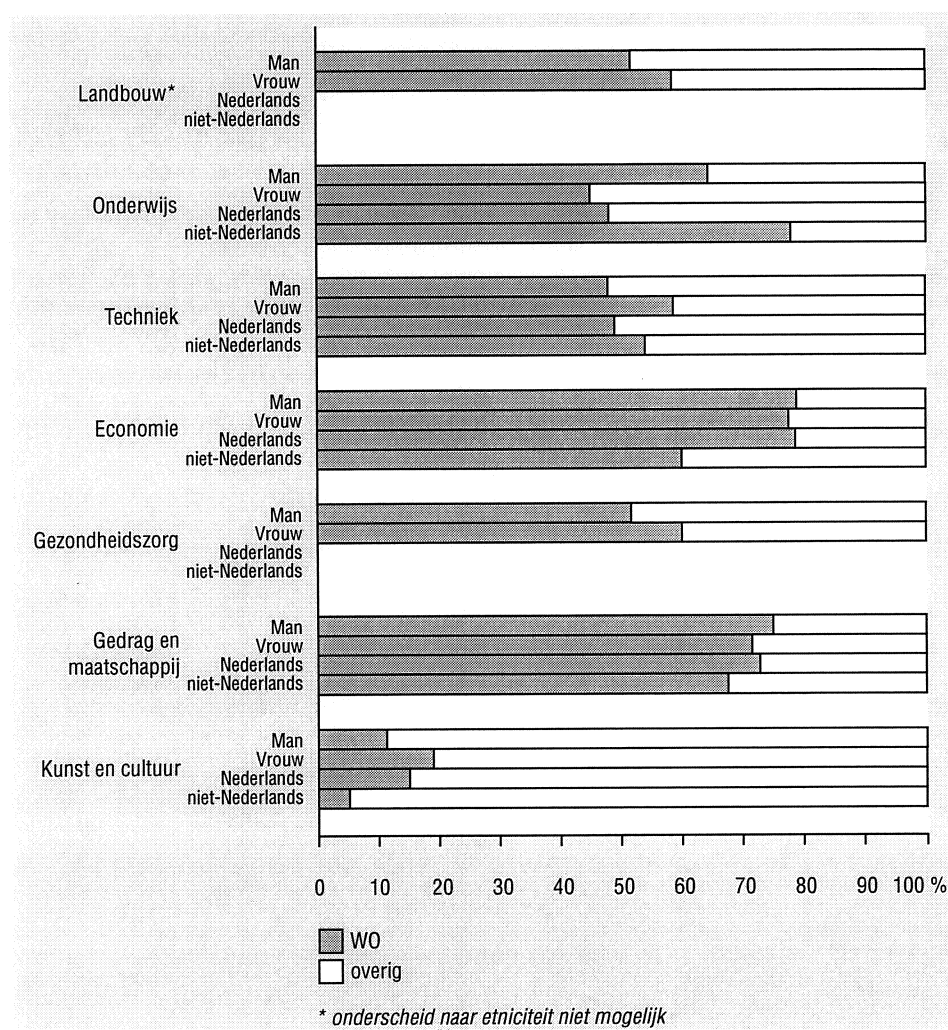

deel vrouwen dat doorstroomt naar de richting techniek fors kleiner wordt¹⁶. De alternatieven voor vrouwen zijn in dit geval vooral economie, kunst en cultuur en onderwijs.

Na het MBO gezondheidszorg zijn er verhoudingsgewijs veel mannen die voor een docentenopleiding kiezen. Ook economie komt nogal eens voor als alternatieve keuzerichting. Deze opleidingssector vormt dan ook een uitzondering op het beeld bij de andere sectoren dat vrouwen vaker wisselen dan mannen. Het verschil in keuze voor

Figuur 3.14

Doorstroom van HBO-afgestudeerden naar aansluitend vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit

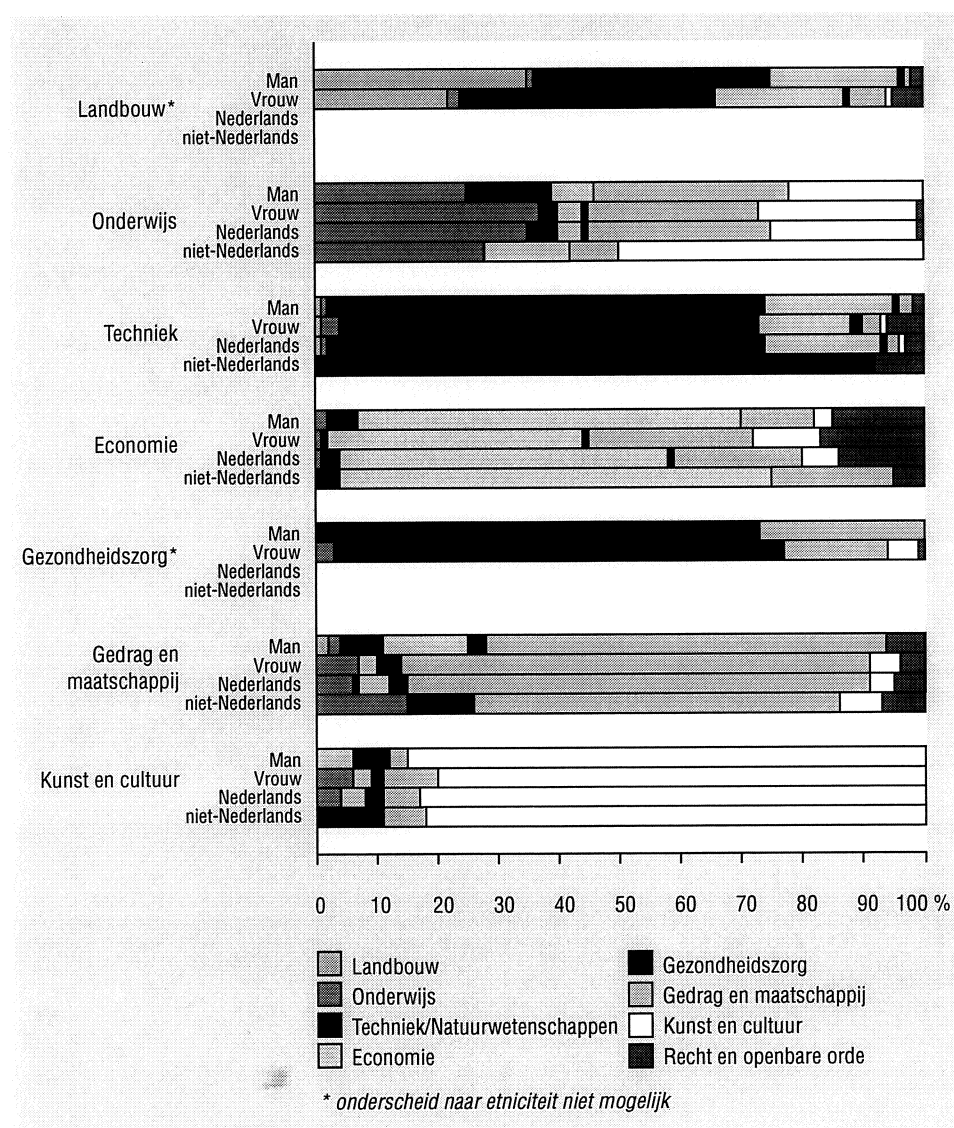
¹⁶ E.J.T.A. Willems en A. de Grip, *Jongeren en techniek. Studie- en beroepskeuzes, waardering en beeldvorming ten aanzien van techniek*, Beleidsstudies Technologie Economie no. 26, Ministerie van Economische Zaken, Den Haag, spreken in dit verband van de 'trechter naar techniek'.

bepaalde richtingen tussen Nederlandse en niet-Nederlandse MBO-schoolverlaters laat overigens geen noemenswaardige verschillen zien. Alleen bij techniek en economie blijkt dat allochtonen net iets vaker wisselen van richting dan autochtonen. De verschillen in procentpunten zijn echter niet groot.

In paragraaf 3.1 is reeds geconstateerd dat opvallend veel verder lerende HBO'ers een opleiding op (formeel) HBO-niveau gaan volgen en dus niet op WO-niveau. Daarbij gaat het onder meer om post-HBO- en Mastersopleidingen. Zoals uit figuur 3.14 blijkt,

Figuur 3.15

Doorstroom van HBO-afgestudeerden naar verschillende sectoren in het vervolgonderwijs per opleidingssector naar geslacht en etniciteit

zijn de verschillen in doorstroompercentages naar het WO tussen mannen en vrouwen niet bijzonder groot. Wel valt op dat in vier van de zeven sectoren het percentage mannen dat doorstroomt naar de universiteit lager is dan het percentage vrouwen. Alleen vrouwelijke HBO'ers van de richting onderwijs kiezen naar verhouding vrij weinig voor verder leren in het WO in vergelijking met mannelijke HBO'ers. Bij de sectoren economie en gedrag en maatschappij bestaat er op dit punt nauwelijks verschil. In vergelijking met Nederlandse schoolverlaters kiezen vanuit het HBO, net als bij het AVO en MBO, vrij veel allochtonen om op een hoger niveau verder te studeren. Blijkbaar ondervinden zij weinig barrières om de overstap te maken.

De keuze van schoolverlaters voor de verschillende richtingen laat ook bij het HBO een redelijk divers beeld zien. Toch is de diversiteit minder groot dan bij de tot nu toe besproken opleidingssectoren. Figuur 3.15 geeft dit aan. Hierin is weergegeven over welke richtingen de HBO'ers zich verdelen na het afsluiten van hun opleiding. Vrouwelijke schoolverlaters van de – over het algemeen meer door mannen gekozen – landbouw-, techniek- en economieopleidingen wisselen in vergelijking met de mannen vaker van richting. Bij de – over het algemeen meer door vrouwen gekozen – opleidingsrichtingen gezondheidszorg, gedrag en maatschappij en kunst en cultuur wisselen mannen juist vaker van richting dan vrouwen. Blijkbaar geldt ook hier dat mannen en vrouwen die een afwijkende keuze maken ten opzichte van het stereotype beeld, relatief vaak op deze keuze terugkomen en verder gaan leren in een andere sector.

3.3 Aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding

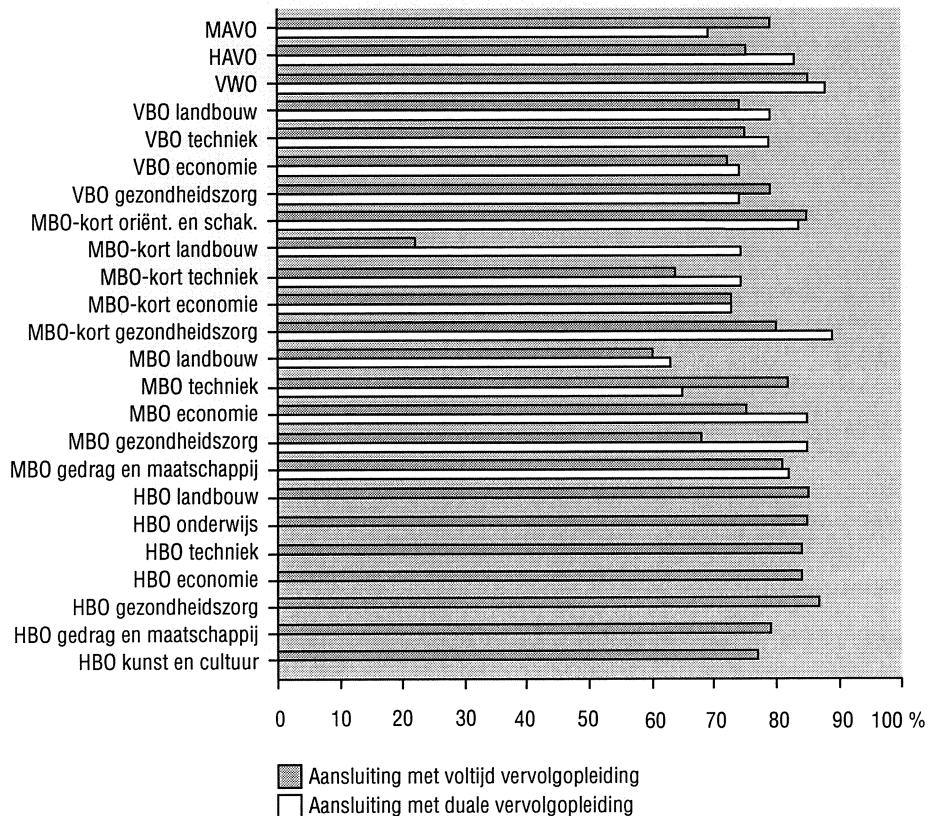
De mate waarin de gevolgde opleiding voorbereidt op één of andere vorm van vervolgonderwijs kan op verschillende manieren in kaart worden gebracht. De meest directe is wellicht door schoolverlaters zelf te vragen in hoeverre beide opleidingen op elkaar aansluiten. Figuur 3.16 geeft hiervan een overzicht. Ofschoon het MBO en zeker het HBO niet hoofdzakelijk zijn gericht op de doorstroom naar het vervolgonderwijs zijn ook deze schooltypen in de analyse betrokken.

Acht van de tien AVO-schoolverlaters die zijn gaan verder leren vinden de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de voltijd vervolgopleiding goed of voldoende. Vooral de aansluiting vanuit het VWO is goed te noemen. HAVO'ers zijn ook redelijk tevreden maar toch minder dan de rest. Blijkbaar ondervinden scholieren die van de HAVO afkomen de meeste problemen als ze verder gaan studeren in het voltijd vervolgonderwijs. De aansluiting tussen de HAVO en het leerlingwezen of in-service onderwijs wordt daarentegen beter gewaardeerd. Hier hebben de MAVO'ers de meeste moeite met de overgang naar de nieuwe opleiding.

Na het VBO ondervindt het merendeel van de schoolverlaters niet veel hinder bij de aansluiting met de voltijd vervolgopleiding. Driekwart van de VBO'ers vindt deze aansluiting goed of voldoende. Tussen de verschillende opleidingssectoren is er wat dit betreft nauwelijks een verschil. Ten aanzien van de aansluiting met het duaal vervolgonderwijs geldt bijna hetzelfde. Wederom ongeveer driekwart vindt de aansluiting goed of voldoende. VBO landbouw-schoolverlaters waarderen deze aansluiting nog iets beter, alhoewel 'voldoende' hier vaker voorkomt dan 'goed'.

Figuur 3.16

Percentage schoolverlaters dat de aansluiting tussen gevolgde en vervolgopleiding goed of voldoende vindt per opleidingssector

Opvallend bij het oordeel van de schoolverlaters van het kort MBO over de aansluiting van de gevolgde opleiding met de voltijd vervolgopleiding is de mening van degenen die de landbouwopleidingen hebben verlaten. Slechts 22% vindt deze aansluiting goed of voldoende. Eénderde noemt de aansluiting zelfs slecht. Wellicht hangt dit samen met het feit dat juist de schoolverlaters van de landbouwopleidingen regelmatig van richting veranderen (zie paragraaf 3.1). Daarnaast valt op dat er toch ook redelijk veel schoolverlaters van MBO-kort techniek moeite hebben met de aansluiting. Bijna vier van de tien schoolverlaters geven een negatief oordeel. Dit wijst er mogelijk op dat de techniekopleidingen op MBO-niveau niet goed rekening houden met de instroom vanuit het kort MBO. De aansluiting met het leerlingwezen of in-service onderwijs wordt door het overgrote deel van de schoolverlaters van het MBO-kort wel als goed of voldoende beoordeeld.

De MBO'ers zijn in het algemeen redelijk tevreden over de aansluiting tussen de door hen gevolgde MBO-opleiding en de voltijd vervolgopleiding. De opleidingssector landbouw valt net als bij het kort MBO weer enigszins uit de toon: slechts 60% beoordeelt

de aansluiting als goed of voldoende. Bij MBO gezondheidszorg is het oordeel met 68% ook negatiever dan bij het gehele MBO. Over de aansluiting met het leerlingwezen of in-service onderwijs zijn wederom de schoolverlaters van de opleidingssector landbouw het minst te spreken. Ruim zestig van de honderd schoolverlaters van deze opleidingen vinden de aansluiting met het duaal onderwijs goed of voldoende. Dit geldt overigens niet alleen voor MBO landbouw. Opvallend genoeg geldt dit ook voor de technische richtingen. Juist in deze sector is er een veelheid aan leerlingwezenopleidingen, hetgeen het blijkbaar moeilijk maakt om de vooropleiding op al deze mogelijke vervolgopleidingen af te stemmen.

De HBO'ers zijn van de schoolverlaters van de diverse schooltypen het meest positief over de aansluiting met de vervolgopleiding. Van alle schoolverlaters van het HBO die verder gaan leren in het voltijd vervolgonderwijs vindt zo'n 85% de aansluiting goed of voldoende. Het onderscheid naar opleidingssector laat hierin nauwelijks verschillen zien.

Spijt van de opleidingskeuze?

Niet alleen het subjectieve oordeel van schoolverlaters over de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding in het voltijd of duaal onderwijs geeft de kwaliteit van deze aansluiting aan. De vraag of schoolverlaters achteraf opnieuw dezelfde vervolgopleiding zouden kiezen, geeft wellicht een nog sterkere indicatie of scholieren en studenten tevreden zijn over de tot nu toe gevolgde leerroute. Verwacht mag worden dat schoolverlaters die tevreden zijn over de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding achteraf vaker dezelfde keuze zullen maken. In tabel 3.1 is per opleidingssector van het AVO en VBO aangegeven hoeveel procent van de verder lerende schoolverlaters achteraf opnieuw dezelfde vervolgopleiding in het voltijd of duaal onderwijs zou kiezen als die ze in eerste instantie gekozen hebben.

Tabel 3.1

Percentage verder lerende schoolverlaters dat achteraf dezelfde keuze zou maken ten aanzien van de vervolgopleiding per opleidingssector

Opleidingssector	voltijd %	duaal %
MAVO	89	88
HAVO	86	97
VWO	94	88
VBO landbouw	x	x
VBO techniek	87	80
VBO economie	79	53
VBO gezondheidszorg	72	75

x = geen cijfer beschikbaar

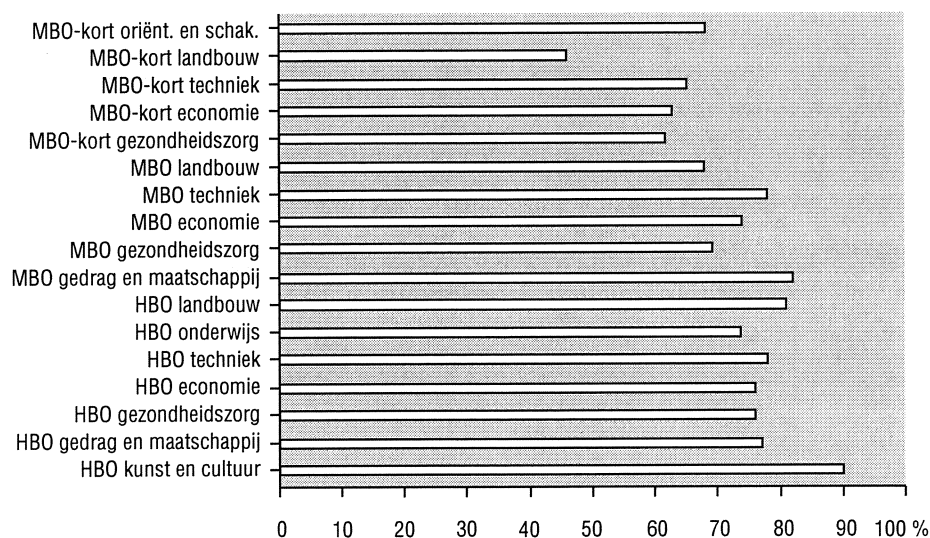
Het blijkt dat de overgrote meerderheid van de schoolverlaters achteraf niet tot een andere opleidingskeuze zou komen. Toch is een belangrijk deel bij nader inzien niet tevreden over de gemaakte keuze. Bij het AVO is dit ongeveer 10%. De percentages schoolverlaters van de drie AVO-opleidingen die achteraf dezelfde vervolgopleiding in het voltijd of duaal onderwijs zouden kiezen liggen daarmee hoger dan de percentages

schoolverlaters die de aansluiting goed of voldoende vinden. Ook al vinden sommigen de aansluiting matig of slecht, blijktbaar leidt dit in vele gevallen niet tot andere keuzen.

Bij het VBO valt op dat ondanks dat 74% de aansluiting tussen VBO economie en de opleiding in het leerlingwezen of in-service onderwijs goed of voldoende vindt, slechts 53% deze duale opleiding achteraf opnieuw zou kiezen. Daarnaast is ook bij VBO gezondheidszorg het percentage schoolverlaters dat dezelfde vervolgopleiding zou kiezen lager dan het percentage dat de aansluiting goed of voldoende vindt. In het algemeen ligt het percentage schoolverlaters dat spijt heeft ten aanzien van de keuze voor het vervolgonderwijs bij het VBO hoger dan bij het AVO. Aangezien de meeste VBO'ers binnen hun eigen richting verder leren, mag dit opmerkelijk worden genoemd.

Figuur 3.17

Percentage verder lerende schoolverlaters dat de afgesloten opleiding opnieuw zou volgen per opleidingssector

Een andere wijze om na te gaan in hoeverre de gevolgde opleiding een goede voorbereiding vormt voor de vervolgopleiding is door na te gaan of schoolverlaters die één of andere vorm van vervolgonderwijs volgen de *afgesloten* opleiding achteraf opnieuw zouden volgen. Figuur 3.17 geeft daarom hiervan voor de schoolverlaters van kort MBO, MBO en HBO een overzicht. Circa 60% van de schoolverlaters van het kort MBO die verder gaan leren is – als ze daartoe opnieuw de keuze hadden – geneigd om dezelfde korte MBO-opleiding te gaan volgen. Negatieve uitzondering vormt opnieuw het MBO-kort landbouw. Schoolverlaters van deze opleidingssector hebben vaak spijt van hun opleidingskeuze. Zoals hierboven is opgemerkt, ondervinden zij een slechte aansluiting van hun landbouwopleiding met de vervolgopleiding. Blijkbaar leidt dit bij hen vaak tot de conclusie dat een ander opleidingstraject wellicht beter zou zijn geweest.

Bij het MBO zijn schoolverlaters van de opleidingssectoren landbouw en gezondheidszorg met bijna 70% het minst geneigd om achteraf weer dezelfde MBO-opleiding te kiezen. De opleidingen binnen de sector gedrag en maatschappij zouden in ruim tachtig van de honderd gevallen weer door de schoolverlaters worden gekozen. De verder lerende HBO'ers hebben vergeleken met de schoolverlaters van het kort MBO en MBO in het algemeen minder vaak spijt van hun gevolgde opleiding. Bijna 80% zou als ze daar de kans voor hadden wederom dezelfde HBO-opleiding kiezen. Uitschieter naar boven is HBO kunst en cultuur. Van de afgestudeerden van het kunstvakonderwijs heeft 10% achteraf spijt van de gevolgde opleiding.

3.4 Resumé

Dit hoofdstuk heeft enkele opvallende resultaten laten zien:

- Een deel van de loopbanen in het onderwijs heeft betrekking op omwegen. Zo is er bijvoorbeeld – evenals in afgelopen jaren – een vrij aanzienlijke doorstroom van het VWO naar het HBO. Ook blijkt een belangrijk deel van de gediplomeerde MBO-schoolverlaters aansluitend weer een opleiding op MBO-niveau te gaan volgen.
- Allochtone schoolverlaters van HAVO en VWO kiezen verhoudingsgewijs vaak voor de 'koninklijke' leerroute, dus respectievelijk HBO en WO.
- De sterke richtingsegregatie binnen het onderwijs duurt onverminderd voort: meisjes kiezen vooral opleidingen binnen de sectoren gezondheidszorg en gedrag en maatschappij, terwijl jongens vooral opteren voor techniek en economie.
- Bij vrijwel alle schooltypen neemt het landbouwonderwijs een negatieve uitzonderingspositie in. Niet alleen is bij deze opleidingen het percentage 'studie-wisselaars' het grootst, ook – waarschijnlijk daarmee samenhangend – vinden juist deze schoolverlaters de aansluiting met het vervolgonderwijs vaak onvoldoende en is het percentage schoolverlaters dat spijt heeft van hun opleidingskeuze hier het hoogst.

De meest opmerkelijke conclusie van dit hoofdstuk betreft de mate waarin schoolverlaters van onderwijssector wisselen. Vorig jaar is reeds geconstateerd dat met name vrouwen minder vaak aan de eenmaal gekozen richting vasthouden. De analyse in dit hoofdstuk laat echter zien dat dit beeld nog wat kan worden aangescherpt. Het blijkt dat schoolverlaters die aanvankelijk een opleidingsrichting kiezen die buiten het stereotype beeld valt (zie aandachtspunt 3 hierboven) regelmatig 'terugvallen' op de meer traditionele onderwijskeuzen. Dit geldt zowel voor jongens, die verhoudingsgewijs vaak switchen richting techniek of economie, als voor meisjes die vaak alsnog kiezen voor bijvoorbeeld een opleiding in de gezondheidszorg.

4 Intrede op de arbeidsmarkt

4.1 Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

De werkgelegenheid heeft zich het afgelopen jaar – de periode waarin de schoolverlaters waar we in dit rapport over spreken de arbeidsmarkt hebben betreden – gunstig ontwikkeld. In veel segmenten van de arbeidsmarkt was er sprake van een groeiende werkgelegenheid. Toch hebben niet alle sectoren in even grote mate van deze hausse in de economie geprofiteerd. Tabel 4.1 geeft een inzicht in deze verschillen¹⁷. Vooral de dienstensectoren vallen op door een hier en daar explosieve werkgelegenheidsgroei. Ook in de metaalektro is de werkgelegenheid in de afgelopen periode fors gestegen. Samen met de chemie is dit de enige industriële sector waar sprake is geweest van een groei van de werkgelegenheid.

Tabel 4.1

Werkgelegenheidsontwikkeling per bedrijfssector 1994-1995

Bedrijfssector	%
Landbouw en visserij	-5,3
Voedings- en genotmiddelenindustrie	-1,1
Chemie	2,9
Metaal en elektrotechniek	6,0
Overige industrie	-0,8
Energie	-6,0
Bouw	-0,4
Handel	1,1
Transport, opslag en communicatie	-1,2
Bank- en verzekeringswezen	3,4
Overige commerciële dienstverlening	6,0
Kwartaire diensten	5,7
Overheid	4,7
Totaal	2,4

Bron: CBS/ROA

De vraag is nu wat deze nog steeds voortgaande tertiarisering¹⁸ van de Nederlandse economie betekent voor de arbeidsmarktkansen van schoolverlaters van de verschillende opleidingssectoren. Om – voordat in dit hoofdstuk het feitelijke intredeproces van schoolverlaters van het schooljaar 1994/1995 wordt besproken – hierin enige indicatie te verkrijgen is in tabel 4.2 een overzicht gegeven van de werkgelegenheidseffecten van deze sectorale ontwikkelingen voor de verschillende opleidingssectoren, uitgaande van

¹⁷ De hier gehanteerde sectorindeling wijkt af van de indeling zoals die door het CBS in de publicatie van de Enquête Beroeps bevolking (EBB) wordt gehanteerd. De percentages zijn hierdoor niet direct vergelijkbaar.

¹⁸ Zie ook A. de Grip, L.F.M. Groot, J.A.M. Heijke en E.J.T.A. Willems, *De aansluiting tussen beroepen en functies en de relatie met scholings- en mobiliteitsprocessen*, OSA W80, Den Haag.

de opleidingsachtergrond van de werkenden zoals die in 1994/1995 bestond¹⁹. Dit betekent dus *niet* de feitelijke werkgelegenheidsontwikkeling voor deze opleidingscategorieën. Er is immers geen rekening gehouden met mogelijke verschuivingen als gevolg van beroepen-, substitutie- en verdringingseffecten²⁰. Op deze manier kan echter de feitelijke ontwikkeling beter worden afgezet tegen hetgeen op basis van sectorale ontwikkelingen zou mogen worden verwacht.

Tabel 4.2

Fictieve werkgelegenheidsontwikkeling per opleidingssector bij constante opleidingsverdeling per bedrijfssector, 1994-1995

Opleidingssector	%
MAVO	2,3
HAVO/VWO	2,8
VBO landbouw	-1,6
VBO techniek	1,7
VBO economie	2,1
VBO gezondheidszorg	2,5
MBO-kort oriënteren en schakelen	2,4
MBO-kort/MBO landbouw	-1,6
MBO-kort/MBO techniek	1,7
MBO-kort/MBO economie	2,4
MBO-kort/MBO gezondheidszorg	4,5
MBO gedrag en maatschappij	4,3
HBO landbouw	2,2
HBO onderwijs	4,4
HBO techniek	3,0
HBO economie	2,8
HBO gezondheidszorg	5,1
HBO gedrag en maatschappij	4,5
HBO kunst en cultuur	4,3

Bron: CBS/ROA

De tabel laat duidelijk zien dat de werkgelegenheidsgroei zich met name manifesteert in sectoren waar verhoudingsgewijs veel hoger opgeleiden werken. De opleidingen op VBO-niveau zullen minder profiteren van de werkgelegenheidsgroei, zeker wanneer wordt bedacht dat juist deze opleidingen te maken zullen krijgen met substitutie- en verdringingsprocessen. Met name de landbouwopleidingen zijn gericht op arbeidsmarktsegmenten waar de werkgelegenheid achterblijft. De nauwe relatie met de sector landbouw en visserij laat zich hier voelen. De hoge groei van de sector Kwartaire diensten weerspiegelt zich in een naar verwachting – bij constante opleidingsaandelen per sector – grote groei voor de gezondheidszorgopleidingen en de opleidingssector HBO onderwijs.

¹⁹ Hiervoor is gebruik gemaakt van gegevens van de EBB. Daardoor kan in de tabel geen onderscheid worden gemaakt tussen HAVO en VWO en tussen de korte en lange MBO-opleidingen.

²⁰ ROA, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2000*, ROA-R-1995/3, Maastricht, tabel 4.11, bladzijde 78.

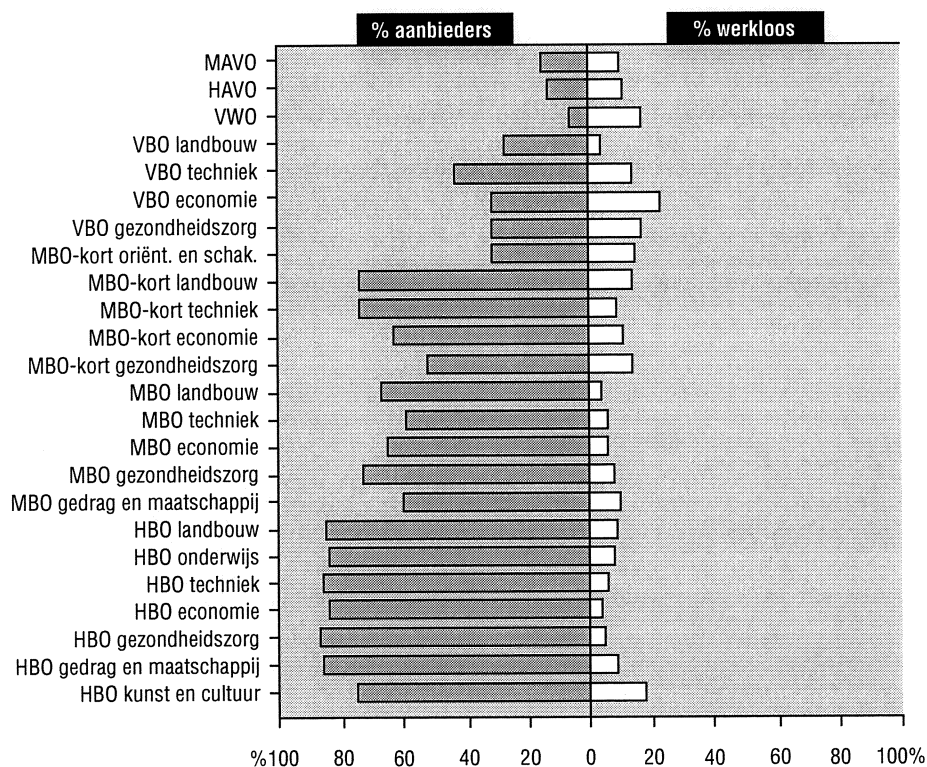
4.2 Vinden van werk

De vraag is vervolgens wat de in de voorgaande paragraaf beschreven werkgelegenheidsontwikkelingen betekenen voor de arbeidsmarktintrede van schoolverlaters. Daarbij gaat het in eerste instantie om twee vragen: welk deel van de schoolverlaters biedt zich aan op de arbeidsmarkt – in officiële termen welk deel behoort tot de beroepsbevolking – en welk deel daarvan is hierin succesvol?

In figuur 4.1 is per opleidingssector aangegeven hoeveel procent van de schoolverlaters ongeveer anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding tot de beroepsbevolking²¹ behoort. Tevens geeft de figuur een overzicht van het werkloosheidspercentage conform de definitie van werkloze beroepsbevolking. Deze definitie wijkt af van de vaak gehanteerde Geregistreerde werkloosheid. Het begrip werkloze beroepsbevolking is meer op economische gronden gebaseerd en wordt daarom bijvoorbeeld ook door het CPB gebruikt (zie ook voetnoot 4 in hoofdstuk 1).

Figuur 4.1

Percentage schoolverlaters dat zich aanboodt op de arbeidsmarkt en werkloosheidspercentage onder schoolverlaters per opleidingssector

²¹ Daarbij wordt aangesloten bij de definitie zoals die door het CBS wordt gehanteerd met dit verschil dat schoolverlaters die als maatschappelijke positie scholier of student hebben buiten beschouwing worden gelaten.

Van alle AVO-schoolverlaters bieden die van het VWO zich het minst vaak aan op de arbeidsmarkt. De werkloosheid onder deze groep is in vergelijking met de MAVO'ers en HAVO'ers daarentegen wel het hoogste. Hierbij moet uiteraard wel worden bedacht dat het om een betrekkelijk kleine groep gaat. Bij het VBO varieert het aandeel schoolverlaters dat de arbeidsmarkt betreedt van ruim een kwart bij de sector landbouw tot ruim 40% bij techniek. De werkloosheid is het hoogste onder schoolverlaters van de sector economie. Maar liefst bijna een kwart van degenen die willen werken lukt het niet om betaald werk te vinden. Indien gekeken wordt naar het totale VBO dan blijkt 15% van de schoolverlaters werkloos te zijn. Dit werkloosheidscijfer is opvallend hoog in vergelijking met voorgaande jaren toen de werkloosheid onder VBO-schoolverlaters juist als laag werd getypeerd. Strikt genomen is een directe vergelijking niet mogelijk, maar het verschil is wel opmerkelijk. Het gele kader op bladzijde 45 geeft een nadere analyse van het geconstateerde verschil en laat zien dat de werkloosheid onder VBO'ers inderdaad aanzienlijk is toegenomen.

Het in figuur 4.1 gepresenteerde beeld dat zich naar verhouding weinig schoolverlaters van de korte MBO oriëntatie- en schakelopleiding aanbieden op de arbeidsmarkt in vergelijking met de rest van de schoolverlaters van het kort MBO is niet verwonderlijk aanzien, zoals reeds eerder is opgemerkt, deze opleiding vooral dient als tussenstap binnen het onderwijs. De werkloosheid onder schoolverlaters van het kort MBO is bij alle opleidingssectoren ongeveer gelijk. Alleen bij MBO-kort techniek ligt het percentage iets lager.

Meer dan de helft tot driekwart van de MBO-schoolverlaters biedt zich na het afronden van de studie aan op de arbeidsmarkt. De percentages aanbieders bij de sectoren landbouw en techniek liggen daarbij lager dan de percentages aanbieders van de desbetreffende sectoren op het niveau van kort MBO. Bij de sectoren economie en gezondheidszorg bieden de schoolverlaters met MBO-niveau zich juist vaker aan dan schoolverlaters van de korte varianten van deze opleidingen. De werkloosheid onder MBO-schoolverlaters is bij alle opleidingssectoren aanzienlijk lager dan bij dezelfde sectoren op het lagere korte MBO-niveau. Varieert over de opleidingssectoren heen de werkloosheid bij het korte MBO van 9% tot 15%, bij het MBO loopt de spreiding 'slechts' uiteen van 4% tot 10%. Gezien de geschetste werkgelegenheidsontwikkeling in de diverse bedrijfssectoren is het opmerkelijk dat de werkloosheid juist het laagste is onder degenen die van de landbouwopleidingen afkomen, terwijl schoolverlaters van de sectoren gezondheidszorg en gedrag en maatschappij de hoogste werkloosheid kennen.

Na het HBO gaat rond de 85% van alle afgestudeerden de arbeidsmarkt op. Verschillen tussen de verschillende opleidingssectoren worden hierbij nauwelijks waargenomen. Alleen bij kunst en cultuur is het aanbod lager, namelijk 75%. De werkloosheid onder schoolverlaters van de verschillende opleidingssectoren komt niet boven de 10% uit. Er is echter één uitzondering: de opleidingssector kunst en cultuur. Bijna één van de vijf afgestudeerden van het kunstvakonderwijs is zo'n anderhalf jaar na het beëindigen van de opleiding werkloos. Met 4% is de werkloosheid onder afgestudeerden van de economie-opleidingen het laagste van alle HBO-opleidingen. Zowel de landbouwopleidingen als de opleidingen van de sector gedrag en maatschappij kennen een werkloosheid van 9% onder hun afgestudeerden.

Er kunnen enkele redenen voor het verschil in werkloosheid bij het VBO genoemd worden. Ten eerste wijkt de definitie van werkloosheid af van die van vorig jaar. Daar is uitgegaan van de Geregistreeerde werkloosheid. Slechts indien iemand zich bij het arbeidsbureau heeft ingeschreven wordt men dan als werkloos aangemerkt. Deze strengere eis is dit jaar achterwege gelaten, omdat dit meer spoort met een economische interpretatie van het begrip werkloosheid. Ook het CPB hanteert deze definitie. Correctie van de gevonden werkloosheidscijfers voor deze inschrijving bij het arbeidsbureau levert de percentages, zoals vermeld in de tweede kolom van onderstaande tabel. Deze cijfers laten zien dat de wijziging van de definitie niet de hoofdreden is waarom de werkloosheidscijfers onder VBO-schoolverlaters duidelijk zijn toegenomen.

Werkloze beroepsbevolking 1996 en geregistreeerde werkloosheid 1995 en 1996 per opleidingssector van het VBO

Opleidingssector	werkloze beroepsbevolking 1996 %	geregistreeerde werkloosheid 1996 %	geregistreeerde werkloosheid 1995 %
VBO landbouw	4	2	3
VBO techniek	14	11	2
VBO economie	23	20	10
VBO gezondheidszorg	17	11	7
VBO totaal	15	14	4

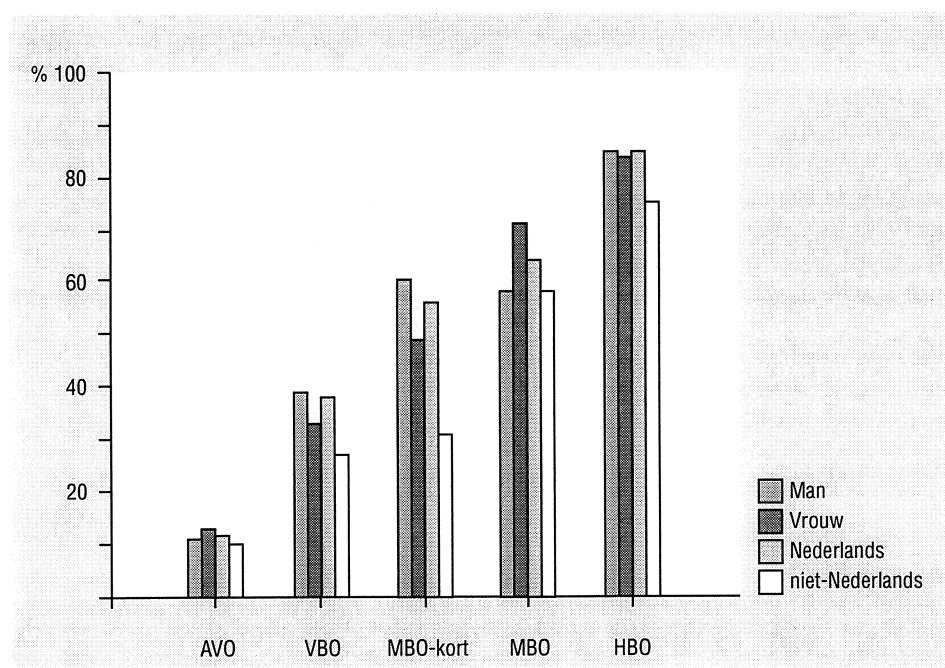
Een tweede (technische) reden die genoemd kan worden is het verschil in meetmoment van de enquêtes: het voor- versus het najaar. Ofschoon er hierdoor sprake zou kunnen zijn van seizoensinvloeden op de werkloosheid lijkt ook dit niet de verklaring. Immers, bij de andere schooltypen zou dit dan ook tot uitdrukking in de werkloosheidspercentages moeten komen. Dit is niet het geval.

Een derde verklaring heeft te maken met de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Zoals het rapport *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2000* laat zien, is het aantal baanopeningen dat door uitbreidings- en vervangingsvraag beschikbaar komt voor nieuwkomers van het VBO de laatste jaren blijven dalen. Nu hoeft dit geen verslechtering van de arbeidsmarktpositie te betekenen als het aanbod van VBO'ers in gelijke mate daalt. Naast de daling in het aantal baanopeningen is er bij de opleidingen van het VBO echter in toenemende mate sprake van verdringing door schoolverlaters van andere opleidingen. Eén van de uitwijkmogelijkheden van de schoolverlaters is dan om banen beneden het genoten opleidingsniveau te accepteren. Het laatste jaar is dan ook een toename waargenomen van ruim ééntiende tot een kwart van de VBO-schoolverlaters die een baan beneden hun niveau uitoefenen. Niet bij iedereen lukt het echter om een baan te vinden, zodat ze noodgedwongen in werkloosheid vervallen.

Of meer mannen dan vrouwen en/of allochtonen dan autochtonen tot de beroepsbevolking behoren en werkloos zijn, wordt verduidelijkt door figuur 4.2 en 4.3. Hierin is per schooltype een onderscheid gemaakt naar geslacht en etniciteit. Volgens figuur 4.2 bieden vrouwen zich na een opleiding binnen het AVO of MBO vaker aan op de arbeidsmarkt, terwijl bij het VBO en kort MBO mannen juist veelvuldiger toetreden tot de arbeidsmarkt. Uit de achterliggende cijfers van het VBO blijkt dat vrouwelijke schoolverlaters van de sector economie zich relatief vaker aanbieden op de arbeidsmarkt. Van het kleine aantal mannelijke schoolverlaters van VBO gezondheidszorg gaan er meer richting de arbeidsmarkt in vergelijking met vrouwen.

Figuur 4.2

Percentage schoolverlaters dat zich aanmeldt op de arbeidsmarkt per schooltype naar geslacht en etniciteit

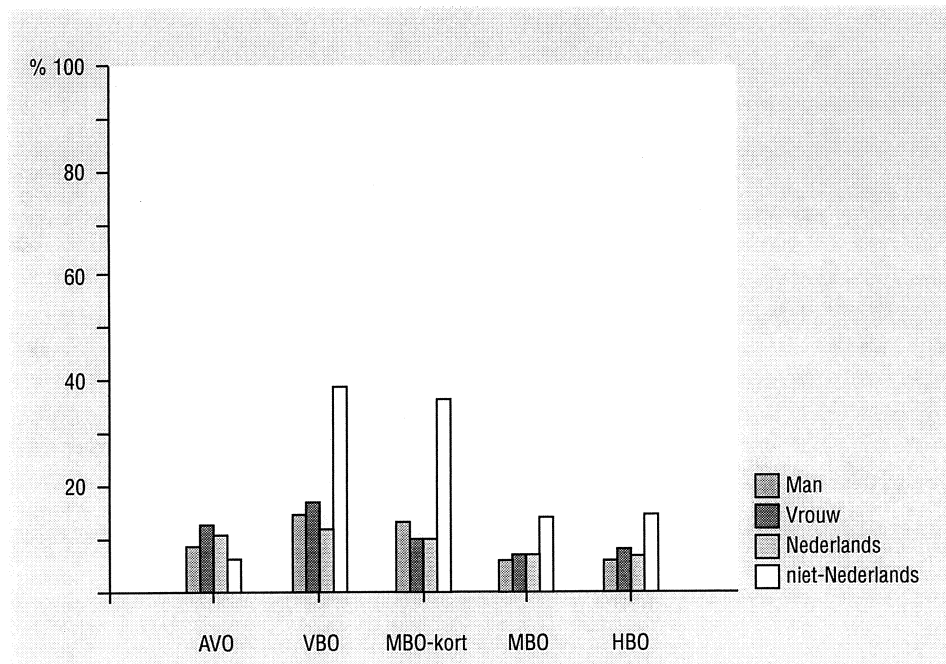
Net als bij het VBO bieden vrouwelijke schoolverlaters van de opleidingssector MBO-kort economie zich relatief vaak aan op de arbeidsmarkt, terwijl het bij MBO-kort gezondheidszorg vooral de mannen zijn die zich op de arbeidsmarkt melden. Bij alle opleidingssectoren van het MBO bieden verhoudingsgewijs meer vrouwen dan mannen zich aan op de arbeidsmarkt na afloop van hun opleiding. Zoals uit figuur 4.2 blijkt, is de toestroom naar de arbeidsmarkt vanuit het HBO bij mannen en vrouwen vrijwel gelijk. Binnen de verschillende opleidingssectoren is er ook nauwelijks een verschil in arbeidsmarktinstroom. Alleen vrouwelijke schoolverlaters van de kunstvakopleidingen behoren minder vaak tot de beroepsbevolking dan hun mannelijke collega's.

De figuur laat verder zien dat over alle schooltypen bekeken de deelname van allochtonen op de arbeidsmarkt lager is dan bij autochtone schoolverlaters. Wanneer per

opleidingssector wordt gekeken, dan bieden zich in vergelijking met autochtone schoolverlaters naar verhouding bij slechts enkele opleidingssectoren net iets meer allochtone schoolverlaters aan: bij MBO-kort gezondheidszorg, MBO economie, gedrag en maatschappij en HBO gedrag en maatschappij.

Figuur 4.3

Werkloosheidspercentage onder schoolverlaters per schooltype naar geslacht en etniciteit

In figuur 4.3 valt direct op dat ruim een jaar na schoolverlaten vrouwen vaker werkloos zijn dan mannen. Het kort MBO vormt echter een opvallende uitzondering. Als er voor alle schooltypen een onderscheid naar opleidingssector wordt gemaakt, dan blijkt er overigens een genuanceerder beeld te bestaan. Binnen de sectoren economie, gezondheidszorg en gedrag en maatschappij zijn mannen over het algemeen vaker werkloos dan vrouwen. Voorts blijkt dat allochtone schoolverlaters vaker werkloos zijn dan autochtone schoolverlaters. Gekeken naar de belangrijkste sectoren techniek, economie en gezondheidszorg is het verschil in werkloosheidspercentages soms behoorlijk groot. Deze verschillen worden over alle opleidingsniveaus heen waargenomen. Slechts voor twee opleidingssectoren is de werkloosheid onder schoolverlaters die zich tot de Nederlandse bevolkingsgroep rekenen groter: bij MBO techniek en HBO gezondheidszorg.

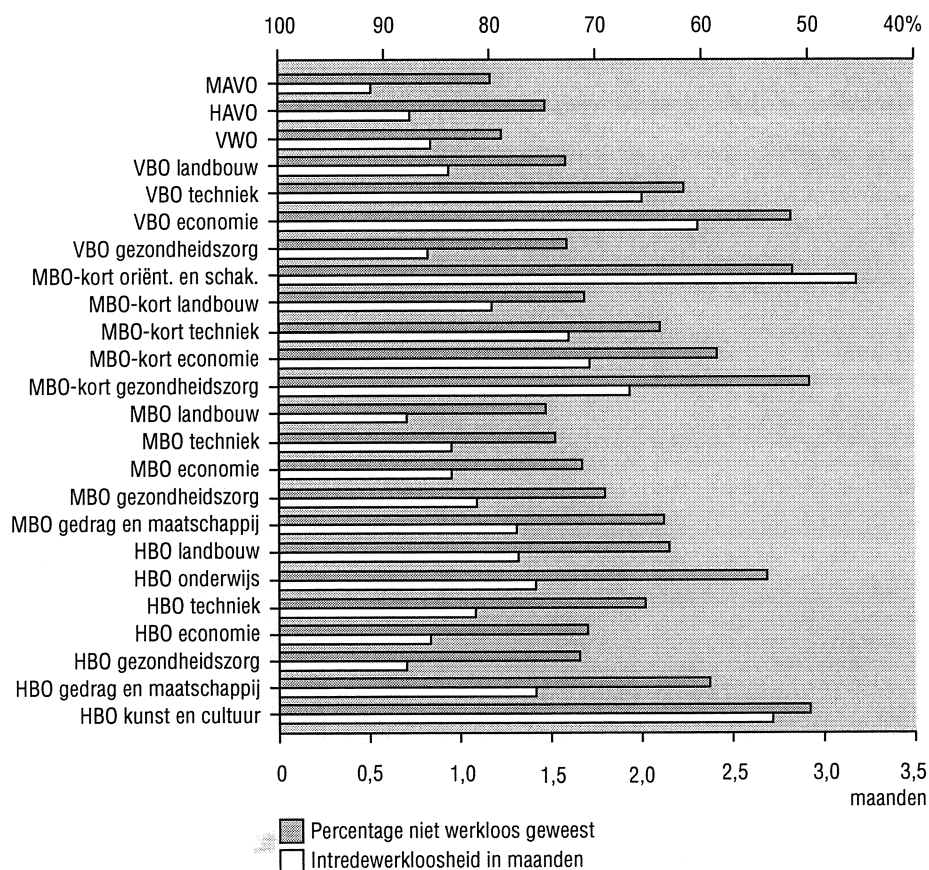
Niet alleen het feit of men een baan vindt, bepaalt het succes van het voltooien van een bepaalde opleiding voor de arbeidsmarktintrede. Of schoolverlaters in het algemeen lang werkloos zijn tijdens het intredeproces op de arbeidsmarkt speelt ook een rol. Daarom is per opleidingssector gekeken naar het gemiddeld aantal maanden dat men in totaal werkloos is geweest tijdens de eerste anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding. Deze zogenaamde intredewerkloosheid is weergegeven in figuur 4.4.

Het valt meteen op dat schoolverlaters van het VBO en het kort MBO in vergelijking met schoolverlaters van de andere niveaus gemiddeld genomen langer werkloos zijn tijdens hun zoekproces naar een baan. De gemiddelde intredewerkloosheid ligt bij beide schooltypen dicht bij de twee maanden, terwijl die voor schoolverlaters van het MBO en HBO rond de één maand ligt. AVO-schoolverlaters die ervoor kiezen om zich aan te bieden op de arbeidsmarkt zijn gemiddeld genomen ruim twee weken werkloos voordat ze een baan hebben gevonden. De relatief hoge intredewerkloosheid bij het VBO wordt vooral waargenomen bij de sectoren techniek en economie. Verder vallen de oriëntatie- en schakelopleiding binnen het kort MBO en de opleidingen binnen HBO kunst en cultuur wat de intredewerkloosheid betreft negatief op.

Wanneer een onderscheid naar geslacht en etniciteit wordt gemaakt zijn er enkele verschillen tussen de diverse schooltypen. Waar bij het VBO en het kort MBO de intredewerkloosheid hoog is ten opzichte van andere schooltypen zijn het vooral de mannen

Figuur 4.4

Intredewerkloosheid en percentage schoolverlaters dat niet werkloos is geweest sinds het verlaten van de opleiding per opleidingssector

van deze opleidingen die gemiddeld genomen langer werkloos zijn. Bij het MBO is de intredewerkloosheid van vrouwen hoger, terwijl er bij het HBO nauwelijks een verschil bestaat tussen mannelijke en vrouwelijke afgestudeerden. Allochtonen nemen wat de intredewerkloosheid betreft een ongunstige positie in in vergelijking met schoolverlaters van Nederlandse afkomst. Gemiddeld genomen kennen schoolverlaters die zichzelf tot een niet-Nederlandse bevolkingsgroep rekenen namelijk een groter aantal werkloosheidsmaanden tijdens de eerste anderhalf jaar na het afsluiten van de opleiding. Dit geldt voor alle schooltypen.

Naarmate het opleidingsniveau toeneemt, neemt zoals gezegd de gemiddelde intredewerkloosheid van schoolverlaters af. Zoals tevens blijkt uit figuur 4.4, zijn de verschillen in percentages schoolverlaters die in het geheel niet werkloos zijn geweest tijdens het intredeproces op de arbeidsmarkt echter niet heel groot. Opvallend is dat meer dan de helft en bij veel opleidingen zelfs driekwart van de schoolverlaters niet werkloos is geweest sinds het verlaten van de opleiding. Overigens laat een onderscheid naar geslacht zien dat vrouwen vaker dan mannen werkloos zijn bij hun intredeperiode op de arbeidsmarkt. Ditzelfde geldt voor allochtonen in vergelijking met autochtonen. Slechts bij een gering aantal opleidingssectoren wordt het omgekeerde waargenomen: onder andere bij VBO economie zijn mannen vaker werkloos geweest tijdens het intredeproces en bij MBO-kort economie is dit bij de autochtonen het geval.

4.3 Aanstelling en aansluiting

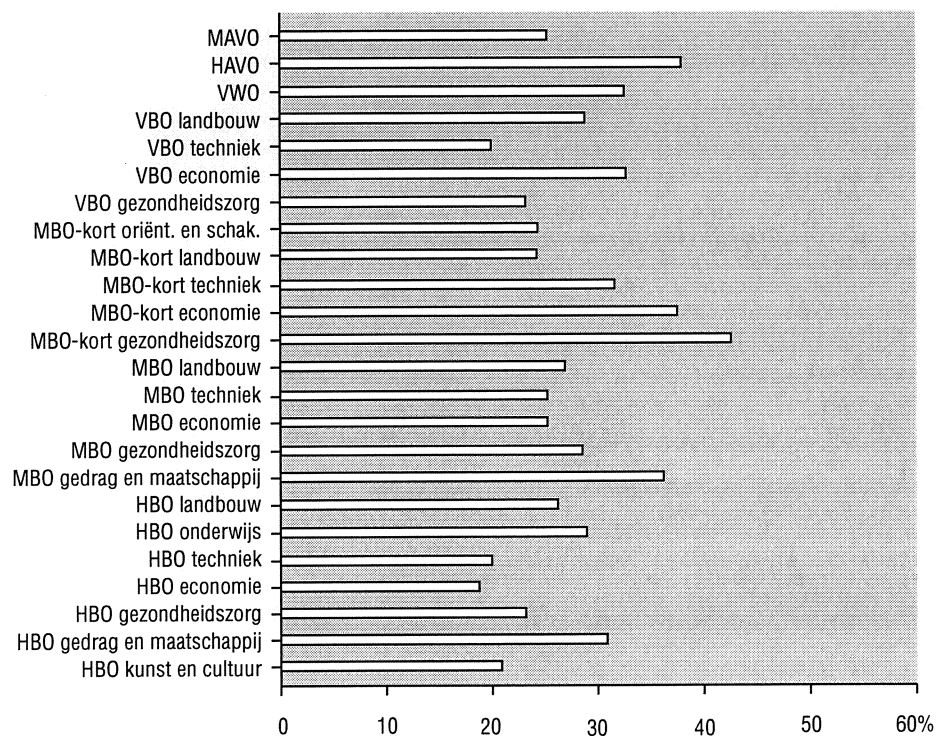
Nu bekend is of schoolverlaters zich aanbieden op de arbeidsmarkt en of het ze – eventueel na een tijdje werkloos te zijn geweest – is gelukt om een baan te vinden, kunnen we bekijken hoe de huidige baan eruit ziet. Is het een vaste baan? Sluit de baan qua niveau en qua richting aan bij de genoten opleiding? Hoe wordt de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de huidige baan door de schoolverlaters beoordeeld?

Figuur 4.5 geeft per opleidingssector een overzicht van het percentage schoolverlaters met een flexibele aanstelling, dat wil zeggen een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of een aanstelling in tijdelijke dienst met een contract korter dan een jaar. Het blijkt dat rond de 20 à 30 procent van de schoolverlaters op basis van een dergelijke flexibele aanstelling werkzaam is. Slechts bij enkele sectoren is dit percentage beduidend hoger. Het lijkt er derhalve niet op dat bij opleidingssectoren met een hoge (intrede)werkloosheid meer schoolverlaters zijn aangewezen op een flexibele baan als het ze eenmaal is gelukt om betaald werk te vinden, ofschoon bij enkele korte MBO-opleidingen het percentage schoolverlaters met een flexibele aanstelling wel duidelijk hoger ligt. Mogelijk speelt er derhalve het effect dat schoolverlaters door langer te wachten met het accepteren van een baan (hogere intredewerkloosheid) wel qua contractvorm betere banen weten te verwerven.

De relatief hoge percentages schoolverlaters van een flexibele arbeidsrelatie bij MBO-kort economie en MBO-kort gezondheidszorg hangen vooral samen met het feit dat vrouwelijke schoolverlaters van deze opleidingen relatief vaker een flexibele baan hebben. Verder heeft in vergelijking met de mannen een groter percentage vrouwelijke HBO'ers een flexibele aanstelling. Opvallend is dat bij de sector techniek op alle opleidingsniveaus mannen net iets vaker een flexibele aanstelling hebben. Vrouwen die voor

de techniek hebben gekozen, nemen derhalve wat dit betreft een gunstigere positie in. Allochtone schoolverlaters hebben vaker dan autochtone schoolverlaters een flexibele baan. Alleen allochtone schoolverlaters van het HBO hebben opmerkelijk genoeg minder vaak een flexibele aanstelling.

Figuur 4.5

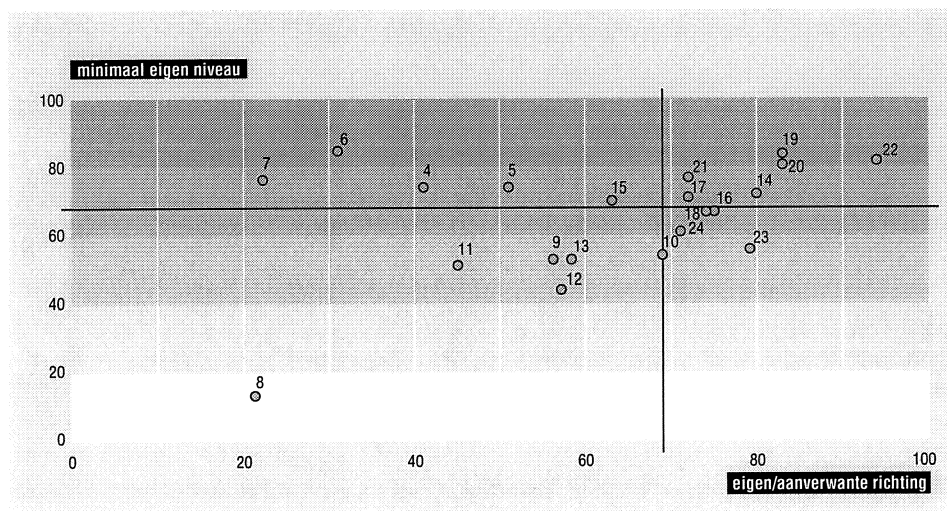
Percentage schoolverlaters met een flexibele arbeidsrelatie per opleidingssector

Wanneer schoolverlaters zich aanbieden op de arbeidsmarkt is het de vraag of het ze lukt om een baan te vinden die aansluit bij de gevolgde opleiding. Zowel het opleidingsniveau als de opleidingsrichting die normaal voor de baan vereist worden kunnen verschillen van het niveau en de richting van de genoten opleiding. Als het genoten opleidingsniveau hoger is dan het opleidingsniveau dat voor een functie wordt vereist, dan is er sprake van onderbenutting of overscholing; als het genoten opleidingsniveau lager is dan het niveau van de baan, dan spreken we van overbenutting of onderscholing. Voor de werkzame personen is in figuur 4.6 aangegeven hoeveel procent een baan op minimaal het eigen niveau heeft en hoeveel procent een baan in de eigen of een aanverwante opleidingsrichting heeft. Het gaat daarbij om de percentages schoolverlaters waarvoor de werkgevers minimaal hetzelfde niveau en dezelfde of een aanverwante richting hebben geëist als het niveau en de richting van de opleiding die de

schoolverlaters hebben afgesloten²². De twee lijnen in de figuur geven het gemiddelde over alle schoolverlaters weer. Tabel 4.3 geeft een overzicht van de onderscheiden opleidingssectoren in figuur 4.6 met de bijbehorende nummers.

Figuur 4.6

Percentage schoolverlaters dat een baan op aansluitend of hoger niveau heeft en percentage schoolverlaters met een baan in eigen/aanverwante richting per opleidingssector

Ongeveer anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding heeft driekwart van de werkende VBO'ers een baan op minimaal VBO-niveau. Bij VBO economie ligt dit percentage op 85%. Opvallend daarbij is dat bij ruim een kwart van de schoolverlaters van deze sector de werkgevers een hogere opleidingseis hebben gesteld, zodat zij formeel onderschoold zijn. Dit heeft echter te maken met het feit dat er een grote groep VBO-schoolverlaters is die een leer-arbeidsovereenkomst in het kader van het leerlingwezen hebben. Deze schoolverlaters geven vaak aan dat het vereiste opleidingsniveau van de door hen uitgevoerde functie leerlingwezen betreft. Dit weerspiegelt echter de functievereisten aan het eind van de leerlingwezenopleiding en niet de situatie bij arbeidsmarktintrede.

Onderbenutting is bij het kort MBO een veel voorkomend verschijnsel. Slechts bij ongeveer de helft van de schoolverlaters hebben de werkgevers voor de banen minimaal het kort MBO als eis gesteld. Bij de oriëntatie- en schakelopleiding ligt dit percentage zelfs nog veel lager. Overbenutting komt bij het kort MBO daarnaast ook veelvuldiger voor dan bij het VBO. Klaarblijkelijk stellen werkgevers nauwelijks het kort MBO als opleidingseis. Mogelijk heeft dit te maken met een onbekendheid onder werkgevers van de

²² Deze functievereisten zijn daarbij vastgesteld door aan de schoolverlaters te vragen wat *volgens de werkgever* de eisen voor de huidige functie zijn. Daarnaast is gevraagd wat *volgens de schoolverlaters* zelf de vereisten zijn. Zie ook *Kerngegevens*, tabel 3.9 en 3.10.

Tabel 4.3

Overzicht van onderscheiden opleidingssectoren met bijbehorende nummers

Nummer	Opleidingssector	Nummer	Opleidingssector
1	MAVO	13	MBO landbouw
2	HAVO	14	MBO techniek
3	VWO	15	MBO economie
4	VBO landbouw	16	MBO gezondheidszorg
5	VBO techniek	17	MBO gedrag en maatschappij
6	VBO economie	18	HBO landbouw
7	VBO gezondheidszorg	19	HBO onderwijs
8	MBO-kort oriënteren en schakelen	20	HBO techniek
9	MBO-kort landbouw	21	HBO economie
10	MBO-kort techniek	22	HBO gezondheidszorg
11	MBO-kort economie	23	HBO gedrag en maatschappij
12	MBO-kort gezondheidszorg	24	HBO kunst en cultuur

MAVO, HAVO en VWO zijn niet in de figuur opgenomen, aangezien aansluiting naar richting voor de algemeen vormende opleidingen niet relevant is.

korte MBO-opleidingen, waardoor ze het korte MBO-niveau moeilijk kunnen plaatsen. Vaak komen schoolverlaters van het kort MBO dan in banen terecht, waarvoor werkgevers VBO- of MBO-niveau vragen.

Schoolverlaters van de tussen en lange varianten van de MBO-opleidingen hebben in ongeveer 70% van de gevallen een baan waarvoor de werkgevers minimaal hun eigen opleidingsniveau als eis hebben gesteld. Bij MBO landbouw is dit percentage lager. In vergelijking met de korte varianten van de MBO-opleidingen komt onderbenutting bij het MBO dus minder vaak voor. HBO'ers van de opleidingssectoren landbouw, gedrag en maatschappij en kunst en cultuur hebben minder vaak een baan op ten minste hun eigen niveau dan de afgestudeerden van de andere sectoren binnen het HBO: ongeveer 60% versus ongeveer 80%.

Naarmate het opleidingsniveau toeneemt, wordt het percentage schoolverlaters dat een baan in dezelfde of een aanverwante richting heeft als van de afgesloten opleiding groter. Blijkbaar geldt hoe hoger het opleidingsniveau, hoe vaker schoolverlaters een baan in hun eigen richting kunnen verwerven. De laagste percentages zijn te zien bij VBO gezondheidszorg en MBO-kort oriënteren en schakelen. Schoolverlaters van HBO gezondheidszorg hebben juist bijna allemaal een baan in de gezondheidszorg.

Tabel 4.4 geeft op beknopte wijze een overzicht van de verschillen in aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de verworven baan tussen mannen en vrouwen en allochtonen en autochtonen. Mannelijke schoolverlaters van het kort MBO en HBO hebben in het algemeen vaker een baan gevonden op minimaal het eigen niveau en in de eigen of een aanverwante richting. Bij het VBO hebben vrouwen vaker een baan op ten minste het eigen niveau en mannen vaker een baan in de eigen of een aanverwante richting. Tegengesteld aan de constatering bij het kort MBO en HBO zijn die bij het MBO: binnen dit schooltype komt het bij de vrouwen vaker voor dat ze een baan vinden waarvan de eisen die door de werkgever zijn gesteld overeenkomen met die van de afgesloten opleiding.

Tabel 4.4

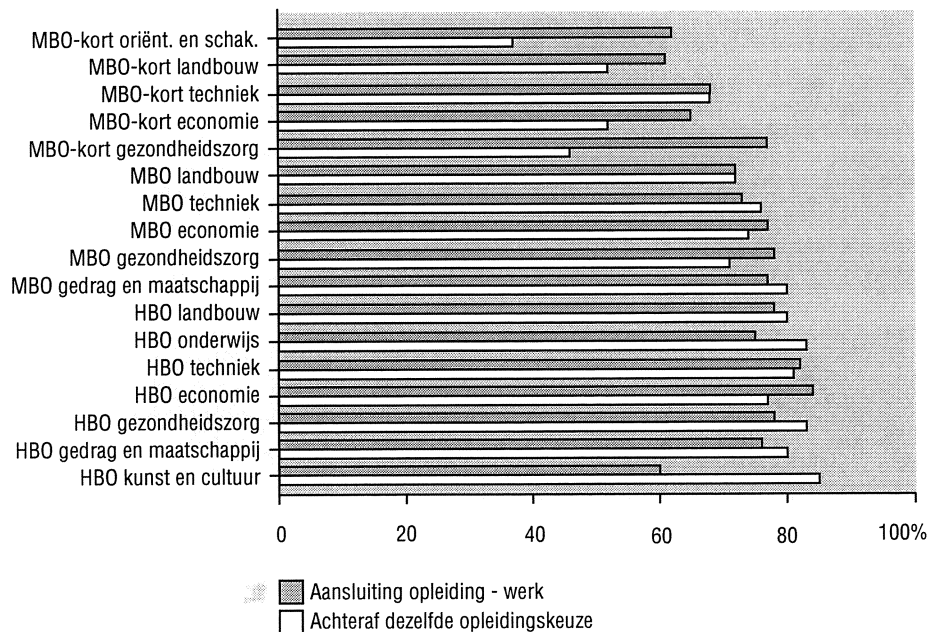
Schoolverlaters die vaker een baan op minimaal het eigen niveau en in de eigen/aanverwante richting hebben per schooltype naar geslacht en etniciteit

Schooltype		geslacht	etniciteit
VBO	minimaal hetzelfde niveau	vrouw	Nederlands
	eigen/verwante richting	man	Nederlands
MBO-kort	minimaal hetzelfde niveau	man	Nederlands
	eigen/verwante richting	man	niet-Nederlands
MBO	minimaal hetzelfde niveau	vrouw	Nederlands
	eigen/verwante richting	vrouw	Nederlands
HBO	minimaal hetzelfde niveau	man	niet-Nederlands
	eigen/verwante richting	man	niet-Nederlands

Autochtone VBO- en MBO-schoolverlaters hebben in vergelijking met allochtone schoolverlaters vaker banen die wat het niveau en de richting betreft aansluiten bij de door hen gevolgde opleiding. Allochtonen die het kort MBO hebben afgesloten, hebben vaker dan schoolverlaters die zichzelf tot de Nederlandse bevolkingsgroep rekenen een baan in hun eigen of een aanverwante opleidingsrichting, maar minder vaak op minimaal het eigen niveau. Bij het HBO hebben allochtonen opvallend genoeg zowel vaker een baan op niveau als vaker een baan in hun eigen of een aanverwante opleidingsrichting.

Figuur 4.7

Percentage schoolverlaters dat de aansluiting tussen opleiding en werk als goed of voldoende beoordeelt en percentage schoolverlaters dat achteraf gezien dezelfde opleiding zou volgen per opleidingssector

Naast deze min of meer objectieve evaluatie van de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de uitgeoefende functie is het wellicht nog meer van belang in hoeverre de schoolverlaters tevreden zijn over deze aansluiting. Figuur 4.7 geeft dit weer. Bovendien is in deze figuur aangegeven hoeveel procent van de schoolverlaters de door hen gevolgde opleiding opnieuw zouden kiezen als ze daartoe in de gelegenheid werden gesteld. Gegevens voor het AVO en het VBO hierover ontbreken.

Schoolverlaters van het kort MBO zijn het minst en afgestudeerden van het HBO zijn het meest tevreden over de overgang van school naar werk. Daarnaast zijn schoolverlaters van het eerstgenoemde schooltype ook minder vaak geneigd om achteraf weer dezelfde keuze te maken. De meningen van MBO'ers liggen tussen die van het kort MBO en HBO in. Opmerkelijk is dat meer kort MBO'ers de aansluiting goed of voldoende vinden dan dat ze achteraf bezien weer voor het kort MBO zouden kiezen. Bij MBO techniek, MBO gedrag en maatschappij en alle sectoren binnen het HBO behalve techniek en economie geldt juist het omgekeerde. Meer schoolverlaters van deze opleidingssectoren zouden weer dezelfde keuze maken dan dat ze de aansluiting goed of voldoende vinden.

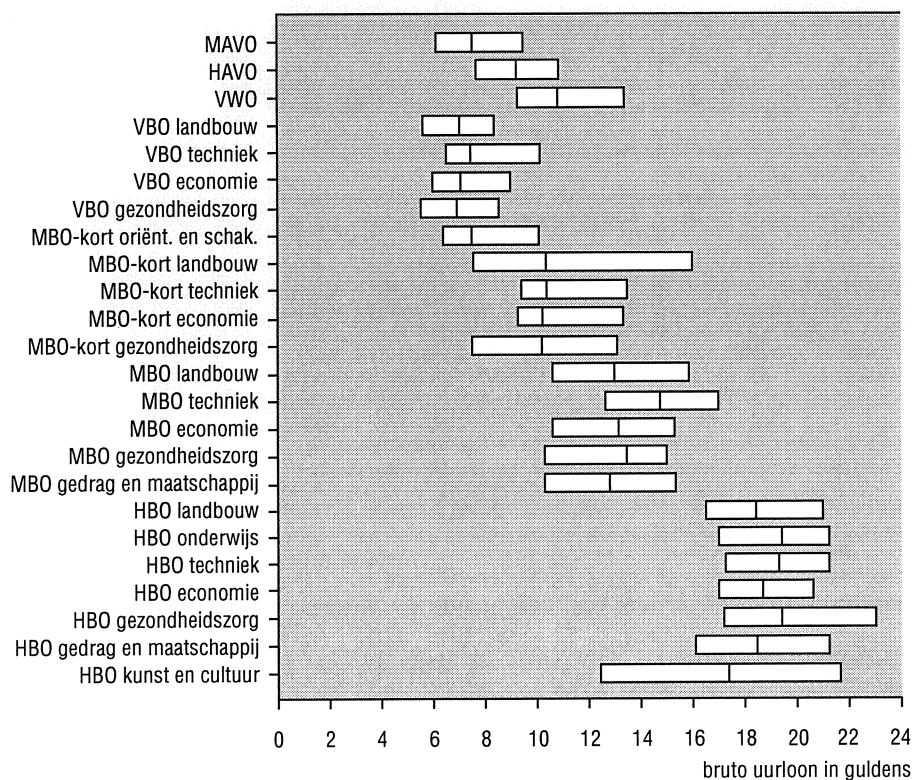
4.4 Belangrijke nevenaspecten van de baan

Niet alleen de in de vorige paragraaf besproken aspecten zijn van belang voor de vraag of men tevreden is met de huidige baan. Andere aspecten van een baan kunnen ook een belangrijke rol spelen in de mate waarin schoolverlaters tevreden zijn over hun baan. Daarbij kan in de eerste plaats worden gedacht aan de beloning, maar bijvoorbeeld ook aan het feitelijke en gewenste aantal arbeidsuren per week. Willen schoolverlaters juist meer of minder uren werken?

Een beeld van de beloningen van schoolverlaters afkomstig uit de verschillende opleidingssectoren is weergegeven in figuur 4.8. De linkerkant van elk blokje geeft aan wat het bruto uurloon is dat door 75% van de schoolverlaters ten minste wordt verdiend (het zogenaamde 25%-kwantiel). Het verticale streepje in elk blokje geeft het loon weer waar 50% onder en 50% boven zit (de mediaan). Het rechter uiteinde is het bruto uurloon waar nog eens 25% van de schoolverlaters uit die opleidingssector qua beloning boven zit (het zogenaamde 75%-kwantiel). De lengte van elk blokje geeft daarmee een beeld van de spreiding van de inkomens van schoolverlaters van de verschillende opleidingscategorieën. Naarmate men verder afdaalt in de figuur verschuift het blokje steeds verder naar rechts. Globaal wil dit zeggen dat naarmate het opleidingsniveau toeneemt, des te hoger het bruto uurloon zal zijn dat schoolverlaters verdienen. Voor een deel hangt dit uiteraard samen met de leeftijd van de schoolverlaters. VBO'ers zijn bijvoorbeeld gemiddeld 7 jaar jonger dan HBO'ers.

De verschillen in beloning tussen MAVO'ers, HAVO'ers en VWO'ers liggen vrij voor de hand. VWO'ers zijn gemiddeld ongeveer 2 jaar ouder dan MAVO'ers en hebben bovendien meer scholing gehad. Schoolverlaters van VBO landbouw en VBO gezondheidszorg ontvangen minder loon dan degenen die van de sector economie afkomen. Deze verdienen op hun beurt weer minder dan schoolverlaters van VBO techniek. De helft van de schoolverlaters van deze sector verdient meer dan f 7,50 per uur en de helft minder dan dit bedrag. Bij de twee eerstgenoemde sectoren – landbouw en gezondheidszorg – ligt de mediaan rond de 7 gulden.

Figuur 4.8
Beloning van schoolverlaters per opleidingssector

Bij het kort MBO ontvangen eveneens de schoolverlaters van de technieksector de hoogste bruto uurlonen. Schoolverlaters van de oriëntatie- en schakelopleiding ontvangen daarentegen de laagste lonen. Het verschil bedraagt zo'n 3 à 4 gulden bruto per uur. Per maand komt dit neer op een verschil van maar liefst 600 gulden. De overige opleidingssectoren liggen wat de beloning betreft tussen deze extremen in. De figuur laat verder zien dat 25% van de schoolverlaters van de korte MBO-opleiding landbouw bruto meer dan 16 gulden per uur verdient. Dit is beduidend hoger dan bij de andere sectoren binnen het kort MBO. Waarschijnlijk hangt dit samen met het feit dat er verhoudingsgewijs veel schoolverlaters van deze sector werkzaam zijn in het bedrijf van hun ouders.

Net als bij het VBO en kort MBO verdienen de schoolverlaters van MBO techniek het meeste. Het verschil ten opzichte van de andere sectoren binnen het MBO is echter groter dan de onderlinge verschillen binnen de schooltypen VBO en kort MBO. Het lijkt erop dat schoolverlaters van deze MBO-opleidingssector structureel meer verdienen dan de andere MBO-schoolverlaters. Het verschil wordt namelijk niet verklaard door

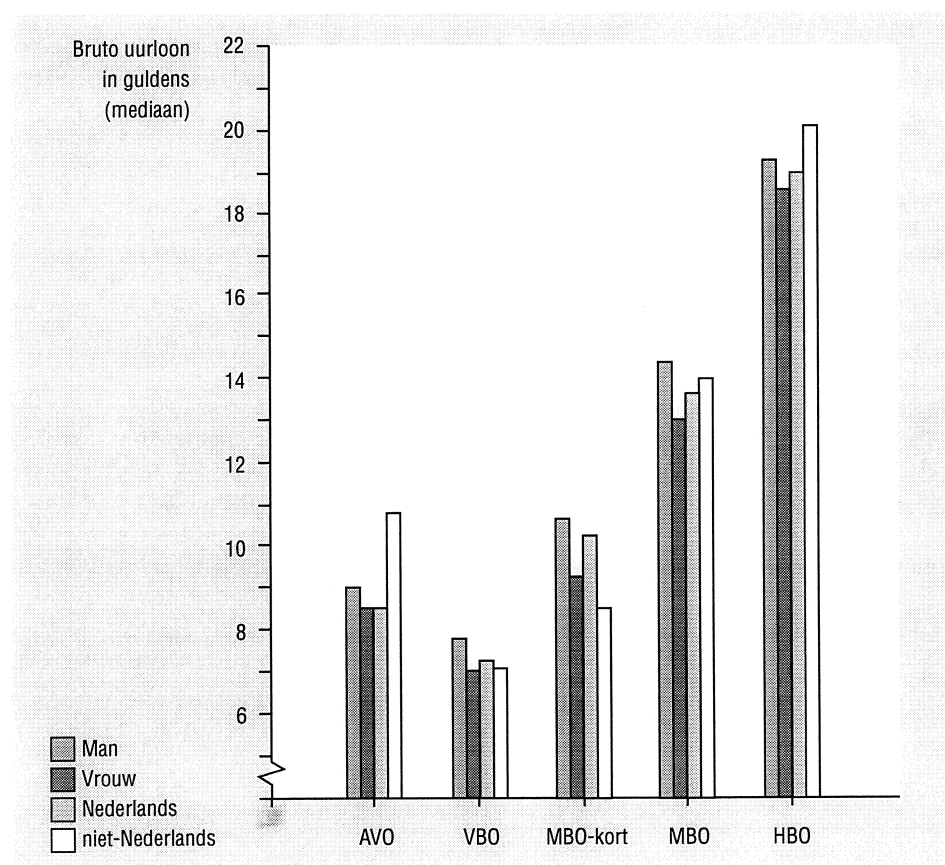
een hogere inkomensspreiding; in de figuur is het inkomensblokje in zijn geheel naar rechts verschoven.

De beloningsverschillen tussen de verschillende HBO-opleidingen zijn gemiddeld genomen niet bijzonder groot. Het mediane inkomen varieert van f 17,31 voor afgestudeerden van het kunstvakonderwijs tot f 19,43 voor afgestudeerden van de sector gezondheidszorg. Opvallender is wellicht nog dat de inkomensspreiding bij de afgestudeerden van het HBO kunst en cultuur erg hoog is. Zo verdient een kwart minder dan f 12,59 bruto per uur. Dit is lager dan het gemiddelde loon van MBO-schoolverlaters.

Een verbijzondering van de gegevens naar mannen en vrouwen enerzijds en allochtonen en autochtonen anderzijds toont enkele opmerkelijke resultaten. In figuur 4.9 is te zien dat bij alle schooltypen vrouwen minder verdienen dan mannen. Alleen VBO techniek en HBO landbouw vormen wat dit betreft een uitzondering. Schoolverlaters van het VBO en kort MBO die zichzelf als allochtoon beschouwen verdienen minder dan autochtone schoolverlaters van deze opleidingen. Opvallend is dat er een redelijk verschil is in de beloning tussen allochtonen en autochtonen die van het MBO en HBO

Figuur 4.9

Mediaan uurloon van schoolverlaters per schooltype naar geslacht en etniciteit

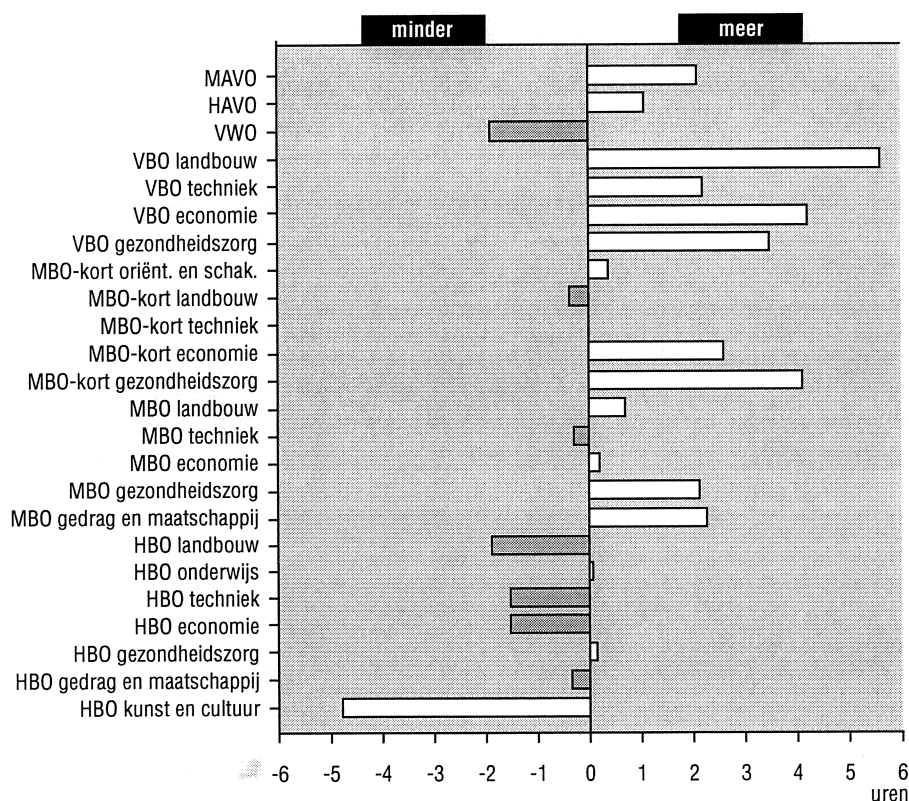
afkomen. Het verschil in beloning is daarbij juist in het voordeel van de eerste groep.

Zoals gezegd, betreft de arbeidsduur een tweede belangrijk nevenaspect van de baan. Hierbij is het met name interessant in welke mate de gewenste van de feitelijke arbeidsduur afwijkt. Uit het in figuur 4.10 gepresenteerde overzicht blijkt dat er over alle schooltypen bekeken naar verhouding meer schoolverlaters zijn die meer willen werken dan minder. De huidige ontwikkelingen voor de totale beroepsbevolking hebben vooral betrekking op het invoeren van kortere werkweken. Schoolverlaters lijken dus in een groot aantal gevallen een andere mening toegedaan.

Het valt op dat schoolverlaters van het VBO gemiddeld genomen de meeste uren extra willen werken. Het verschil in de gewenste en feitelijke arbeidsduur van schoolverlaters van VBO techniek is ruim twee uur en bij VBO landbouw zelfs ruim vijftien uur. Ook schoolverlaters van MBO-kort economie en gezondheidszorg willen gemiddeld genomen enkele uren per week extra werken dan ze momenteel doen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er hierbij veel schoolverlaters zijn die een opleiding in het kader van het leerlingwezen volgen. Voor de dagen dat zij naar school gaan, ont-

Figuur 4.10

Afwijking van de gewenste arbeidsduur van de feitelijke arbeidsduur per opleidingssector

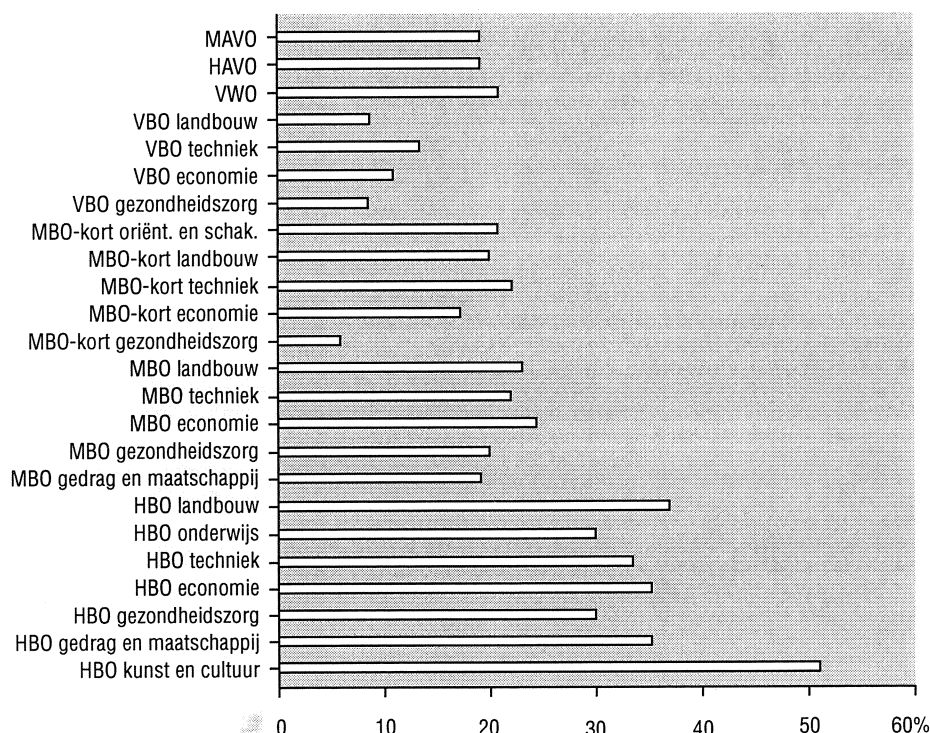

vangen ze meestal geen loon. Om toch meer te kunnen verdienen, willen ze wellicht meer uren werken.

De wens om meer te werken is bij het MBO duidelijk lager. Alleen degenen die MBO gezondheidszorg en MBO gedrag en maatschappij met succes afgerond hebben, zouden de huidige werkweek graag met ruim twee uur verlengd zien. HBO'ers zouden juist minder willen werken. Dit geldt voor de afgestudeerden van vrijwel alle opleidingssectoren; alleen bij de sectoren onderwijs en gezondheidszorg is het verschil tussen feitelijk en gewenst praktisch nihil. De feitelijke arbeidsduur is gemiddeld ruim een half uur tot bijna vijf uur langer dan de HBO-afgestudeerden wensen. Vooral afgestudeerden van het kunstonderwijs willen aanzienlijk korter werken. Bij deze laatste groep speelt wellicht de overweging om voldoende tijd vrij te houden voor het ontwikkelen van het eigen vakmanschap. Voor veel afgestudeerden van de kunstvakopleidingen dient dat immers (deels) in de vrije tijd plaats te vinden.

Figuur 4.11 die aangeeft welk deel van de schoolverlaters daadwerkelijk minder wil werken laat een vergelijkbaar beeld zien als bij het verschil in gewenst en feitelijk aantal uren. Het blijkt dat het percentage schoolverlaters dat minder wil werken het kleinste is bij het gehele VBO en MBO-kort gezondheidszorg en het grootste bij alle oplei-

Figuur 4.11
Percentage schoolverlaters dat minder uren wil werken per opleidingssector

dingssectoren van het HBO. Vooral het percentage bij het HBO is fors: ongeveer één van de drie HBO'ers zou minder willen werken.

4.5 Arbeidsmarktpositie van opleidingen

In de paragrafen 4.2 tot en met 4.4 is een aantal aspecten besproken die te maken hebben met de overgang van school naar werk. Zo zijn de kansen op het vinden van werk aangehaald door naar de werkloosheid en intredewerkloosheid te kijken. Daarnaast is de aansluitingsproblematiek onderzocht aan de hand van het aantal schoolverlaters met een flexibele baan en het aantal schoolverlaters met een baan die aansluit qua niveau en/of richting. Bovendien is het oordeel van de schoolverlaters zelf over de aansluiting tussen opleiding en werk aan de orde gekomen. Verder is er nog gekeken naar beloningsverschillen tussen schoolverlaters en verschillen in gewenste en feitelijke arbeidsduren. Een totaalbeeld over de verschillende aspecten ontbreekt echter. Welke opleidingen scoren over de hele linie het beste als het gaat om de intrede op de arbeidsmarkt?

Een aantal van de bovengenoemde aspecten kan worden samengenomen om te komen tot een tweetal grootheden die aangeven of de arbeidsmarktpositie van een opleiding als goed of als slecht bestempeld zou kunnen worden²³. Het gaat daarbij om de volgende twee dimensies: de werkgelegenheid en werkzekerheid die schoolverlaters hebben als ze een bepaalde opleiding verlaten en de kwaliteit van het werk van schoolverlaters van die opleiding. De eerste grootheid, de *werkgelegenheid en werkzekerheid*, is samengesteld aan de hand van het werkloosheidspercentage, de intredewerkloosheid en het al dan niet hebben van een vaste baan. De *kwaliteit van het werk* is een samenstelling van de beloning en het al dan niet hebben van een baan op ten minste het eigen opleidingsniveau en in de eigen of een aanverwante opleidingsrichting. In tabel 4.5 is aangegeven hoe de verschillende opleidingssectoren 'scoren' ten aanzien van deze twee dimensies. Daarbij is gebruik gemaakt van een relatieve typering ten opzichte van het totaal aantal schoolverlaters van het schooljaar 1994/1995²⁴. Bovendien is in deze tabel een typering van de fictieve werkgelegenheidsontwikkeling op grond van de sectorale werkgelegenheidsgroei bij constante opleidingsaandelen per sector – dus los van verschuivingen in de werkgelegenheid op grond van upgrading en verdringing – gepresenteerd (zie ook paragraaf 4.1).

De werkgelegenheid en werkzekerheid van AVO'ers die na hun opleiding willen gaan werken in plaats van verder studeren wordt gemiddeld tot hoog getypeerd, met name omdat veel schoolverlaters van deze opleidingen die zich aanbieden op de arbeidsmarkt vrij snel een baan weten te verwerven. Schoolverlaters van VBO economie kennen een grote werkloosheid en hoge intredewerkloosheid in vergelijking met collegaschoolverlaters van het VBO (zie paragraaf 4.2). Tabel 4.5 laat dan ook zien dat de werkgelegenheid en werkzekerheid van VBO economie laag is. Ook de kwaliteit van hun werk is doorgaans laag. Dit hangt met name samen met het naar verhouding lage

²³ Zie P.J.E. van de Loo, G.W.M. Ramaekers, R.K.W. van der Velden en H.M. Zuurbier, 1996, *op cit.*

²⁴ Zie M.H. Wieling, A. de Grip en E.J.T.A. Willems, *Een systematische kwalitatieve typering van arbeidsmarktinformatie*, ROA-W-1990/8, Maastricht, 1990.

Tabel 4.5

De werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk in vergelijking met 'fictieve' werkgelegenheidsontwikkeling per opleidingssector

Opleidingssector	typering fictieve werkgelegenheids- ontwikkeling*	typering werkgelegen- heid en werkzekerheid	typering kwaliteit van het werk
MAVO	gemiddeld	hoog	x
HAVO	gemiddeld	hoog	x
VWO	gemiddeld	hoog	x
VBO landbouw	laag	gemiddeld	x
VBO techniek	gemiddeld	gemiddeld	laag
VBO economie	gemiddeld	laag	laag
VBO gezondheidszorg	gemiddeld	gemiddeld	laag
MBO-kort oriënt. en schakelen	gemiddeld	gemiddeld	laag
MBO-kort landbouw	laag	gemiddeld	laag
MBO-kort techniek	gemiddeld	gemiddeld	laag
MBO-kort economie	gemiddeld	gemiddeld	laag
MBO-kort gezondheidszorg	hoog	gemiddeld	laag
MBO landbouw	laag	hoog	laag
MBO techniek	gemiddeld	hoog	gemiddeld
MBO economie	gemiddeld	hoog	laag
MBO gezondheidszorg	hoog	hoog	gemiddeld
MBO gedrag en maatschappij	hoog	gemiddeld	gemiddeld
HBO landbouw	gemiddeld	gemiddeld	gemiddeld
HBO onderwijs	hoog	gemiddeld	hoog
HBO techniek	gemiddeld	gemiddeld	hoog
HBO economie	gemiddeld	hoog	gemiddeld
HBO gezondheidszorg	hoog	hoog	hoog
HBO gedrag en maatschappij	hoog	gemiddeld	gemiddeld
HBO kunst en cultuur	hoog	laag	gemiddeld

* Bij constant opleidingsaandeel per sector: zie paragraaf 4.1

x = geen gegevens beschikbaar

aantal schoolverlaters dat een baan in de eigen of een aanverwante richting heeft weten te vinden. Ondanks de hoge werkloosheid en intredewerkloosheid bij VBO techniek kan hier toch van een gemiddelde werkgelegenheid en werkzekerheid worden gesproken, met name omdat schoolverlaters van deze opleiding verhoudingsgewijs vaak een vaste baan weten te verwerven. Het werk dat schoolverlaters van VBO techniek hebben is echter kwalitatief relatief laag. Dit laatste ondanks dat één van de onderliggende factoren van de kwaliteit van het werk, namelijk de beloning, bij techniek beduidend hoger is dan bij de andere VBO-opleidingssectoren. De lage typering van de kwaliteit van het werk bij VBO gezondheidszorg is voornamelijk te verklaren uit het relatief lage percentage schoolverlaters dat een baan binnen deze sector heeft gevonden. Ondanks het feit dat de werkgelegenheid in de landbouwsector terugloopt, lijken schoolverlaters van het VBO landbouw hier minder gevolgen van te ondervinden. Hun werkgelegenheid en werkzekerheid wordt als gemiddeld getypeerd.

De marktpositie van de korte MBO-opleidingen is heel eenzijdig: de werkgelegenheid en werkzekerheid wordt als gemiddeld getypeerd en de kwaliteit van het werk als laag. De verschillen in arbeidsmarktpositie die op grond van sectorale werkgelegenheidsontwikkelingen mochten worden verwacht blijken derhalve in de praktijk niet op te tre-

den. Opgemerkt dient te worden dat de kwaliteit van het werk van degenen die van de oriëntatie- en schakelopleiding afkomen zeer laag is. Dit komt met name door de minder hoge beloning en minder goede aansluiting qua niveau en richting in vergelijking met de andere sectoren binnen het kort MBO. Bij de overige sectoren van het kort MBO is de kwaliteit laag doordat de schoolverlaters van dit schooltype met name onder hun niveau werkzaam zijn.

MBO'ers ondervinden een vrij hoge werkgelegenheid en werkzekerheid na het afsluiten van hun opleiding. De kwaliteit van het werk kan daarentegen niet hoog genoemd worden: deze is zelfs aan de lage kant. Het meest contrasterend zijn de werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk bij MBO landbouw. Het feit dat de totale werkgelegenheid in de landbouwsector onder druk staat, blijkt zich bij de schoolverlaters van de agrarische MBO-opleidingen vooral in de kwaliteit van het werk te manifesteren. Bij gedrag en maatschappij worden de beide dimensies van de marktpositie als gemiddeld getypeerd. Over de onderlinge verschillen tussen de sectoren valt echter op te merken dat deze vrij gering zijn. Wat de onderliggende factoren van de werkgelegenheid en werkzekerheid en de kwaliteit van het werk betreft, zijn – zoals in de vorige paragrafen is aangegeven – tussen de verschillende opleidingssectoren ook nauwelijks grote verschillen waargenomen.

Bij het HBO springt de lage werkgelegenheid en werkzekerheid van kunst en cultuur eruit. Zoals we al eerder gezien hebben, hangt dit vooral samen met de hoge werkloosheid en intredewerkloosheid. Ondanks dat de beloning van degenen die van de kunstacademies en conservatoria afkomen gemiddeld gezien ver beneden het peil van het gehele HBO ligt, kan niet geconcludeerd worden dat de kwaliteit van het werk slecht is; deze wordt als gemiddeld getypeerd²⁵. De opleidingssectoren landbouw en gedrag en maatschappij kennen bij beide kenmerken van de marktpositie eveneens een gemiddelde typering. Bij het HBO gezondheidszorg is zowel de werkgelegenheid en werkzekerheid als de kwaliteit van het werk hoog. Dit laatste komt met name doordat de aansluiting van school naar werk qua niveau en richting overwegend goed is. Dat is op zich ook niet zo vreemd aangezien juist de gezondheidszorg als een typische vakdeelmarkt bestempeld kan worden, waar strakke opleidingsvereisten voor het uitoefenen van een bepaalde functie bestaan. Na het verlaten van een opleiding in één van de overige sectoren binnen het HBO ondervinden de schoolverlaters ook een vrij goede werkgelegenheid en werkzekerheid en kwaliteit van het werk.

4.6 Resumé

De Nederlandse economie heeft zich het afgelopen jaar gunstig ontwikkeld, onder meer blijkend uit een in veel bedrijfssectoren toegenomen werkgelegenheid. Toch heeft dit niet geleid tot een aanmerkelijk lagere werkloosheid onder schoolverlaters²⁶. Onder schoolverlaters van het VBO is er zelfs sprake van een explosieve toename. Terwijl in

²⁵ Overigens hangt dit samen met het feit dat deze typering relatief is ten opzichte van alle andere opleidingen. Vergeleken met schoolverlaters van bijvoorbeeld het VBO verdienen zij vanzelfsprekend wel meer.

²⁶ Ook het CBS rapporteert over 1996 slechts een geringe afname van de werkloosheid. Vanaf begin 1997 constateert het CBS echter een forse afname.

het verleden de werkloosheid onder VBO-schoolverlaters als laag kon worden getypeerd, is deze nu het hoogste van alle onderzochte schooltypen. Vooral veel schoolverlaters van VBO economie zijn werkloos. Bovendien zijn zij van alle VBO'ers gemiddeld gezien het langst op zoek naar een baan.

Ook onder schoolverlaters van het kort MBO is de werkloosheid, evenals in de afgelopen jaren, relatief hoog. Hoewel slechts weinig AVO-schoolverlaters zich aanbieden op de arbeidsmarkt, is de werkloosheid onder AVO'ers relatief hoog. Wel moet worden opgemerkt dat de duur van hun werkloosheidsperiode vaak veel korter is dan bij schoolverlaters van VBO en kort MBO. Van de schoolverlaters van het MBO en HBO is gemiddeld gezien 7% werkloos. Opvallende uitschieter daarbij is de kunstopleiding: hier is maar liefst 18% van de afgestudeerden werkloos.

De belangrijkste overige conclusies van dit hoofdstuk nog eens kort samengevat:

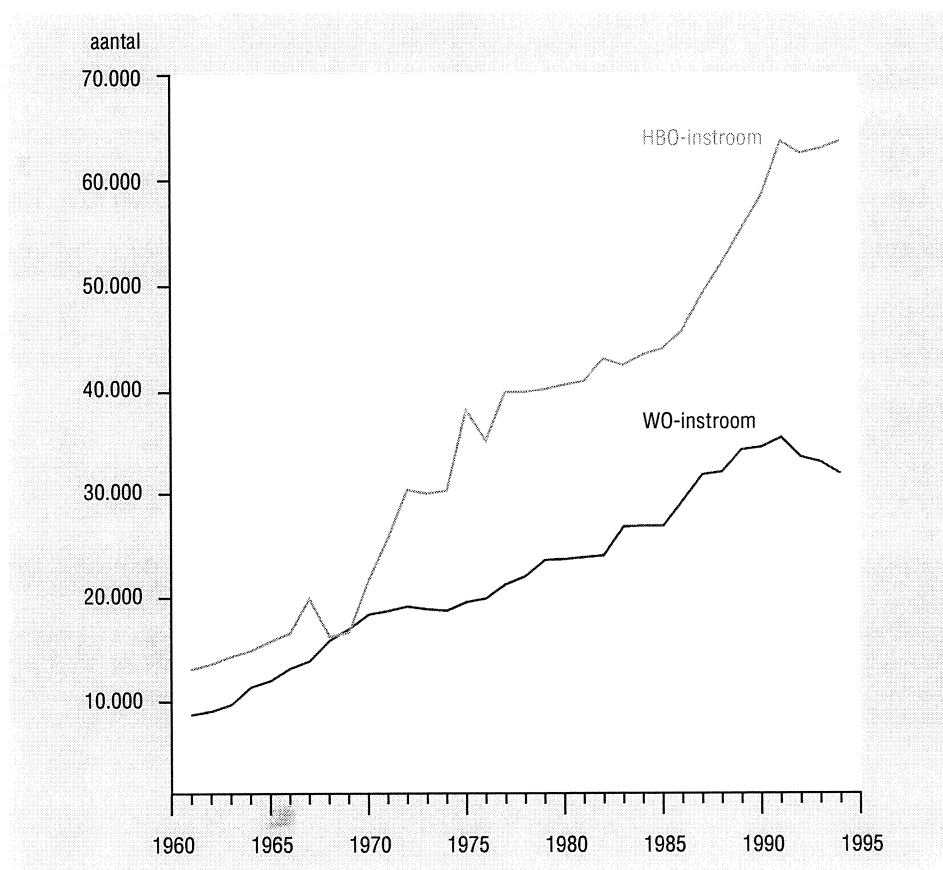
- Zo'n 20-30% van alle werkende schoolverlaters heeft ruim een jaar na het verlaten van de opleiding een baan met een flexibele aanstelling, dat wil zeggen als uitzend-, oproepkracht e.d. of in tijdelijke dienst met een contractduur van ten hoogste één jaar.
- Vooral schoolverlaters van het kort MBO komen vaak in functies onder hun niveau terecht. Slechts ongeveer de helft heeft een baan op minimaal het eigen niveau weten te verwerven.
- Bij de schoolverlaters van de overige schooltypen ligt het percentage onderbenutting beduidend lager: bij VBO circa 25%, bij MBO en HBO ongeveer 30%.
- Bij alle schooltypen behoudens het HBO verdienen de schoolverlaters van de techniekopleidingen verhoudingsgewijs het meest. Bij het HBO hebben de afgestudeerden van de gezondheidszorgopleidingen gemiddeld gezien het hoogste inkomen.
- Vrouwen verdienen doorgaans minder dan mannen. Opvallend is dat allochtone schoolverlaters van het MBO en het HBO gemiddeld genomen méér verdienen dan hun Nederlandse collega's. Bij het VBO en het kort MBO verdienen autochtone schoolverlaters van Nederlandse afkomst juist meer.
- Schoolverlaters van het VBO, kort MBO en HBO willen in het algemeen enkele uren per week meer werken dan dat ze nu doen. Afgestudeerde HBO'ers willen juist vaak korter werken.

5 Instroom in het Hoger Onderwijs

5.1 Ontwikkelingen in de instroom

In tegenstelling tot veel andere landen is in Nederland het Hoger Onderwijs opgesplitst in het Hoger Beroeps Onderwijs (HBO) en het Wetenschappelijk Onderwijs (WO). Beide onderwijstypen maken sinds de zestiger jaren een enorme groei door. In de laatste drie decennia is zowel de instroom in het HBO als de instroom in het WO flink gestegen, zo blijkt uit figuur 5.1. In zo'n 30 jaar tijd is de instroom in het HBO vervijfvoudigd en de instroom in het WO verviervoudigd. In 1994 bedraagt de totale instroom in het HBO zo'n 63.000 studenten; zo'n 32.000 studenten stroomden in 1994 in het WO. Met ingang van 1991 is een lichte daling van het totaal aantal ingestroomde leerlingen in het Hoger Onderwijs ingezet. De voornaamste oorzaak hiervoor is de afname van het aantal jongeren. Een tweede mogelijke oorzaak is dat *relatief* minder jongeren doorstroomden naar het Hoger Onderwijs. Op basis van eerdere gegevens blijkt echter dat er

Figuur 5.1
Instroom in het Hoger Onderwijs 1961-1994

tussen 1992 en 1994 geen sprake is van een relatieve daling van de doorstroom van bijvoorbeeld VWO'ers naar het WO²⁷. In 1995 is het aandeel VWO'ers dat doorstroomt naar het WO echter wél gedaald²⁸. Deze relatieve daling heeft zich het afgelopen jaar slechts ten dele hersteld.

Tabel 5.1

Kerncijfers over de instroom in het Hoger Onderwijs

	naar HBO			naar WO		
	man %	vrouw %	totaal %	man %	vrouw %	totaal %
Totaal						
groei % 1961-1994	-	-	5,0	-	-	4,3
groei % 1987-1994	2,7	4,7	3,7	-1,4	1,2	-0,2
Geslacht						
% vrouwen 1994	x	x	50,3	x	x	47,5
groei % vrouwen 1987-1994	x	x	1,0	x	x	1,5
Vooropleiding						
% havo md 1994	22,8	30,8	26,9	-	-	-
% vwo md 1994	13,2	14,9	14,0	71,4	68,3	69,9
% mbo md 1994	25,0	21,5	23,2	-	-	-
% hbo md 1994	-	-	-	17,5	18,0	17,8
% rest 1994	39,0	32,8	35,9	11,1	13,6	12,3
groei % havo md 1987-1994	-3,9	-2,7	-3,1	-	-	-
groei % vwo md 1987-1994	-2,7	-4,3	-3,5	-1,5	-1,7	-1,6
groei % mbo md 1987-1994	5,9	13,2	8,6	-	-	-
groei % hbo md 1987-1994	-	-	-	11,0	10,5	10,8
groei % rest 1987-1994	0,7	-0,2	0,2	-1,7	-0,7	-1,1

- = niet beschikbaar

x = niet van toepassing

Bron: CBS

Tabel 5.1 bevat enkele kerncijfers over de instroom in het Hoger Onderwijs. Tussen 1961 en 1994 bedraagt de gemiddelde jaarlijkse groei van de instroom in het HBO 5,0% en in het WO 4,3%. De groei is het laatste decennium wel afgenomen, zo blijkt uit de cijfers over de meer recente periode 1987-1994. De gemiddelde groeivoet bedraagt in deze periode voor het HBO namelijk 3,7% en voor het WO -0,2%. Daarbij is het opmerkelijk dat de ontwikkeling van de mannelijke en vrouwelijke instroom in het Hoger Onderwijs aanzienlijk uiteenloopt. Bij de instroom in het HBO is de jaarlijkse groei tussen 1987 en 1994 bij vrouwen bijna twee keer zo hoog als bij mannen. Bij de vrouwelijke instroom in het WO is er sprake van enige groei in dit tijdvak, maar bij de mannelijke instroom is er sprake van een daling. Het aandeel vrouwen dat in het Hoger Onderwijs instroomt is door deze extra groei bij vrouwen uiteraard gestegen. In de periode 1987-1994 bedroeg de jaarlijkse groei van het aandeel vrouwen bij de instroom

²⁷ M.S.M. van Smoorenburg en R.K.W. van der Velden, 1995, *op cit.*

²⁸ M.S.M. van Smoorenburg en E.J.T.A. Willems, 1996, *op cit.*

in het HBO 1,0% en bij de instroom in het WO 1,5%. Hierdoor komt in 1994 het aandeel vrouwen dat instroomt in het HBO op 50% te liggen, terwijl het aandeel vrouwen dat in het WO instroomt op bijna 48% uitkomt. Als de toegenomen belangstelling van vrouwen voor het WO doorzet dan zal spoedig de helft van de instroom uit vrouwen bestaan.

In tabel 5.1 zijn tevens de CBS-cijfers opgenomen met betrekking tot de vooropleiding van de ingestroomde studenten. Bij de instroom naar het HBO heeft 27% een HAVO-diploma, 23% een MBO-diploma, 14% een VWO-diploma en wordt de overige 36% gevormd door ongediplomeerde instroom of door instroom van andere opleidingstypen. Onderverdeeld naar geslacht zien we vooral een verschil bij het aandeel gediplomeerde HAVO'ers die instromen in het HBO. Bij vrouwelijke instromers is er namelijk vaker sprake van een HAVO-vooropleiding dan bij mannen die een HBO-opleiding gaan volgen. Verder is nagegaan of het soort vooropleiding in de tijd is veranderd. Uit tabel 5.1 blijkt overduidelijk dat in de periode 1987-1994 het aandeel gediplomeerde HAVO'ers en VWO'ers aanzienlijk is gedaald, terwijl het aandeel gediplomeerde MBO'ers fors is gestegen. Bij de vrouwelijke instroom in het HBO bedraagt de jaarlijkse groei in de periode 1987-1994 van het aandeel MBO'ers zelfs 13,2%. In 1987 had slechts 9% van de vrouwelijke instromers in het HBO een MBO-diploma, terwijl dit in 1994 is opgelopen tot ruim 21%. Nog steeds gaan echter minder vrouwelijke dan mannelijke MBO'ers naar het HBO.

De instroom in de universitaire opleidingen bestaat voor 70% uit gediplomeerde VWO'ers en voor 18% uit gediplomeerde HBO'ers. De overige WO-instromers hebben een andere opleiding achter de rug of zijn na een HBO-propaedeuse een wetenschappelijke opleiding gaan volgen. In de periode 1987-1994 is het aandeel gediplomeerde VWO'ers gedaald en is het aandeel gediplomeerde HBO'ers fors gestegen. Dit geldt in vrijwel gelijke mate voor zowel mannen als vrouwen.

5.2 Trajecten naar het Hoger Onderwijs

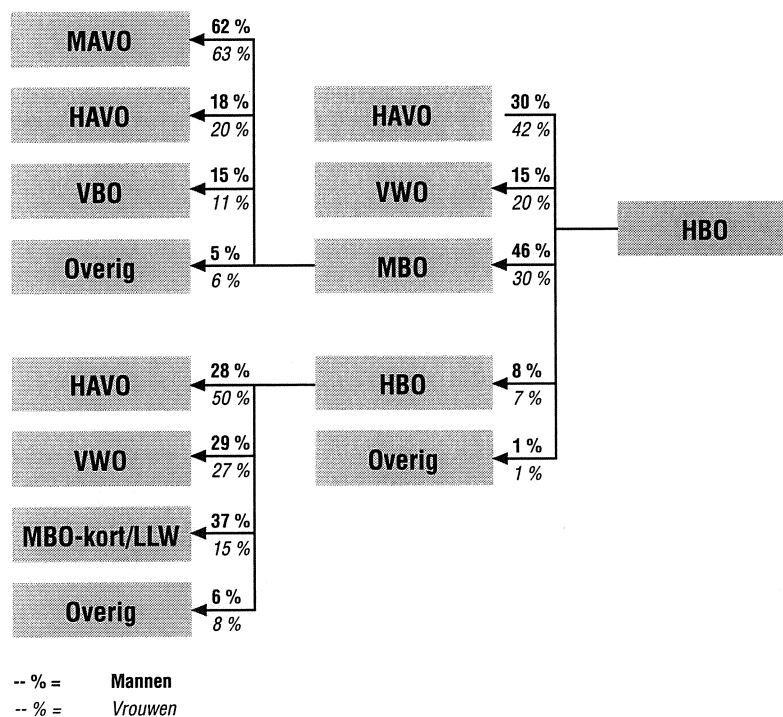
Vervolgens worden in deze paragraaf op basis van de individuele gegevens van het schoolverlatersonderzoek de trajecten naar het Hoger Onderwijs in kaart gebracht. Figuur 5.2 geeft een overzicht van de leertrajecten van de schoolverlaters die een HBO-opleiding zijn gaan volgen. In figuur 5.3 wordt een vergelijkbaar beeld geschetst voor de instroom in het WO. De herkomstpercentages van de instroom worden apart vermeld voor mannen en vrouwen.

Op basis van de schoolverlatersgegevens kan worden vastgesteld dat van de ingestroomde HBO'ers 35% een HAVO-diploma heeft, 18% een VWO-diploma, 38% een MBO-diploma en 8% reeds in het bezit is van een HBO-diploma. In vergelijking met de CBS-cijfers is met name het aandeel ingestroomde HBO'ers met een MBO-vooropleiding erg hoog (zie ook de technische toelichting in het gele kader op bladzijde 66). Dit is vooral toe te schrijven aan het feit dat schoolverlaters van MBO techniek, die uitsluitend het theorie-examen hebben voltooid, het stagejaar kunnen overslaan ten einde direct door te kunnen stromen naar het HBO techniek. Aangezien met name mannen van deze optie gebruikmaken – schoolverlaters van het MBO techniek zijn voornamelijk mannen – is het aandeel mannelijke HBO'ers die een MBO-opleiding hebben gevolgd maar liefst 46%.

Om verschillende redenen kunnen de gegevens uit dit schoolverlatersonderzoek verschillen van de eerder genoemde instroomcijfers van het CBS. Allereerst zijn de schoolverlatersdata gebaseerd op een steekproef, terwijl de CBS-cijfers zijn gebaseerd op registraties. Ten tweede bevat tabel 5.1 cijfers over 1994 en bevatten figuren 5.2 en 5.3 cijfers over 1996. Ten derde is de onderzoekspopulatie verschillend: het CBS-onderzoek heeft betrekking op de instroom van studenten en het schoolverlatersonderzoek heeft betrekking op de uitstroom bij opleidingen. Indien schoolverlaters bijvoorbeeld na afloop van hun studie eerst een paar jaar gaan werken en daarna naar het Hoger Onderwijs gaan, wordt dit bij het schoolverlatersonderzoek niet als instroom in het Hoger Onderwijs geregistreerd, maar wel bij het CBS-onderzoek. Op de vierde plaats is het meetmoment verschillend: het CBS meet degenen die aansluitend in een nieuw schooljaar deelnemen aan het Hoger Onderwijs, terwijl dit rapport de deelname meet ruim een jaar na schoolverlaten. Op de vijfde plaats verstaat het CBS onder gediplomeerden degenen die over een volledig diploma beschikken, terwijl in het schoolverlatersonderzoek onder de gediplomeerden tevens de deelcertificaathouders en de personen met uitsluitend een theorie-examen worden verstaan.

Figuur 5.2

Leertrajecten van schoolverlaters die een HBO-vervolgopleiding zijn gaan volgen.

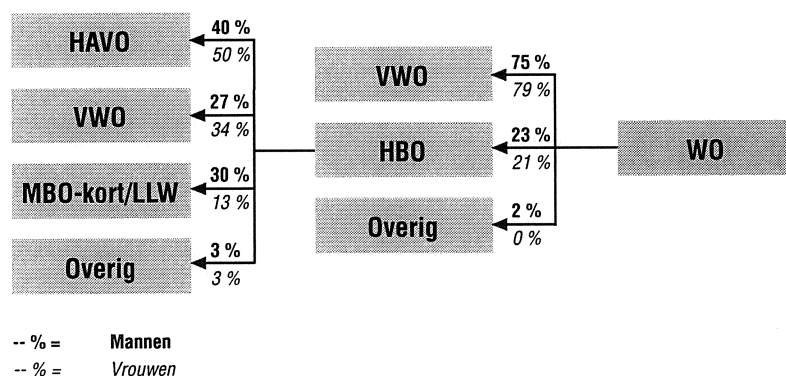
Uit figuur 5.2 blijkt verder dat MBO-schoolverlaters die een HBO-opleiding zijn gaan volgen in bijna tweederde van de gevallen een MAVO-vooropleiding hebben. Een minderheid van 19% heeft een HAVO-vooropleiding. Daarnaast heeft een niet onaanzienlijk deel van de ingestroomde HBO'ers op drie niveaus beroepsopleiding gevolgd. Van

de MBO-schoolverlaters die een HBO-opleiding zijn gaan volgen heeft namelijk 13% voorafgaand aan de MBO-opleiding een VBO-vooropleiding gevolgd. In figuur 5.2 is tevens de vooropleiding weergegeven van de gediplomeerde HBO'ers die wederom een HBO-opleiding zijn gaan volgen. Dit leertraject verloopt kennelijk anders bij vrouwen dan bij mannen. Mannelijke HBO'ers die een nieuwe HBO-opleiding zijn gaan volgen hebben veel vaker een MBO-opleiding achter de rug dan vrouwen. Daarentegen heeft de helft van de vrouwen die opnieuw een HBO-opleiding zijn gaan volgen een HAVO-vooropleiding afgerond.

Figuur 5.3 geeft zoals gezegd leertrajecten naar het universitair onderwijs aan. Driekwart van de ingestroomde WO-studenten heeft een VWO-diploma op zak. Bij deze VWO'ers is geen informatie over de vooropleiding beschikbaar²⁹. Bij de gediplomeerde HBO'ers die naar het WO gaan, heeft 44% een HAVO-vooropleiding, 30% een VWO-vooropleiding en 23% een MBO-opleiding. Interessant zijn vooral de HBO'ers met VWO-vooropleiding die zijn doorgestroomd naar het WO. Zij hadden immers ook meteen voor een universitaire studie kunnen kiezen. Toch heeft 27% van de mannen en 34% van de vrouwen een voorkeur voor deze (inefficiënte) HBO-route. Verder is er een opmerkelijk verschil in het gevolgde leertraject tussen mannen en vrouwen te constateren. Mannelijke HBO'ers die doorstromen naar het WO hebben in 30% van de gevallen een MBO-opleiding achter de rug, terwijl het vergelijkbare percentage bij vrouwen slechts op 13% ligt. Op basis van figuur 5.2 en figuur 5.3 kan derhalve worden geconcludeerd dat vrouwen in hun schoolloopbanen minder vaak een route via het beroeps-onderwijs volgen dan mannen. Zij opteren vaker voor leerroutes via het AVO.

Figuur 5.3

Leertrajecten van schoolverlaters die een WO-vervolgopleiding zijn gaan volgen.

²⁹ Op basis van RUBS 1993 is berekend dat 82% van de VWO'ers die naar het WO gaan voorafgaand aan deze VWO-opleiding het basisonderwijs heeft gevolgd en dat 16% een HAVO-vooropleiding heeft. Zie M.S.M. van Smoorenburg, R.K.W. van der Velden, P.J.E. van de Loo en M.H. Wieling, *Schoolverlaters op de arbeidsmarkt. De uitstroom en bestemming van het schooljaar 1991-1992*, LDC, Leeuwarden, 1994.

5.3 Kwaliteit van de aansluiting

Het kiezen van de juiste studie is vaak een moeilijke beslissing. Het is daarom van belang dat aankomende studenten een goed beeld krijgen van de inhoud van de verschillende vervolgopleidingen en de mogelijkheden na het afronden van een dergelijke opleiding. In deze paragraaf zal worden belicht wat het oordeel is van studenten betreffende de kwaliteit van de aansluiting tussen de eerder gevolgde en de HBO- of WO-vervolgopleiding. Hierbij zal met name de rol van de loopbaanoriëntatie en -begeleiding op de HAVO en het VWO aan de orde komen.

Tabel 5.2 bevat cijfers over het oordeel van studenten over de kwaliteit van de aansluiting met de vervolgopleiding. Daarbij is het percentage schoolverlaters gepresenteerd dat spreekt over een 'goede' aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding. De belangrijkste conclusie uit deze tabel is dat het positieve oordeel voornamelijk afhankelijk is van het instroomniveau, c.q. het gemak waarmee men denkt deze vervolgopleiding te kunnen voltooien. VWO'ers die naar het HBO gaan zijn bijvoorbeeld veel positiever over de aansluiting dan HAVO'ers die naar het HBO gaan. Zodra VWO'ers echter een universitaire opleiding zijn gaan volgen, zijn ze veel minder vaak positief gestemd over de kwaliteit van de aansluiting. Daarnaast hebben gediplomeerde HBO'ers die wederom naar het (post) HBO gaan een positiever oordeel dan MBO'ers die naar het HBO gaan en zijn ook positiever dan de HBO'ers die naar het WO gaan. Kortom, hoe hoger het instroomniveau, des te positiever het oordeel over de kwaliteit van de aansluiting tussen de gevolgde en de vervolgopleiding. Verder toont tabel 5.2 dat vrouwen over het algemeen iets vaker dan mannen te spreken zijn over de aansluiting tussen de gevolgde en de vervolgopleiding. Dit geldt vooral voor vrouwelijke havisten die naar het HBO gaan. In verband met kleine aantallen zijn we iets voorzichter met uitspraken over allochtonen. Toch kan worden gezegd dat autochtone schoolverlaters iets positiever zijn gestemd over de kwaliteit van de aansluiting met de vervolgopleiding dan schoolverlaters die zichzelf tot een niet-Nederlandse bevolkingsgroep rekenen.

Tabel 5.2

Oordeel over de aansluiting tussen gevolgde opleiding en vervolgopleiding naar vooropleiding, geslacht en etniciteit

Vooropleiding	naar HBO					naar WO				
	man	vrouw	Nederlands	niet-Nederlands	totaal	man	vrouw	Nederlands	niet-Nederlands	totaal
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Goede aansluiting										
HAVO	18	33	26	33	26	-	-	-	-	-
VWO	53	69	62	x	61	29	44	36	30	36
MBO	38	36	38	43	38	-	-	-	-	-
HBO	58	59	58	56	58	45	48	46	52	46
Totaal	36	43	40	32	39	32	45	38	34	38

- = doorstroom niet gebruikelijk

x = te weinig waarnemingen

Tabel 5.3 biedt voor de doorstroom vanuit HAVO en VWO vanuit drie invalshoeken informatie over het keuzeproces van schoolverlaters met betrekking tot de vervolgstudie. Allereerst is aan de schoolverlaters gevraagd of er volgens hen voldoende aandacht is besteed aan studiekeuzebegeleiding. Uit de gegevens blijkt dat zo'n één van de zes schoolverlaters vindt dat deze loopbaanoriëntatie onvoldoende aandacht heeft gekregen. Bij allochtone havisten is zelfs 40% deze mening toegedaan. Daarnaast is aan de schoolverlaters de vraag voorgelegd of de vervolgopleiding met de vorige school – bijvoorbeeld met de decaan of mentor – is besproken. Op deze vraag konden de schoolverlaters antwoorden dat (1) de vervolgopleiding is besproken (2) een andere opleiding is besproken en (3) de opleidingskeuze niet is besproken. Uit de antwoorden blijkt dat tweederde van de HAVO- en VWO-schoolverlaters de opleidingskeuze met de vorige school heeft besproken. Ongeveer één op de tien schoolverlaters heeft een andere opleidingskeuze besproken en het resterende kwart heeft de keuze voor de vervolgopleiding helemaal niet besproken met de vorige school. De verbijzonderingen in tabel 5.3 tonen geen duidelijke verschillen. Vervolgens is aan de HAVO- en VWO-schoolverlaters de vraag voorgelegd of ze deze vervolgopleiding, achteraf bezien, opnieuw zouden kiezen. In feite wordt met deze vraag nagegaan of een betere kwaliteit van de informatie ook tot een andere keuze zou hebben geleid. Van de schoolverlaters van het HAVO heeft 10% spijt van de gekozen opleiding. Bij de VWO'ers ligt het aandeel spijtoptanten op 6%, zowel voor degenen die naar het HBO gaan als voor degenen die naar het WO gaan. Wellicht kan met name bij de havisten kwalitatief betere informatie over mogelijke opleidingen tot betere studiekeuzen leiden.

Hebben schoolverlaters meer behoefte aan informatie over de moeilijkheidsgraad van de leerstof of bijvoorbeeld over de inhoud van de leerstof van de vervolgopleidingen? Ten einde dit soort vragen te kunnen beantwoorden is aan de HAVO- en VWO-school-

Tabel 5.3

Oordeel over het kiezen van een vervolgopleiding door HAVO'ers en VWO'ers, naar geslacht en etniciteit

	naar HBO					naar WO				
	man	vrouw	Nederlands	niet-Nederlands	totaal	man	vrouw	Nederlands	niet-Nederlands	totaal
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Onvoldoende aandacht										
HAVO	19	17	17	40	18	x	x	x	x	x
VWO	13	18	15	.	15	16	12	14	15	15
Niet besproken keuze										
HAVO	29	21	25	15	25	x	x	x	x	x
VWO	25	21	23	.	23	30	22	27	23	27
Spijtoptanten										
HAVO	10	10	9	27	10	x	x	x	x	x
VWO	9	3	6	.	6	6	5	5	7	6

x = doorstroom niet gebruikelijk

. = te weinig waarnemingen

verlaters de vraag gesteld of de vervolgopleiding overeenkomt met hetgeen op de vorige school is verteld. Daarbij waren telkens drie antwoordcategorieën mogelijk: (1) ja, het komt overeen (2) nee, het komt niet overeen en (3) het is niet besproken. De percentages in tabel 5.4 hebben betrekking op de eerste antwoordcategorie. In zijn algemeenheid valt op dat het percentage schoolverlaters dat adequate informatie heeft gekregen erg laag is. Zo is aan slechts een kwart van de schoolverlaters adequate informatie verstrekt over de inhoud van de leerstof. Bij tweederde van de schoolverlaters is de inhoud van de leerstof helemaal niet ter sprake gekomen en bij 10% is volgens de schoolverlaters de verkeerde informatie verstrekt. Bij alle aspecten geldt dat tussen de 60 en 75% van de schoolverlaters géén of de verkeerde informatie heeft gekregen over de vervolgopleiding. De verschillen naar geslacht en etniciteit zijn hierbij vrij gering.

In tabel 5.5 worden vijf aspecten genoemd waaraan decanen mogelijk meer aandacht zouden moeten besteden volgens de mening van HAVO- en VWO-schoolverlaters. Schoolverlaters wensen vooral vaker geïnformeerd te worden over de inhoud van de vervolgopleidingen. Tweederde van de schoolverlaters vindt dat de decanen van HAVO en VWO te weinig aandacht hebben besteed aan de inhoud van de vervolgopleidingen. Dit resultaat spoort met het gegeven uit de vorige tabel dat driekwart van de school-

Tabel 5.4

Aspecten waarover de juiste informatie is verstrekt volgens HAVO- en VWO-schoolverlaters naar vervolgopleiding, geslacht en etniciteit

	naar HBO					naar WO				
	man	vrouw	Neder-lands	niet-Neder-lands	totaal	man	vrouw	Neder-lands	niet-Neder-lands	totaal
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Juiste informatie										
Moeilijkheidsgraad leerstof										
HAVO	37	37	37	48	37	x	x	x	x	x
VWO	38	37	38	.	37	31	32	31	34	31
Inhoud leerstof										
HAVO	23	20	22	25	22	x	x	x	x	x
VWO	32	20	25	.	25	30	21	26	22	26
Manier van lesgeven										
HAVO	31	22	26	36	26	x	x	x	x	x
VWO	46	33	39	.	39	43	61	52	61	52
Doorstroom mogelijkheden										
HAVO	31	35	33	41	33	x	x	x	x	x
VWO	33	33	33	.	33	19	30	24	13	24
Beroepsmogelijkheden										
HAVO	37	43	41	35	41	x	x	x	x	x
VWO	49	43	46	.	45	46	48	47	51	47

x = doorstroom niet gebruikelijk

. = te weinig waarnemingen

verlaters géén of de verkeerde informatie heeft gekregen over de inhoud van de leerstof. Schoolverlaters worden kennelijk in onvoldoende mate op de hoogte gebracht van de feitelijke inhoud van de HBO- of universitaire studie. Daarentegen vindt slechts ongeveer 20% van de schoolverlaters van de HAVO en het VWO dat decanen meer aandacht zouden moeten besteden aan de kansen op werk na de vervolgstudie. De gegevens suggereren derhalve dat de aandacht van decanen (enigszins) moet worden verlegd van beroepenoriëntatie naar oriëntatie op opleiding. Overigens moet bij deze resultaten worden bedacht dat dit de mening is van de studenten die in het algemeen in het tweede jaar van hun studie zitten. Opleidingsaspecten zijn op dat moment voor hen waarschijnlijk ook belangrijker dan aspecten die samenhangen met beroep of arbeidsmarkt.

Tabel 5.5

Aspecten waaraan decanen meer aandacht zouden moeten besteden volgens HAVO- en VWO-schoolverlaters naar vervolgopleiding, geslacht en etniciteit

	naar HBO					naar WO				
	man	vrouw	Neder-lands	niet-Neder-lands	totaal	man	vrouw	Neder-lands	niet-Neder-lands	totaal
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Meer aandacht vereist										
Inhoud vervolgopleidingen										
HAVO	61	63	62	56	62	x	x	x	x	x
VWO	71	66	68	.	68	75	63	69	75	69
Zwaarte vervolgopleidingen										
HAVO	38	30	34	30	34	x	x	x	x	x
VWO	24	26	25	.	25	29	29	29	25	29
Kansen op werk										
HAVO	23	18	19	39	20	x	x	x	x	x
VWO	20	24	22	.	22	14	20	16	39	17
Beroeps-mogelijkheden										
HAVO	31	34	33	26	33	x	x	x	x	x
VWO	34	39	36	.	37	24	26	25	30	25
Eigen capaciteiten										
HAVO	37	49	43	49	44	x	x	x	x	x
VWO	38	43	41	.	41	45	49	47	31	47

x = doorstroom niet gebruikelijk

. = te weinig waarnemingen

5.4 Uitval in het Hoger Onderwijs

Dit schoolverlatersonderzoek biedt voor het eerst informatie over de uitval in de eerste fase van de vervolgopleiding. Aan de doorstromers is namelijk gevraagd of de vervolgopleiding nog steeds wordt gevolgd. In tabel 5.6 is het percentage schoolverlaters weer-

Tabel 5.6

Voortijdig verlaten van vervolgopleiding, naar vooropleiding, geslacht en etniciteit

Vooropleiding	naar HBO					naar WO				
	man	vrouw	Neder-lands	niet-Neder-lands	totaal	man	vrouw	Neder-lands	niet-Neder-lands	totaal
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
HAVO	16	17	17	14	17	x	x	x	x	x
VWO	11	11	11	.	11	18	14	16	20	16
MBO	13	18	15	11	15	x	x	x	x	x
HBO	10	9	9	9	9	10	17	14	7	13
Totaal	14	15	14	12	14	16	15	16	18	16

x = doorstroom niet gebruikelijk

. = te weinig waarnemingen

gegeven dat de vervolgopleiding – zonder diploma of getuigschrift – voortijdig heeft verlaten. Net als bij de mening van de schoolverlaters over de kwaliteit van de aansluiting (zie tabel 5.2) speelt het opleidingsniveau een belangrijke rol bij het voortijdig verlaten van een opleiding. Indien het voltooide opleidingsniveau hoog is in vergelijking met de vervolgopleiding die men is gaan volgen, is de kans op uitval geringer. VWO'ers verlaten bijvoorbeeld minder vaak voortijdig het HBO dan HAVO'ers. Als VWO'ers echter kiezen voor het WO dan is de uitval hoger dan wanneer VWO'ers naar het HBO gaan. HBO'ers die reeds een HBO-diploma hebben behaald en kiezen voor een tweede HBO-studie vallen slechts in 9% van de gevallen voortijdig uit. Zij hebben reeds aangetoond het HBO-niveau aan te kunnen en hebben dan ook kennelijk minder moeite met de tweede HBO-opleiding. Indien de gediplomeerde HBO'ers echter kiezen voor een universitaire studie neemt het uitvalpercentage toe.

In tabel 5.6 zijn bovendien de verschillen tussen mannen en vrouwen en de verschillen tussen autochtonen en allochtonen te zien. Opvallend is dat mannelijke VWO'ers die

Tabel 5.7

Reden van uitval bij vervolgopleiding, naar geslacht en etniciteit

Reden uitval	naar HBO			naar WO		
	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal
	%	%	%	%	%	%
Onvoldoende motivatie	32	41	37	44	25	36
Weinig zelfdiscipline	20	20	20	20	15	18
Vakkenpakket sloot niet aan	13	7	10	1	4	2
Te moeilijk	21	22	21	37	12	27
Tempo te hoog	13	19	16	23	2	15
Oninteressante lessen	35	30	32	28	19	25
Verkeerde informatie over opleiding	17	11	14	10	12	11
Liever andere opleiding gaan volgen	32	38	35	51	40	47
Liever gaan werken	13	11	12	0	5	2
Persoonlijke redenen	9	20	15	0	5	2

een universitaire studie zijn gaan volgen iets vaker voortijdig uitvallen dan vrouwelijke VWO'ers. Daarentegen is de uitval bij mannelijke HBO'ers die doorstromen naar een universitaire studie juist lager dan bij vrouwelijke HBO'ers. Overigens liggen de uitvalpercentages telkens rond de 10 à 20%.

Er is tot slot van dit hoofdstuk nagegaan wat de redenen van uitval zijn³⁰. In tabel 5.7 worden tien mogelijke redenen genoemd. Uiteraard kunnen er tegelijkertijd meerdere redenen zijn die tot het voortijdig verlaten van de HBO- of WO-vervolgstudie hebben geleid, zodat de percentages niet optellen tot 100%. De drie voornaamste redenen voor uitval zijn: onvoldoende motivatie, voorkeur voor een andere opleiding en oninteressante lessen. Deze redenen zijn kennelijk veel belangrijker dan bijvoorbeeld een niet-aansluitend vakkenpakket of het feit dat men liever wil gaan werken. Zoals in de vorige paragraaf is gebleken, schiet de inhoudelijke informatie over de vervolgopleiding nogal eens tekort. Mogelijk kiest hierdoor een aantal schoolverlaters een verkeerde vervolgopleiding, met als gevolg voortijdige uitval.

³⁰ Door onvoldoende waarnemingen is het niet mogelijk om een opsplitsing te maken tussen HAVO'ers en VWO'ers en kan ook geen informatie worden verstrekt over de allochtone doorstromers.

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996

6 Het transitieproces nader belicht

6.1 De oriëntatie op de arbeidsmarkt

Veel scholieren en studenten oriënteren zich al tijdens de opleiding op hun toekomstige mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Sommigen zullen precies weten wat ze willen: ze gaan doelbewust op een bepaalde baan af en hebben daarvoor (bijna) de geëigende opleiding afgerond. Anderen komen er nu pas achter dat de gekozen opleiding gevolgen heeft voor de mogelijkheden voor een verdere loopbaan. Bij welk beroep of functie liggen de interesses, wat is mogelijk en wat is haalbaar? Misschien zullen sommigen eerst een uitzendbaan nemen – desnoods onder hun niveau – om zich verder te oriënteren op de arbeidsmarkt en al wat werkervaring op te doen. Daarentegen zullen er ook schoolverlaters zijn die liever even wachten, enige tijd werkloosheid accepteren, maar dan wellicht een baan vinden die écht naar wens is. Ten slotte zijn er schoolverlaters die zich bijvoorbeeld eerst oriënteren op de arbeidsmarkt, dan tot de conclusie komen dat dit toch niet helemaal spoort met hun verwachtingen en vervolgens besluiten om toch nog maar een paar jaar door te studeren.

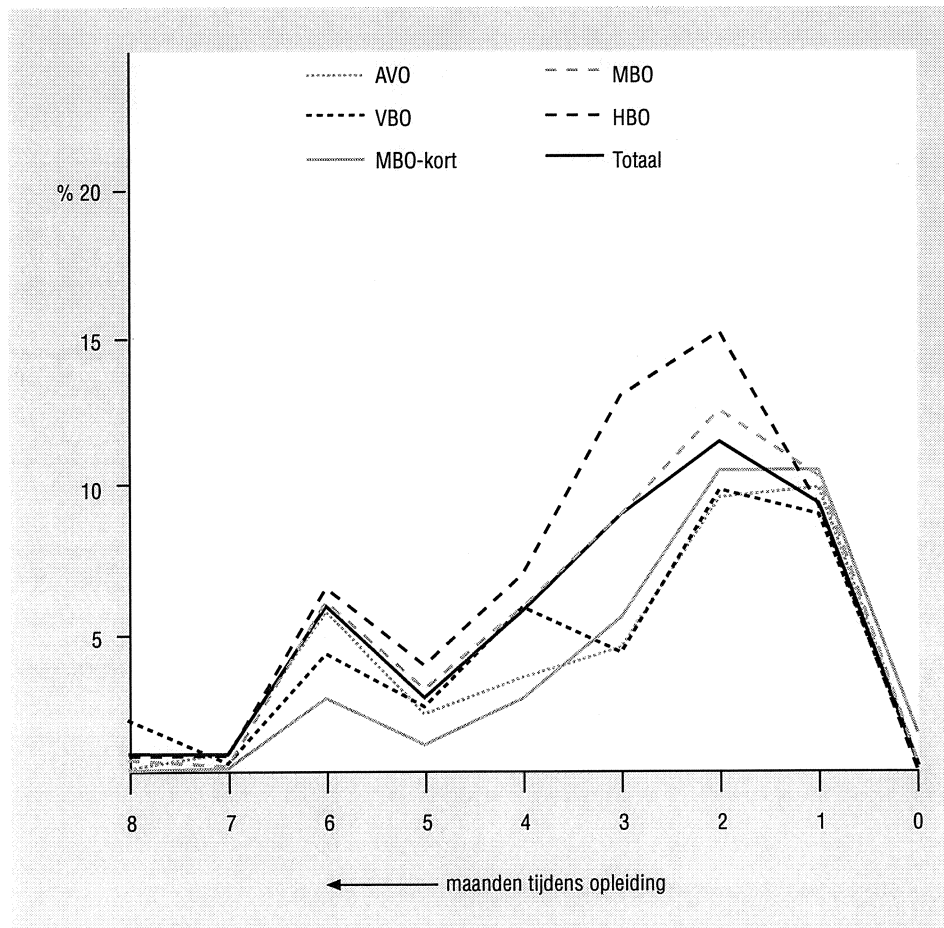
De periode van vlak vóór en vlak ná het schoolverlaten is voor scholieren derhalve in meerdere opzichten een belangrijke tijd. Voor velen begint de arbeidsmarktoriëntatie al geruime tijd voor het verlaten van de opleiding. Gemiddeld 38% van alle gediplomeerde schoolverlaters van het AVO tot en met het HBO zoekt tijdens of na de opleiding al actief naar werk. Voor dit deel van de schoolverlaters is in figuur 6.1 aangegeven hoeveel maanden voor beëindiging van de opleiding men op zoek is gegaan naar werk.

Van de groep schoolverlaters die actief naar werk hebben gezocht, is 51% daarmee al tijdens de opleiding begonnen. Bij HBO-afgestudeerden is dit percentage het hoogste (62%) en bij schoolverlaters van het kort MBO het laagste (39%). Bij de overige schooltypen bedraagt dit respectievelijk 41% bij het VBO, 45% bij het AVO en 55% bij het MBO. Schoolverlaters van een korte MBO-opleiding wachten dus vaker tot na het verlaten van de opleiding met het zoeken naar een baan. Uit de figuur blijkt verder dat schoolverlaters meestal zo'n 2 à 3 maanden vóór het verlaten van de opleiding beginnen met het actief zoeken naar werk. Ongeveer tien van de honderd schoolverlaters is daarmee ten minste een half jaar voor het verlaten van de opleiding gestart.

Er is tevens nagegaan of het zoekgedrag van schoolverlaters vóór het verlaten van de opleiding verschillend is tussen mannen en vrouwen enerzijds en tussen autochtonen en allochtonen anderzijds. Wanneer een onderscheid wordt gemaakt naar geslacht blijkt dat de verschillen in zoekgedrag tussen mannen en vrouwen minimaal zijn. Bij een verbijzondering naar etniciteit wordt echter wel een opmerkelijk verschil geconstateerd. Bij de schooltypen VBO en kort MBO zijn allochtonen minder snel geneigd om vóór het verlaten van de opleiding reeds op zoek te gaan naar werk, terwijl bij het MBO en HBO allochtonen juist sneller geneigd zijn om reeds vóór de intrede op de arbeidsmarkt te zoeken naar een geschikte baan.

Figuur 6.1

De zoektijd vóór schoolverlaten (in maanden) voor degenen die tijdens of na de opleiding actief naar werk hebben gezocht per schooltype

Scholieren en studenten kunnen zich ook door middel van een stage oriënteren op de arbeidsmarkt. Verder bestaat de mogelijkheid om al andersoortige werkervaring op te doen. In tabel 6.1 zijn voor de afgestudeerden van het HBO de cijfers hieromtrent weergegeven³¹. Het blijkt dat vrijwel alle HBO-afgestudeerden tijdens hun opleiding stage hebben gelopen. Wel is het opvallend dat HBO'ers die zich tot een niet-Nederlandse bevolkingsgroep rekenen duidelijk minder vaak stage hebben gelopen dan hun Nederlandse studiegenoten. Eén van de acht allochtone HBO'ers heeft helemaal geen stage gelopen. Verder blijkt uit de tabel dat 40% van de HBO'ers vóór of tijdens de opleiding relevante werkervaring heeft opgedaan. De helft hiervan kan zelfs meer dan één jaar relevante werkervaring op het C.V. vermelden. Bij een verbijzondering van de rele-

³¹ Aangezien beide vragen uitsluitend gesteld zijn aan afgestudeerden van het HBO kunnen alleen hierover gegevens worden gepresenteerd.

vante werkervaring naar geslacht zijn – net als bij het gelopen hebben van een stage – nauwelijks verschillen te constateren. Daarentegen valt bij een opsplitsing naar etniciteit op dat méér dan de helft van de allochtone HBO'ers tijdens de opleiding relevante werkervaring heeft opgedaan, terwijl dit bij de autochtone HBO'ers minder dan de helft is. Allochtone HBO'ers hebben weliswaar minder vaak stage gelopen, maar dit wordt wellicht gecompenseerd door een grotere andersoortige werkervaring.

Tabel 6.1

Percentage HBO-afgestudeerden dat vóór of tijdens de opleiding stage heeft gelopen, respectievelijk relevante werkervaring heeft opgedaan naar geslacht en etniciteit

	geslacht		etniciteit		totaal
	man	vrouw	Nederlands	niet-Nederlands	
	%	%	%	%	
Stage					
Wel	96	97	97	88	96
Niet	4	3	3	12	4
Werkervaring tijdens/vóór HBO					
Geen	60	61	61	48	60
Hooguit 1 jaar	20	22	21	27	21
Meer dan 1 jaar	20	17	19	25	19

Vanzelfsprekend is het van belang in hoeverre stages en eerdere werkervaring van essentiële betekenis zijn voor het werk dat ruim een jaar na afstuderen wordt verricht. Allereerst is daartoe bekeken welk deel van de schoolverlaters via hun stageplaats of eerder werk aan hun huidige baan is gekomen. Tabel 6.2 toont dat 19% van de schoolverlaters van zowel het kort MBO, het MBO, als het HBO via hun stageplaats of eerder werk hun huidige baan hebben gevonden. Kennelijk biedt een eerste kennismaking met de arbeidsmarkt wel degelijk een ingang om een baan te verwerven. De cijfers ver-
bijzonderd naar schooltype, geslacht en etniciteit laten daarbij overigens nauwelijks verschillen zien. Hierop moet echter één uitzondering worden gemaakt. Allochtone schoolverlaters van een korte MBO-opleiding vinden slechts in 6% van de gevallen een baan via hun stageplaats of eerder werk. Bij hun autochtone studiegenoten ligt dit aandeel drie keer zo hoog.

Tabel 6.2

Percentage schoolverlaters dat de huidige baan heeft gevonden via stage of eerder werk per schooltype naar geslacht en etniciteit

	geslacht		etniciteit		totaal
	man	vrouw	Nederlands	niet-Nederlands	
	%	%	%	%	
MBO-kort	21	15	19	6	19
MBO	19	19	19	18	19
HBO	17	20	19	16	19
Totaal	19	19	19	15	19

Het belang van het opdoen van werkervaring tijdens de opleiding voor de werksituatie ruim een jaar na afstuderen kan ook vanuit een andere invalshoek worden bekeken. Er kan namelijk worden nagegaan welk deel van de werkende schoolverlaters op het moment van enquêteren een baan heeft, waarin men reeds tijdens de opleiding is begonnen. Dit blijkt gemiddeld 9% te zijn. Dit percentage varieert nauwelijks per schooltype en tussen mannen en vrouwen. Wel opvallend is dat werkzame allochtone schoolverlaters in maar liefst 14% van de gevallen de huidige baan al tijdens de opleiding uitoefende. Dit percentage is opvallend genoeg bijna twee zo keer zo hoog als bij schoolverlaters die zichzelf tot de Nederlandse bevolkingsgroep rekenen. Van hen is 8% werkzaam in de baan die men tijdens de opleiding had. Bij het HBO heeft zelfs een kwart van de werkende allochtone schoolverlaters een baan die men reeds tijdens de opleiding uitoefende. Allochtone HBO'ers hebben kennelijk niet alleen vaker dan autochtone HBO'ers al tijdens hun opleiding een baan, zij zijn tevens in staat om deze baan na het verlaten van de opleiding aan te houden.

6.2 De transitiefase van maand tot maand

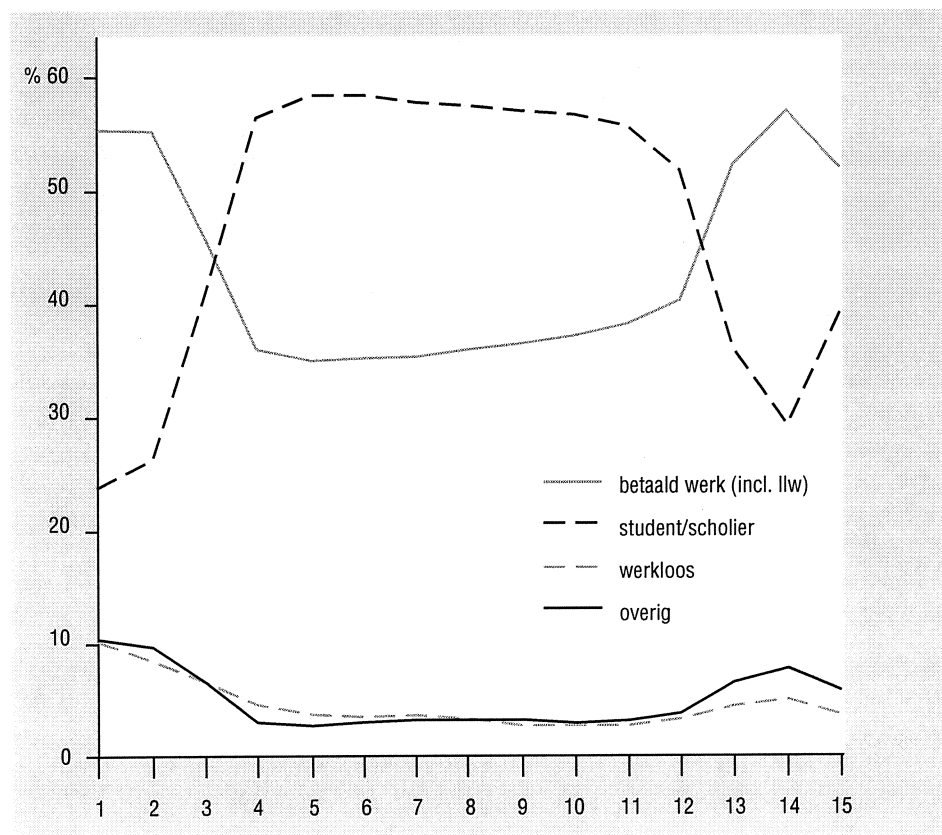
In de vragenlijsten van het schoolverlatersonderzoek van het ROA is voor het eerst over vrijwel de volle breedte van het Nederlandse reguliere onderwijs een 'kalender' opgenomen waarin de schoolverlaters per maand kunnen aangeven wat hun maatschappelijke positie is (zie ook hoofdstuk 2). Deze kalendergegevens bieden mogelijkheden om de veranderingen van maatschappelijke positie waar te nemen, alsmede de opeenvolging van verschillende werk-, studie- en werkloosheidsperiodes³². De transitiefase, direct na het verlaten van de opleiding, wordt daarmee nauwgezet in beeld gebracht. Aangezien schoolverlaters op verschillende momenten hun opleiding verlaten is de kalendertijd omgerekend tot een individuele duur sinds het verlaten van de opleiding. Middels diverse figuren zullen in deze paragraaf de eerste 15 maanden na het verlaten van de opleiding worden geïllustreerd.

In figuur 6.2 is de maatschappelijke positie van de schoolverlaters gedurende de eerste 15 maanden na het verlaten van de opleiding afgebeeld. Hierbij zijn vier categorieën onderscheiden: betaald werk (inclusief leerlingwezen/in-service onderwijs), student/scholier, werkloos en overig. Onder de overige maatschappelijke positie wordt onder meer verstaan onbetaald werk, militaire/vervangende dienstplicht of bijvoorbeeld vakantie. De figuur toont dat na één maand na het verlaten van de opleiding ruim de helft van de schoolverlaters betaald werk heeft. Dit aandeel daalt vervolgens tot 35% bij een half jaar na schoolverlaten en stijgt weer tot zo'n 55% na ruim een jaar. Dit patroon is derhalve grilliger dan de nogal eens heersende gedachte dat direct na het verlaten van de opleiding vrijwel niemand een baan heeft en langzaamaan een steeds groter deel van de schoolverlaters werk vindt. De maatschappelijke positie 'student/scholier' heeft een welhaast complementair verloop. Aanvankelijk is slechts een kwart student/scholier, na 3 à 4 maanden neemt dit fors toe (vanwege het begin van een nieuw schooljaar bij de vervolgopleiding) en na ruim een jaar daalt het aandeel studenten vaak weer enigszins. Dit heeft te maken met de zomervakantie waarin studenten ofwel betaald werk verrichten ofwel van hun vakantie genieten. Het percentage

³² Zie ook L. Borghans, *Mobiliteit op de Nederlandse arbeidsmarkt*, ROA-W-1996/3, Maastricht, 1996.

Figuur 6.2

Maatschappelijke positie van schoolverlaters gedurende de eerste 15 maanden na het verlaten van de opleiding per schooltype.

schoolverlaters dat werkloos is³³, ligt één maand na het verlaten van de opleiding op 10% en daalt dan gestaag tot 3% na een jaar. Zo'n 13 à 14 maanden na het verlaten van de opleiding treedt er een lichte stijging van het percentage werklozen op, hetgeen wellicht samenhangt met het aflopen van jaarcontracten die schoolverlaters aan het begin van hun loopbaan krijgen aangeboden. Het patroon bij de overig-categorie is nagenoeg gelijk aan het patroon bij de werkloosheids-categorie. Tussen de 1 en 3 maanden en tussen de 13 en 15 maanden na het verlaten van de opleiding heeft ruim vijf procent van de schoolverlaters een 'overige' maatschappelijke positie en tussen de 4 en 12 maanden heeft minder dan vijf procent een 'overige' maatschappelijke positie.

Stel dat één schoolverlater vijf maanden na het schoolverlaten een vervolgopleiding verruimt voor betaald werk, terwijl een andere schoolverlater juist de omgekeerde beweging maakt. In figuur 6.2 kan dit soort dynamiek niet worden waargenomen. Vandaar dat ook gekeken is naar het aantal mutaties in de vier onderscheiden maatschappelijke

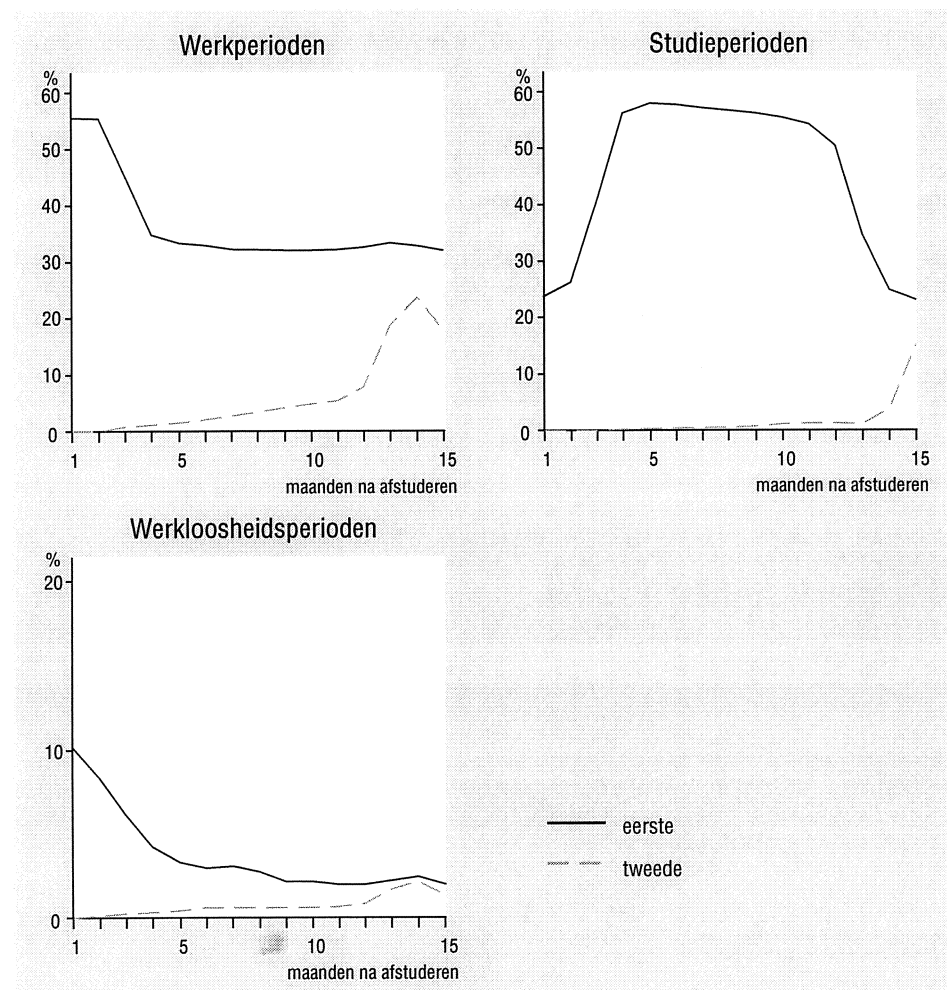
³³ De noemer van dit percentage bevat alle schoolverlaters en niet uitsluitend degenen die tot de beroepsbevolking behoren. Het hier genoemde cijfer betreft dan ook niet de 'officiële' werkloosheid.

posities en naar het begin en het einde van diverse werk-, studie- en werkloosheidsperiodes. Indien elke schoolverlater zou vasthouden aan een eenmaal gekozen maatschappelijke positie, dan ligt het aantal mutaties op nul. Feitelijk ligt het gemiddeld aantal mutaties in maatschappelijke posities echter op 1,6. Dit betekent dat nogal eens wordt gewisseld tussen werk en studie, werk en werkloosheid of bijvoorbeeld tussen werkloosheid en studie. Bij HBO'ers ligt het gemiddeld aantal mutaties het laagst (1,1) en bij AVO'ers ligt het gemiddeld aantal veranderingen van maatschappelijke positie het hoogst, namelijk op 2,0.

Zoals gezegd, kunnen verschillende werk-, studie- en werkloosheidsperiodes elkaar opvolgen. Deze dynamiek is waar te nemen in figuur 6.3. Terwijl de eerste werkperiode gestaag afneemt van 55% in de eerste maand tot 32% in de 15de maand, begint voor

Figuur 6.3

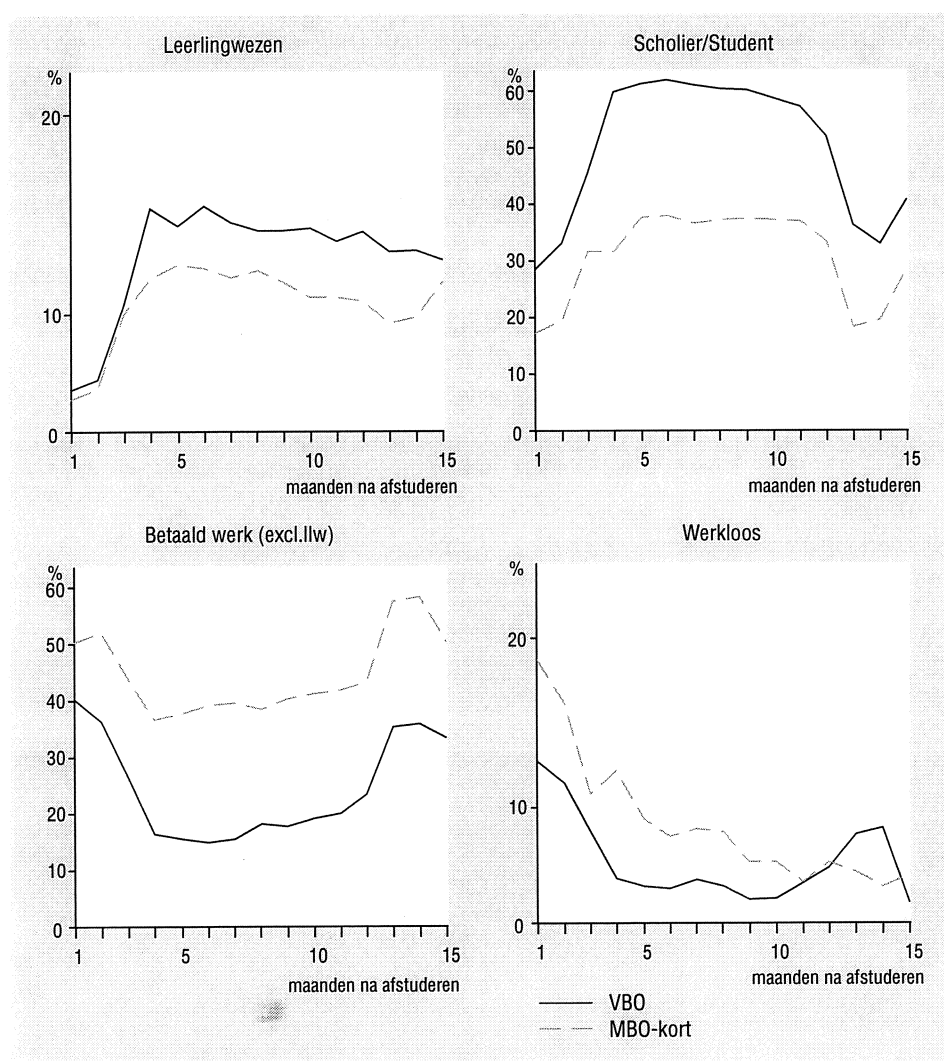
Werk-, studie- en werkloosheidsperiodes van schoolverlaters gedurende de eerste 15 maanden na het verlaten van de opleiding per schooltype

1% van de schoolverlaters in de 3de maand de tweede werkperiode en is in de 14de maand bijna een kwart van de schoolverlaters actief in de tweede werkperiode. Opvallend is overigens de 15de maand na het verlaten van de opleiding (veelal september) waarin het aandeel schoolverlaters in de tweede werkperiode afneemt en het aandeel schoolverlaters in de tweede studieperiode evenredig toeneemt. In figuur 6.3 blijkt overigens dat in het eerste jaar na het verlaten van de opleiding slechts zeer weinigen met een tweede studieperiode beginnen. Bij uitval in een vervolgstudie zal de tijd tot de volgende opleiding middels werk of anderszins opgevuld moeten worden. Figuur 6.3 laat eveneens grafisch zien hoe vaak een tweede werkloosheidsperiode voorkomt. Uitgedrukt als percentage van alle schoolverlaters is dit zeer gering.

Figuur 6.4

Maatschappelijke positie van VBO- en kort MBO-schoolverlaters gedurende de eerste 15 maanden na het verlaten van de opleiding

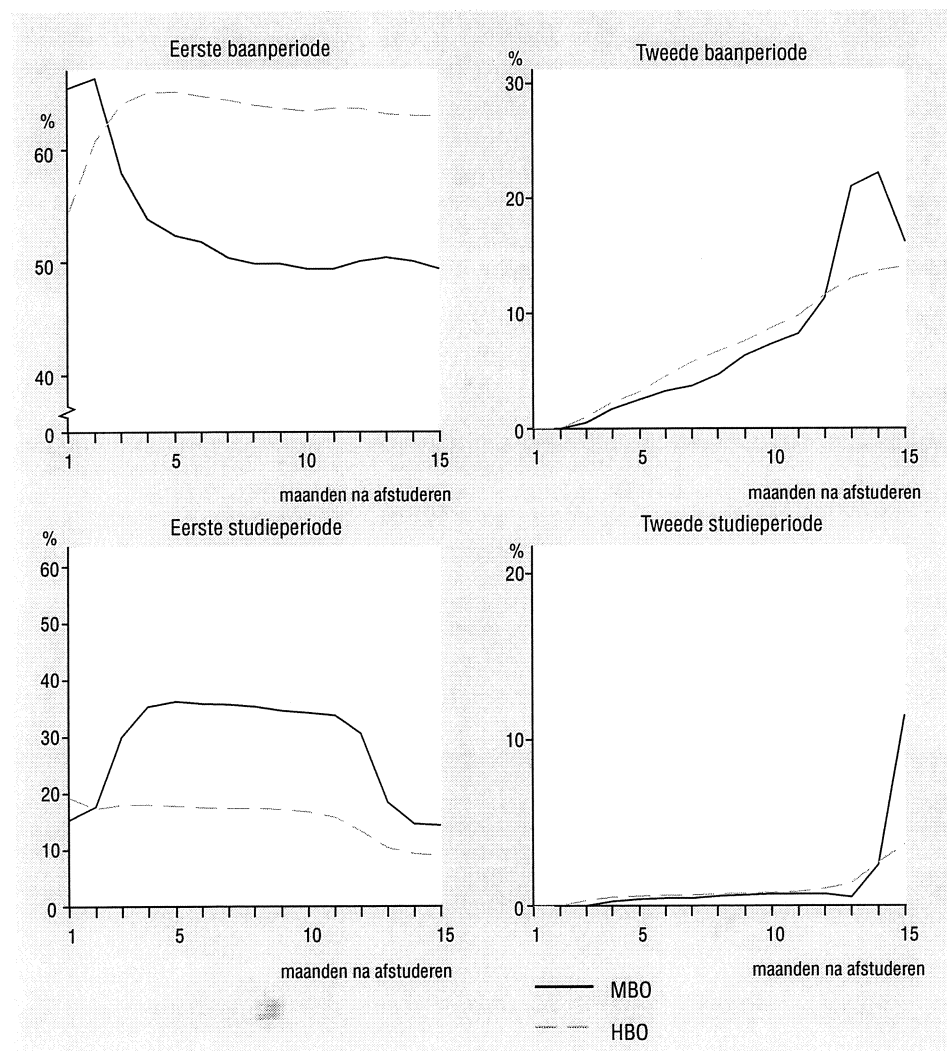

Anderzijds, van het totale percentage schoolverlaters dat werkloos is na 12 maanden heeft niettemin eenderde reeds een eerdere werkloosheidsperiode achter de rug.

In de hierboven gepresenteerde figuren is het leerlingwezen en het in-service onderwijs niet expliciet belicht, maar samengenomen met de categorie werkenden. Aangezien een substantieel deel van de schoolverlaters van het VBO en het kort MBO naar een dergelijke duale onderwijsvorm gaat, is in figuur 6.4 voor beide schooltypen deze maatschappelijke positie apart onderscheiden. De bestemming 'betaald werk' is in figuur 6.4 dus exclusief degenen die een duale opleiding volgen. De figuur toont dat gedurende de eerste 15 maanden na het verlaten van de opleiding VBO-schoolverlaters voortdu-

Figuur 6.5

Eerste en tweede baanperiode en eerste en tweede studieperiode voor MBO-schoolverlaters en HBO-afgestudeerden gedurende de eerste 15 maanden na het verlaten van de opleiding

rend net iets vaker in het leerlingwezen of in-service onderwijs zitten dan schoolverlaters van een korte MBO-opleiding. De verschillen zijn hooguit drie procentpunten en het patroon is identiek. Grotere verschillen zijn waar te nemen bij de bestemmingen betaald werk, scholier en werkloosheid. Zoals hoofdstuk 2 reeds heeft laten zien, gaan VBO'ers vaker voltijds doorleren dan schoolverlaters van het kort MBO, ze hebben minder vaak betaald werk en ze beschouwen zich minder vaak als werkloos. Uit de figuur blijkt dat VBO'ers weliswaar de eerste drie maanden na schoolverlaten vaak betaald werk verrichten, maar dat zij daarna, in tegenstelling tot de schoolverlaters van het kort MBO, vaak beginnen met een vervolgstudie. In de vakantieperiode volgend op de afgeronde opleiding wordt derhalve vaak door VBO'ers betaald werk verricht en dit patroon herhaalt zich het jaar erop. Bij een vergelijking tussen beide schooltypen wat betreft werkloosheid, kan worden opgemerkt dat aanvankelijk de schoolverlaters van de korte MBO-opleidingen te maken hebben met een hogere werkloosheid (19% na één maand), dat dit langzamer afneemt, maar wel blijft afnemen tot 6% na 15 maanden. Bij de VBO'ers ligt het percentage schoolverlaters dat zichzelf als werkloos beschouwt al na 5 maanden op 5%, dit percentage blijft gedurende een aantal maanden gehandhaafd, maar loopt rond de 13de en 14de maand opvallend genoeg op tot zo'n 8%.

Figuur 6.5 geeft een gedetailleerder beeld van de school-naar-werk transitie van MBO- en HBO-schoolverlaters. Net als in figuur 6.3 is een onderscheid gemaakt tussen de verschillende werk- en studieperioden. In tegenstelling tot figuur 6.3 is echter niet uitgegaan van opeenvolgende werkperioden, maar van opeenvolgende baanperioden. Twee banen kunnen elkaar namelijk direct opvolgen zonder dat de werkperiode wordt onderbroken. Bij MBO'ers en HBO'ers kan hiermee rekening worden gehouden doordat in de enquête vragen zijn opgenomen over het eindtijdstip van de eerste baan en het begintijdstip van de tweede baan.

Van de MBO'ers bevindt tweederde zich één maand na het verlaten van de opleiding in de eerste baanperiode. Dit percentage daalt tot 50% na zo'n 5 maanden, waarna het constant blijft. Bij de HBO'ers zit 55% reeds na één maand in de eerste baanperiode, waarna het vanaf de derde maand tegen de 65% loopt. Omstreeks 13 maanden na het verlaten van de opleiding beginnen veel MBO'ers aan hun tweede baan, terwijl dit schokeffect bij de HBO'ers niet is waar te nemen. Voorts is in figuur 6.5 het verloop van de eerste en tweede studieperiode grafisch weergegeven. Een tweede studieperiode komt in de eerste 15 maanden niet vaak voor. We zien echter wel dat 15 maanden na het verlaten van de opleiding de MBO'ers opeens vaak aan een tweede studieperiode beginnen. Dit heeft te maken met het begin van het nieuwe schooljaar. In de tussenliggende periode wordt dan voor een tijdelijke oplossing gekozen, zoals bijvoorbeeld het verrichten van betaald werk.

6.3 Naar een stabielere arbeidsrelatie

Verondersteld kan worden dat zich gedurende de transitiefase van onderwijs naar arbeidsmarkt een matching-proces voltrekt waarbij de juiste man/vrouw op de juiste plek terecht komt³⁴. Bij de eerste baan zullen schoolverlaters te weten komen wat de

³⁴ Zie bijvoorbeeld B. Jovanovic, 'Job matching and the theory of turnover', *Journal of Political Economy*, 87 (5), pp. 972-990, 1979 en J. Hartog, *Capabilities, allocation and earnings*, Kluwer Academic Publishers, Boston/Dordrecht/London, 1992.

desbetreffende functie in de praktijk daadwerkelijk inhoudt en zullen zij langzamerhand hun conclusies trekken. Aan werkgeverszijde zal het potentieel van de nieuwe werknemer ook nogal eens eerst worden beproefd alvorens een langdurige arbeidsrelatie wordt aangegaan. In deze paragraaf wordt nagegaan of er gedurende de eerste fase op de arbeidsmarkt reeds een stabiele arbeidsrelatie kan worden waargenomen. Daarbij wordt gedoeld op zowel werkzekerheid (tijdelijk of vast) als op het niveau van de baan. In de vragenlijst zijn daartoe enkele extra vragen opgenomen die betrekking hebben op de eerste baan na het verlaten van de opleiding³⁵. De soort aanstelling en het niveau van de eerste baan kunnen daardoor worden vergeleken met respectievelijk het soort aanstelling en het niveau van de baan die men ruim een jaar na het verlaten van de opleiding.

In tabel 6.3 is voor schoolverlaters van het kort MBO, MBO en HBO het soort aanstelling van de eerste baan weergegeven. Voor sommige schoolverlaters is deze eerste baan tevens de huidige baan. Uit de tabel blijkt dat de eerste baan in 57% van de gevallen een tijdelijke baan betreft. Schoolverlaters met een tijdelijke eerste baan gaan wel (al dan niet gedwongen) veel vaker op zoek naar een andere baan dan schoolverlaters die meteen in hun eerste baan een vast contract krijgen aangeboden. Tabel 6.4 laat namelijk zien dat slechts 22% van de schoolverlaters met een vast dienstverband in de eerste baan sinds het verlaten van hun opleiding meerdere banen heeft gehad. Van de schoolverlaters die starten met een tijdelijk contract heeft daarentegen na het verlaten van de opleiding tweederde deel meer dan één baan gehad. Door het aflopen van het tijdelijke contract zullen schoolverlaters vaker genoodzaakt zijn om een andere baan te aanvaarden. Bovendien zal een geringe werkzekerheid een stimulans zijn om reeds tijdens de tijdelijke baan op zoek te gaan naar een nieuwe, waardoor zij sneller van baan zullen wisselen.

Tabel 6.3

Soort aanstelling in de eerste baan (alleen voor schoolverlaters van kort MBO, MBO en HBO)

Soort aanstelling eerste baan	%
Vaste baan	43
Tijdelijke baan	57
Totaal	100

Tabel 6.4

Percentage schoolverlaters dat meer dan één baan heeft gehad na het verlaten van de opleiding naar soort aanstelling in de eerste baan (alleen voor schoolverlaters van kort MBO, MBO en HBO)

Soort aanstelling eerste baan	meerdere banen %
Vaste baan	22
Tijdelijke baan	67

³⁵ Dit geldt alleen voor schoolverlaters van het kort MBO, MBO en HBO.

Als schoolverlaters meerdere banen hebben gehad is het interessant om te zien of de latere baan vaker vast is dan de eerste baan. Tabel 6.5 laat zien dat dit inderdaad het geval is. Bij schoolverlaters die meerdere banen hebben gehad, was de eerste baan voor 20% van de schoolverlaters een vaste baan. De huidige baan betreft in 43% van de gevallen een vaste aanstelling. Het aandeel schoolverlaters met een vaste baan is dus verdubbeld voor degenen met meerdere banen sinds het verlaten van de opleiding. Zeer opmerkelijk is echter dat relatief meer schoolverlaters er qua werkzekerheid op achteruit gaan (van vast naar tijdelijk) dan op vooruit gaan (van tijdelijk naar vast). Uit tabel 6.6 blijkt namelijk dat 44% van diegenen waarvan de eerste baan vast was nu een tijdelijke baan heeft en dat 39% van degenen waarvan de eerste baan tijdelijk was momenteel een vaste baan heeft. Desondanks is het saldo positief, omdat absoluut gezien meer baanwisselingen voorkomen onder degenen die gestart zijn met een tijdelijke baan³⁶.

Tabel 6.5

Soort aanstelling in de eerste en de huidige baan voor schoolverlaters die meerdere banen hebben gehad (alleen voor schoolverlaters van het kort MBO, MBO en HBO)

Soort aanstelling	eerste baan	huidige baan
	%	%
Vaste baan	20	43
Tijdelijke baan	80	57

Tabel 6.6

Ontwikkeling in soort aanstelling tussen de eerste baan en de huidige baan voor schoolverlaters die meerdere banen hebben gehad (alleen voor schoolverlaters van het kort MBO, MBO en HBO)

Huidige baan	eerste baan	
	vast %	tijdelijk %
Vast	56	39
Tijdelijk	44	61

Een tweede aspect bij het langzaamaan verkrijgen van een stabielere arbeidsrelatie is het niveau van de baan. Wellicht dat als eerste opstap al gauw een baan onder het eigen opleidingsniveau wordt aanvaard, terwijl schoolverlaters na verloop van tijd een baan vinden die beter aansluit bij het gevolgde opleidingsniveau. Voor schoolverlaters van het kort MBO, MBO en HBO is dit weergegeven in tabel 6.7. In de eerste baan heeft bijna de helft van de schoolverlaters een functie onder het gevolgde niveau aanvaard. Voor precies de helft van de schoolverlaters sluit de eerste baan qua niveau exact aan op de gevolgde opleiding, terwijl een klein deel van de schoolverlaters aangeeft dat de eerste baan eigenlijk boven hun niveau ligt. In tabel 6.8 is vervolgens af te lezen dat de mate waarin schoolverlaters van baan wisselen mede afhankelijk is van het niveau van de eerste baan. Schoolverlaters met een baan onder hun niveau hebben sinds het verlaten van de opleiding namelijk vaker meerdere banen gehad dan schoolverlaters die meteen een qua niveau aansluitende baan hebben gevonden. Schoolverlaters die eigen-

³⁶ In de hier gepresenteerde cijfers zijn nauwelijks verschillen geconstateerd tussen mannen en vrouwen enerzijds en allochtonen en autochtonen anderzijds.

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996

Tabel 6.7

Functionieniveau in vergelijking met gevolgd niveau (alleen voor schoolverlaters van kort MBO, MBO en HBO)

Functionieniveau eerste baan	%
Lager dan gevolgd niveau	46
Aansluitend niveau	50
Hoger dan gevolgd niveau	4
Totaal	100

Tabel 6.8

Percentage schoolverlaters dat meer dan één baan heeft gehad na het verlaten van de opleiding naar functionieniveau in de eerste baan (alleen voor schoolverlaters van kort MBO, MBO en HBO)

Functionieniveau eerste baan	meerdere banen %
Lager dan gevolgd niveau	56
Aansluitend niveau	47
Hoger dan gevolgd niveau	39

lijk te laag zijn opgeleid voor de (eerste) baan die ze verkrijgen, zijn het minst vaak mobiel.

Analoog aan de tabellen 6.5 en 6.6 is in tabel 6.9 en 6.10 een overzicht gegeven van de ontwikkeling van het functionieniveau van schoolverlaters tussen de eerste en de huidige baan. Van de schoolverlaters die meerdere banen hebben gehad is bij de eerste baan ongeveer de helft overschoold voor het werk dat ze uitvoeren. In de baan die ze na ruim een jaar hebben, bedraagt het percentage onderbenutting nog maar 32%. Deze gegevens suggereren dat niet iedereen er in slaagt om vanuit een functie onder het eigen opleidingsniveau door te stromen naar een aansluitend functionieniveau. Zoals tabel 6.10 laat zien, komt zo'n 45% wederom in een functie onder het genoten opleidingsniveau terecht. Ruim de helft van de overschoolden in de eerste baan weet echter wel vooruitgang te boeken in functionieniveau. Van de schoolverlaters die meerdere banen hebben gehad en waarvan de eerste een qua niveau aansluitende baan betrof, is 18% erop achteruitgegaan. Zij hebben nu een baan die onder hun opleidingsniveau ligt. Per saldo gaan schoolverlaters die meerdere banen hebben gehad er qua functionieniveau echter duidelijk op vooruit.

Bij deze cijfers blijkt een opmerkelijk verschil tussen de onderscheiden schooltypen te bestaan³⁷. Schoolverlaters van het kort MBO die in de eerste baan overschoold zijn, zijn in hun huidige baan veelal nog steeds overschoold. Slechts 31% van de schoolverlaters van het kort MBO met een eerste baan onder het eigen opleidingsniveau, heeft nu een aansluitende baan of zelfs in sommige gevallen een baan boven het eigen opleidingsniveau. Het vergelijkbare percentage bij HBO'ers ligt op 63%. HBO'ers zijn kennelijk veel beter in staat om via een eerste, qua niveau minder geschikte baan een passende baan te verwerven in vergelijking met schoolverlaters van de korte MBO-opleidingen.

³⁷ De verschillen naar geslacht en etnische achtergrond zijn ook wat dit betreft marginaal.

Tabel 6.9

Functionieniveau in vergelijking met gevolgd niveau in de eerste en de huidige baan voor schoolverlaters die meerdere banen hebben gehad (alleen voor schoolverlaters van het kort MBO, MBO en HBO)

Functionieniveau	eerste baan	huidige baan
	%	%
Lager dan gevolgd niveau	51	32
Aansluitend niveau	46	64
Hoger dan gevolgd niveau	3	4

Tabel 6.10

Ontwikkeling in functionieniveau in vergelijking met gevolgd niveau tussen de eerste en de huidige baan voor schoolverlaters die meerdere banen hebben gehad (alleen voor schoolverlaters van het kort MBO, MBO en HBO)

Huidige baan	eerste baan		
	lager %	aansluitend %	hoger %
Lager dan gevolgd niveau	45	18	26
Aansluitend niveau	52	79	25
Hoger dan gevolgd niveau	3	3	49

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1996

Enkele centrale begrippen

Allochtoon

Iemand die zichzelf niet tot de Nederlandse bevolkingsgroep rekent.

Beroepsbevolking

Tot de beroepsbevolking behoren conform CBS-definitie degenen die:

- ten minste 12 uur per week werken;
- werk hebben aanvaard waardoor zij ten minste 12 uur per week gaan werken;
- ten minste 12 uur per week willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en daartoe tevens activiteiten ontplooiën

In deze rapportage is tevens als voorwaarde gesteld dat de maatschappelijke positie *niet* scholier of student is.

Bruto loon

Het bruto maandloon heeft betrekking op de baan waarin men het hoogste aantal uren werkt, inclusief toeslagen voor ploegendienst, fooien, provisie e.d., maar exclusief inkomen uit overwerk, vakantiegeld, 13e maand, uitkering e.d. Het bruto uurloon is gelijk aan het bruto maandloon, gedeeld door het aantal arbeidsuren per week in de baan waarin men het hoogste aantal uren werkt, vermenigvuldigd met de factor 12/52.

Flexibele arbeidsrelatie

Een flexibele arbeidsrelatie betreft een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of een aanstelling in tijdelijke dienst met een contract korter dan een jaar.

Intredewerkloosheid

De intredewerkloosheid is het totaal aantal maanden dat schoolverlaters sinds het verlaten van de opleiding als maatschappelijke positie werkloos hebben opgegeven.

Kwaliteit van het werk

De kwaliteit van het werk geeft een samenvattend beeld van de gemiddelde beloning en de mate waarin de functie qua niveau en richting aansluit op de gevolgde opleiding. Deze wordt getypeerd aan de hand van het gemiddelde over alle onderscheiden opleidingen.

Maatschappelijke positie

De maatschappelijke positie geeft de situatie weer die de schoolverlaters zelf het beste bij zich vinden passen (bijvoorbeeld betaald werk, scholier/student).

Werkgelegenheid en werkzekerheid

De werkgelegenheid en werkzekerheid geeft een samenvattend beeld van het werkloosheidspercentage, de gemiddelde intredewerkloosheid en de mate waarin schoolverlaters een vaste aanstelling hebben weten te verwerven. Deze wordt getypeerd aan de hand van het gemiddelde over alle onderscheiden opleidingen.

Werkloosheid

In deze rapportage wordt uitgegaan van de definitie van *werkloze beroepsbevolking*, zoals die bijvoorbeeld ook door het Centraal Planbureau wordt gehanteerd: schoolverlaters zonder werk (of met werk van minder dan 12 uur per week) die minstens 12 uur per week willen werken, daarvoor direct beschikbaar zijn en bovendien actief zoeken naar werk (ongeacht of men bij een arbeidsbureau staat ingeschreven). Daarbij is tevens als voorwaarde gesteld dat de maatschappelijke positie *niet* scholier of student is.